

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки**

Вітенко Микола Дмитрович

ІСТОРІЯ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ НОВОГО І НОВІТНЬОГО ЧАСУ

**Навчально-методичний посібник
для студентів денної та заочної форми навчання, які навчаються за
спеціальністю 014.03 “Середня освіта (історія)”**

Івано-Франківськ, 2025

УДК 94 (4 – 11)
ББК 63.3 (0)
В – 54

Вітенко М. Д. Історія Центрально-Східної Європи нового і новітнього часу. Навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання, які навчаються за спеціальністю 014.03 “Середня освіта (історія)”. Івано-Франківськ, 2025. 113 с.

У методичному посібнику на основі вітчизняної та іноземної наукової літератури і джерел пропонується короткий огляд політичного, соціального, економічного та культурного розвитку країн і народів Центрально-Східної Європи у ХІХ – першій третині ХХІ століття.

Посібник призначений для студентів спеціальності 014.03 “Середня освіта (історія)”.

Рецензенти:

кандидат історичних наук, доцент,
Лілія Василівна Щербін
кафедра всесвітньої історії
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (ПНУ)

кандидат історичних наук, доцент
Галина Василівна Стефанюк
кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (ПНУ)

Рекомендовано на засіданні кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки, протокол № __ від “__” _____ 2025 р.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
(протокол № __ від “__” _____ 2025 р.)**

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Тематичний план.....	12
Навчальна програма	14
Семінарські заняття.....	26
Питання на самостійне вивчення.....	84
Перелік тем для самостійної роботи.....	88
Словник термінів і понять.....	90
Рекомендовані джерела та література.....	110

ПЕРЕДМОВА

“Історія Центрально-Східної Європи нового і новітнього часу” є важливою складовою частиною загального курсу всесвітньої історії не тільки у вищих навчальних закладах, але і в загальноосвітніх школах (6-11 класи). Хронологічно він охоплює події від наполеонівських війн та національного відродження у народів Центрально-Східної Європи і до наших днів. Особливістю курсу є його багатоплановість і дискусійність теоретичних проблем, синкретичний характер розглядуваних подій та явищ, пропонованих студентам до засвоєння, порівняння процесів що відбувалися у сусідніх з українськими землями країнах, що дозволяє більш повно проаналізувати суперечності у вітчизняній історії.

“Історія Центрально-Східної Європи нового і новітнього часу” – це дисципліна, яка вивчає політичні, соціокультурні, економічні процеси в конкретних формах і просторово-часових вимірах. Важливою особливістю курсу є те, що він зорієнтований на засвоєння і застосування студентами спеціальності 014.03 – Середня освіта (історія) теоретичних знань з нової і новітньої історії центральноєвропейського регіону, усвідомлених умінь і навичок, необхідних для роботи в навчальних закладах середньої освіти.

Мета дисципліни “Історія Центрально-Східної Європи нового і новітнього часу” полягає в тому, щоб, спираючись на методологічні принципи історичної науки, використовуючи найновіші здобутки історіографії, сформувані у студентів спеціальності 014 “Середня освіта (історія)” знання про головні етапи та події в історії народів Центральної та Східної Європи у XIX – першій третині XXI ст. Розглянути основні соціальні, економічні, політичні, етно-конфесійні та культурні процеси у східноєвропейському регіоні, проаналізувати труднощі, здобутки та специфіку в процесі формування націй та державності у Центрально-Східній Європі у новий і новітній час.

Для досягнення поставленої мети у ході вивчення курсу студентам потрібно оволодіти наступними компетентностями:

Інтегральна компетентність. 1К. Здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що передбачає застосування теоретичних знань і практичних умінь з наук предметної спеціальності, педагогіки, психології, теорії та методики навчання, потребує інтеграції знань і прийняття рішень у практиці викладання історії в основній (базовій) школі і характеризується комплексністю та невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.

Загальні компетентності. 3К1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, а також до використання знань у практичних ситуаціях.

3К2. Знання й повноцінне розуміння предметної області та професійної діяльності.

3К10. Здатність поважати мультикультурність і різноманітність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх

учасників освітнього процесу.

Фахові компетентності. ФК 1. Здатність перенести системи знань із вітчизняної і всесвітньої історії, необхідної для роботи в навчальних закладах загальної середньої освіти, у професійну діяльність.

Компетентності предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (історія). ПК 1. Здатність володіти змістом та методологією фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін.

ПК 2. Знання сучасних наукових досліджень з історії України та всесвітньої історії.

ПК 3. Здатність володіти категоріально-понятійним апаратом історичної науки, орієнтуватися в науковій періодизації історії, використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу.

ПК 5. Здатність розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, володіти базовими знаннями української та світової культури в контексті готовності майбутніх фахівців до спілкування у мультикультурному середовищі на основі толерантності, діалогу і співробітництва.

ПК 6. Здатність здійснювати критичний аналіз різних джерел інформації та наукового пізнання, використовувати їх у професійній діяльності.

ПК 7. Знання наукових основ історії та методики її навчання, організації процесу пізнання та виховання учнів різних вікових категорій; здатність здійснювати дослідження з історії України, всесвітньої історії, методики навчання історії.

Програмні результати навчання. Програмні результати навчання (РН), спільні для всіх предметних спеціальностей.

РН 1. Відтворювати основні концепції та принципи педагогіки і психології, сучасних освітніх технологій; враховувати в освітньому процесі закономірності розвитку, вікові та інші індивідуальні особливості учнів.

РН 3. Називати і аналізувати методи ціле покладання, планування та проектування процесів навчання і виховання учнів на основі компетентнісного підходу з урахуванням їх освітніх потреб; класифікувати форми, методи і засоби навчання предмету в закладах загальної середньої освіти.

РН 4. Здійснювати добір і застосовувати сучасні освітні технології та методики для формування предметних компетентностей учнів; критично оцінювати результати їх навчання та ефективність уроку.

РН 5. Вибирати відповідні форми і методи виховання учнів на уроках і в позакласній роботі; аналізувати динаміку особистісного розвитку учнів, визначати ефективні шляхи їх мотивації до саморозвитку та спрямування на прогрес і досягнення з урахуванням здібностей та інтересів кожного з них.

РН 6. Називати і пояснювати принципи проектування психологічно безпечного й комфортного освітнього середовища з дотриманням вимог законодавства щодо охорони життя й здоров'я учнів (зокрема з особливими

освітніми потребами), технології здоров'язбереження під час освітнього процесу, способи запобігання та протидії боулінгу і налагодження ефективної співпраці з учнями та їх батьками.

РН 7. Демонструвати знання основ фундаментальних наук (відповідно до предметної спеціальності), оперувати базовими категоріями та поняттями предметної області спеціальності.

РН 8. Генерувати обґрунтовані думки в галузі професійних знань як для фахівців, так і для широкого загалу державною та іноземною мовами.

РН 11. Виявляти навик роботи в команді, адаптації та дії у новій ситуації, пояснювати необхідність забезпечення рівних можливостей і дотримання гендерного паритету у професійній діяльності.

РН 12. Аналізувати власну педагогічну діяльність та її результати, здійснювати об'єктивну самооцінку і самокорекцію своїх професійних якостей.

РН 13. Демонструвати знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовувати необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.

Програмні результати навчання (ПРН). **ПРН 1.** Демонструвати знання змісту фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін, необхідними для роботи в закладах загальної середньої освіти; пояснювати і характеризувати історичні процеси і події у їх порівнянні і взаємозв'язку.

ПРН 2. Знати і аналізувати сучасні наукові дослідження з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, спеціальних історичних дисциплін та імплементувати знання у навчальну і практичну діяльність.

ПРН 3. Орієнтуватися в історичному часі, застосовуючи періодизацію, характеризувати суспільні явища в розвитку, вільно оперувати термінологією з фахових предметів.

ПРН 4. Демонструвати інтегроване мислення, пояснювати цілісну картину суспільно-історичного розвитку через міжпредметні зв'язки.

ПРН 5. Використовувати краєзнавчу складову курсу історії для активізації пізнавальної діяльності учнів; організовувати позакласну гурткову роботу, музейну, пам'ятко-охоронну, народознавчу роботу, спрямовану на збереження і використання історико-культурної спадщини України та світу з навчальною, науковою і просвітницькою метою.

ПРН 6. Працювати з джерелами інформації, вміти їх аналізувати, синтезувати, порівнювати та інтегрувати їх у зміст навчання історії, представляти та обговорювати відображені в них факти, явища, події, визначати власну позицію щодо суперечливих питань.

ПРН 7. Знати зміст шкільних курсів історії, проектувати і здійснювати навчальний процес, обирати оптимальні компетентнісно орієнтовані методики навчання історії і суспільствознавства за допомогою сучасних інноваційних технологій, вміти оцінювати та відслідковувати динаміку

особистісного розвитку учня/учениці.

ПРН 8. Володіти здатністю до розкриття інтелектуального і творчого потенціалу здобувачів середньої освіти засобами змісту предметних галузей та курсів за вибором.

ПРН 9. Цінувати різноманіття та мультикультурність світу; ідентифікувати себе у системах загальнолюдських і національних цінностей, керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва.

ПРН 10. Усвідомлювати призначення професійної діяльності вчителя історії і стійко прагнути до набуття та вдосконалення професійних компетентностей.

Навчальна програма завершується екзаменом. Вона передбачає проведення 15 лекцій (30 годин), 15 семінарських занять (30 години, з них 2 – контрольна робота), та 30 годин самостійної роботи для денної форми навчання та проведення 5 лекцій (10 годин), 5 семінарських занять (10 години), та 10 годин самостійної роботи для заочної форми навчання.

Розрахунок максимальної підсумкової оцінки з навчальної дисципліни здійснюється згідно кредитно-модульної системи. Максимальна кількість балів, яку можуть одержати студенти під час виконання різних видів робіт становить:

Модуль 1	Модуль 2	Модуль 3	Модуль 4	Всього
Поточний контроль	Контрольні роботи	Колоквіум	Екзамен	
25 балів	15 балів	10 балів	50 балів	100 балів

Загальна система оцінювання навчальної дисципліни	Шкала оцінювання				
	Оцінка в балах	Оцінка за іспит	Оцінка в національній шкалі	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за залік
	90-100	відмінно	5	A	зараховано
	80-89	добре	4	B	
	70-79			C	
	60-69	задовільно	3	D	
	50-59			E	
	26-49	незадовільно (з можливістю повторного складання)			
	1-25	незадовільно			
<p>Структура розподілу балів у ході аудиторно-самостійної роботи студентів: 25 балів – (поточна робота) усні та письмові відповіді на семінарських заняттях. Підсумковий бал за семінарські заняття та самостійну роботу (5 балів) визначається на основі вирахування середнього арифметичного із всіх усних оцінок; 5 балів – контроль самостійної роботи 20 балів – індивідуальна (самостійна) робота студентів 10 б. – написання і</p>					

	<p>оформлення реферату, 10 б. – презентація у форматі PowerPoint на визначену тему.</p> <p>50 балів – Модульна контрольна робота (письмові (тестові) завдання з курсу на останньому занятті,).</p>
<p>Вимоги до письмових робіт</p>	<p>Написання письмової контрольної роботи є обов’язковим для виставлення підсумкової оцінки. У випадку, якщо студент не написав контрольну роботу, він вважається таким, що не виконав усіх видів робіт, що передбачаються з даної дисципліни.</p> <p>Структура оцінювання відповідей на розгорнуті запитання:</p> <p>25-1– відповідь складається із 1–2 речень, містить узагальнюючу інформацію про історичний період або одиничні конкретні факти.</p> <p>49-26 – відповідь не структурована, вступ і висновок відсутні; здобувач демонструє знання окремих історичних фактів, дат, подій, процесів, постатей або допускає значні помилки; не володіє історичною хронологією, історичною географією, термінами і поняттями; узагальнення відсутні.</p> <p>69-50 – відповідь структурована в рамках основної частини, не містить яскраво вираженого вступу чи висновку; здобувач розкриває історичний процес в рамках питання із значними пробілами та розривами; демонструє знання найбільш важливих історичних фактів, дат, подій, процесів, постатей, допускає значні помилки; на задовільному рівні володіє історичною хронологією, історичною географією, термінами і поняттями; у відповіді практично відсутні узагальнення або вони дуже фрагментарні.</p> <p>89-70 – відповідь структурована, містить або вступ або висновок; студент розкриває історичний процес в рамках конкретного питання із певними пробілами та розривами; демонструє знання значної кількості історичних фактів, дат, подій, процесів, постатей, проте допускає окремі помилки; володіє історичною хронологією, історичною географією, термінами і поняттями; робить фрагментарні узагальнення, усвідомлює роль і значення конкретних подій.</p> <p>100-90– відповідь детально структурована, містить вступ, основну частину та висновок; студент повноцінно розкриває історичний процес в рамках конкретного питання; демонструє знання значної кількості конкретних історичних фактів, дат, подій, процесів, постатей; на високому рівні володіє історичною хронологією, історичною географією, термінами і поняттями; водночас робить узагальнення та висновки з питання, розуміє ширший контекст конкретних подій, усвідомлює їх роль і значення, демонструє володіння науковою літературою з теми.</p> <p>Вимоги до презентації по індивідуальній (самостійній) роботі: мінімальний обсяг – 20 слайдів; візуалізований характер, гармонійне поєднання зображень та тексту, наявність самостійно підготовлених схем і таблиць; всі елементи презентації мають бути підготовлені студентом самостійно, із дотриманням вимог академічної доброчесності. Індивідуальний проект – це письмовий виклад ідей опрацьованої літератури з теми, є результатом наукового дослідження, що написаний на основі критичного аналізу літератури, матеріалів інтернету та інших джерел, яке опрацьовує студент (ка).</p>
<p>Семінарські заняття</p>	<p>Відвідування та активна участь студентів у роботі семінарських занять також є обов’язковою умовою успішного складання курсу. Пропонуються наступні форми роботи на семінарських заняттях: виступ, озонування, рецензія, участь у дискусії. При цьому враховуватимуться лише логічно обґрунтовані виступи, альтернативна теза чи спростування поданої, а не фактична підтримка тези виступаючого, змістовне рецензування та коментар чи</p>

	<p>доповнення, що дійсно сприятиме розгляду проблеми.</p> <p>Виступи на семінарських заняттях оцінюються як з теоретичної, так і з практичної підготовки відповідно до стобальної шкали за такими критеріями:</p> <p>«відмінно» (100-90) – здобувач освіти міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок;</p> <p>«добре» (89-70)– здобувач освіти добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного матеріалу;</p> <p>«задовільно» (69-50)– здобувач освіти в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;</p> <p>«незадовільно» (49-1)– здобувач освіти не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.</p>
Умови допуску до підсумкового контролю	Студент допускається до підсумкового контролю за умови відпрацювання усіх пропущених занять і негативних оцінок; виконання усіх передбачених форм роботи. Для отримання підсумкової оцінки протягом семестру студент зобов'язаний отримати як мінімум 26 б.
Підсумковий контроль	<p>Рівень знань та успішності студентів передбачає виставлення підсумкової залікової (екзаменаційної) оцінки. При поточному контролі оцінюються: систематичність роботи на практичних заняттях, рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах, активність при обговоренні питань, самостійне опрацювання тем, виконання індивідуальних завдань, контрольних (тестових) робіт.</p> <p>Підсумкова оцінка виставляється студенту в кінці семестру за результатами роботи на практичних заняттях, обговорення дискусійних питань, виконаних індивідуальних проектів та контрольних (тестових) завдань.</p> <p>Отримані «незадовільні» оцінки відпрацьовуються в обов'язковому порядку, але враховуються при додаванні оцінок і входять у загальну кількість балів.</p>

Самостійна робота студентів

Самостійна робота студента є основним видом засвоєння навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Метою самостійної роботи є вироблення студентами навичок і вміння працювати з літературою, віднаходити головні, стержневі аспекти проблем, що потребують твердого засвоєння, здатності визначити свою позицію щодо дискусійних ідей чи концепцій і аргументовано її обґрунтувати.

Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем програми курсу в цілому, так і деяких розділів тем, написання рефератів, підготовка реферативних матеріалів з наукових публікацій по важливих проблемах даної навчальної дисципліни.

Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється у вигляді проведення колоквиуму чи

написання реферату.

Самостійна робота студентів оцінюється в наступних діапазонах:
Критерії оцінювання колоквиуму (оцінюється в діапазоні від 0 до 10 балів)

Критерії	Бали
глибока, розгорнута відповідь	9-10 балів
правильна стисла відповідь	7-8 балів
поверхова відповідь	5-6 балів
поверхова відповідь з наявністю окремих помилок	3-4 балів
розкриття окремого аспекту питання	1-2 бали
неправильна відповідь або її відсутність	0 балів

Критерії оцінювання реферату (оцінюється в діапазоні від 0 до 10 балів)

Критерії	Бали
● глибоке розкриття проблеми, з відображенням авторської позиції	- 9-10 балів
● обґрунтоване розкриття проблеми	- 7-8 балів
● тема розкрита неповно	- 5-6 балів
● реферат суто компілятивного рівня	- 3-4 балів
● розкритий лише окремий аспект	- 1-2 бали
● реферат не захищений	- 0 балів

Самостійна робота студента має на меті закріпити і поглибити набуті студентом знання і вміння у процесі вивчення дисципліни. Навчити студента науково грамотно оформити підготовлені ним матеріали.

Екзамен

Екзамен проводиться як правило у письмовій формі. Екзаменаційний білет складається із 5 завдань: 2 теоретичних, 1 на знання історичних документів, 1 на знання термінів та 1 на знання хронології. Максимальна кількість балів, яку можна здобути на екзамені 50. На екзамен виносяться всі питання програмових вимог з нормативного курсу історії Центрально-Східної Європи в давні часи і середньовіччя.

Студентам для того щоб бути допущеним до семестрового екзамену необхідно виконати всі 3 змістові модулі і при цьому набрати не менше 25 балів. У випадку якщо сума балів буде меншою, студент за рішенням кафедри і погодженням із викладачем повинен “відпрацювати” заборгованість по певному змістовому модулю. Лише після успішного “відпрацювання” він отримує право написати екзамен згідно талону № 2. Якщо упродовж терміну визначеного деканатом факультету історії, політології і міжнародних відносин “відпрацювання” не буде виконано, то такого студента може бути відраховано. Студент, який за підсумками змістових модулів та екзамену набрав менше 50 балів вважається таким, що не виконав навчального плану і повинен перездати екзамен згідно талону № 2. У випадку повторного негативного написання екзаменаційної роботи

студент складає екзамен згідно талону № 3 в присутності екзаменаційної комісії. У випадку здобуття і тут негативної оцінки, такого студента буде відраховано.

У зв'язку із військовими діями, перебуванням студента за межами України, іншими поважними обставинами, наявність яких підтверджується відповідними документами, Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника передбачено можливість складання екзаменів у вигляді тестування у дистанційній формі навчання <https://d-learn.pnu.edu.ua/>. Також у вигляді тестування може відбуватися здача іспиту за талонами № 2 та № 3.

У науково-методичному посібнику особливу увагу відведено планам семінарських занять, наведено стислі методичні вказівки, які допоможуть студентам опрацювати наукову літературу, проаналізувати конкретні джерела, звернути увагу на вузлові проблеми, дати відповіді на поставлені запитання. Окремо перераховано питання для самостійної роботи студентів, список рекомендованих джерел та літератури до цілого курсу.

Більшість рекомендованих для наукового опрацювання опублікованих джерел і дослідницької літератури зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, а також наявні у електронній версії.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва теми	Кількість годин, відведених на:		
	Лекції	Семінарські заняття	Індивідуальну і самостійну роботу
Тема № 1. Народи Центрально-Східної Європи на початку ХІХ ст.: виклики та перспективи розвитку	2	2	2
Тема № 2. Польське національне відродження у ХІХ ст.	2	2	2
Тема № 3. Чеське та словацьке національне відродження у ХІХ ст.	2	2	2
Тема № 4. Національне відродження південнослов'янських народів у ХІХ ст.	2	2	2
Тема № 5. Угорські землі у складі імперії Габсбургів.	2	2	2
Тема № 6. Румунські землі у ХІХ ст.	2	2	2
Тема № 7. Перша світова війна і трагедія народів Центрально-Східної Європи.	2	2	2
Тема № 8. Внутрішня і зовнішня політика Польщі у 1918 – 1939 рр.	2	2	2
Тема № 9. Чехословацька республіка у 1918 – 1938 рр.	2	2	2
Тема № 10. Королівство СХС і Югославія у 1918 – 1940 рр.	2	2	2
Тема № 11. Болгарія у міжвоєнний період	2	2	2
Тема № 12. Друга світова війна у Центрально-Східній Європі	2	2	2
Тема № 13. Правління режимів «народної демократії» у країнах Центрально-Східної Європи у 1945 – 1991 рр.	2	2	2
Тема № 14. Політичні та соціально-економічні	2	2	2

перетворення у Центрально-Східній Європі у 1991 – 2004 рр.			
Тема № 15. Центрально-Східна Європа та нові виклики	2	-	-
Контрольна робота	–	2	2
Разом за семестр	30	30	30

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

СТАНОВЛЕННЯ НОВИХ ІДЕЙ ТА МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПРОЦЕСИ НАЦІЄТВОРЕННЯ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Поширення модерних суспільно-політичних ідей. Просвітництво. Велика Французька революція. Геополітичні зміни в Європі. Війни та політика Франції й Росії у регіоні. Священний Союз і європейська політика. Розвиток наукових знань і техніки. Комунікації. Особливості соціально-економічного розвитку. Послаблення станового поділу суспільства і демократизація суспільно-політичного життя. Ідеї лібералізму. Виникнення ідеологій лібералізму, консерватизму, соціалізму. Романтизм. Формування модерних націй та ідеології націоналізму. Розвиток національних рухів. Революції 30-40-х років ХІХ ст.

Центрально-Східна Європа у процесі змін. Народи західних окраїн Російської імперії. Польське питання і національний рух наприкінці ХVІІІ - першій половині ХІХ ст.: від польських легіонів до визвольних повстань. Програма відбудови польської держави та невдачі у її реалізації. Варшавське князівство. Політика європейських держав у польському питанні. Рішення Віденського конгресу. Створення Королівства Польського. Повстання 1830-1831 рр. Велика еміграція: нові програми визволення. Зміни суспільної свідомості поляків у першій половині ХІХ ст. Розвиток капіталістичних стосунків у польських землях. Модернізація соціальної структури. Впливи польського національного руху на народи Центрально-Східної Європи. Культура польського романтизму. Месіанізм. Народи Балтії у складі Російської імперії.

Пруське Королівство та його політика стосовно слов'янських народів. Німецький національний рух: ліберали і консерватори під час революції 1848 р. Поразка лібералів. Велике Князівство Познанське, Сілезія, Помор'я у складі Пруссії. Зростання національної свідомості поляків. Познанське повстання 1848 р.

Державна і національна політика Габсбургів. Наслідки наполеонівських війн для Австрії. Посилення національних рухів. Польський національний рух та українське національне відродження. Повстання 1846 р. Революція 1848 р. у Галичині, польсько-українські розбіжності. Політика Відня в період революційних подій 1848 р. Чеське національне відродження. Будителі. Ідея слов'янської спільності. Національний рух: ліберали і радикали. Австрославізм. Початки індустріалізації в Чехії. Чеська культура і наука. Чеський рух під час революції 1848 р. Слов'янський з'їзд у Празі. Словацький національний рух. Словаки під час революції 1848 р. Національна самосвідомість угорців.

Антигабсбурзька опозиція в Угорщині. Революція 1848-1849 рр., австро-угорська війна. Національне відродження хорватів. "Іллірійський рух". Хорватський національний рух у 1848-1849 рр. Словенське національне

відродження. Будителі. Впливи "іліїризму". Культурні здобутки словенців. Сербський національний рух у Воєводині.

Османська імперія в першій половині XIX ст.: внутрішній розвиток і міжнародне становище. Російсько-турецькі та австро-турецькі війни. Політика європейських держав щодо Туреччини. Національне пробудження народів Балкан, посилення визвольних рухів.

Національне відродження сербів. Перше сербське повстання. Початок державного будівництва. Друге сербське повстання. Здобуття автономії, Сербське князівство, його розвиток у 30—60-х роках XIX ст. Національна свідомість і культура сербів.

Чорногорська теократична держава: внутрішня і зовнішня політика Негошів. Князівство Чорногорія.

Об'єднання Боснії і Герцеговини. Особливості соціальної та етнічної структури її населення. Сепаратистські рухи в Боснії і Герцеговині.

Болгарське національне відродження. Формування національної свідомості. Гайдуцький рух. Боротьба за національну церкву. Радикальна та ліберальна течії болгарського визвольного руху. Початки четництва. Зв'язки з Сербією, Румунією та Росією. Болгарська еміграція.

Особливості національного руху в Македонії.

Становище албанських земель.

Національне відродження греків. Грецький національний рух і європейські держави. Грецька революція 1821-1827 рр. Утворення Королівства Греція.

Дунайські князівства і Трансільванія наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Визвольні змагання. Формування румунської нації. Державно-правовий статус Волощини і Молдови. Революція 1848-1849 рр. Утворення Румунського Князівства. Румунська культура і церква.

ПЕРІОД ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ, СОЦІАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ РУХІВ: ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.

Модернізаційні процеси у Європі: індустріалізація, демократичні реформи, розвиток парламентаризму. Зміни соціальної структури суспільств. Суспільна свідомість. Соціальні рухи та ідеології – соціалізм, анархізм. Робітничий рух і робітничі партії. Ліберальні і консервативні партії. Проблеми міжнародних відносин в Європі. "Східна криза" і війни на Балканах. Утворення нових національних держав.

Від імперій до незалежних держав. Політика Російської імперії на західних окраїнах. Реформи 60-70-х років XIX ст. Революція 1905-1907 рр. Національні рухи. Польський національний рух 50 - початку 60-х років XIX ст. Повстання 1863-1864 рр. Русифікація. Економічні та соціальні процеси в Королівстві Польському. Національний та соціалістичний рухи. Виникнення політичних партій. Революція 1905 р. у Королівстві Польському. Політичні орієнтації польського суспільства напередодні Першої світової війни.

Білоруські та литовські землі в складі Російської імперії. Політика

централізації та русифікації. Соціально-економічний розвиток. Національно-культурне відродження білорусів та литовців.

Централізаторська політика Росії у латвійських та естонських землях. Господарські та соціальні процеси. Національні рухи та культура.

Утворення Німецької імперії. Внутрішня й зовнішня політика Німеччини. Парламентаризм і політика щодо національних меншин. Онімечення і лібералізм. Політика правлячих кіл стосовно поляків. "Культуркампф". Польське суспільство і його структура. Польський національний рух, розвиток освіти та культури. Соціалістичні організації. Суспільно-політична обстановка у Сілезії, Помор'ї та Східній Пруссії. Лужицькі серби в умовах онімечування.

Внутрішній розвиток і зовнішня політика Габсбургів. Перебудова імперії, утворення дуалістичної монархії. Конституціоналізм. Реформи початку ХХ ст. Польсько-українські суперечності і конфлікти в Галичині. Розвиток польської культури й науки. Польські політичні партії. Розвиток чеського національного руху, національна партія та її течії. Чесько-німецькі суперечності. Чеські політичні партії та їхні програми на початку ХХ ст. Культурне життя чехів. Словенці в складі імперії. Громадсько-політичний рух. Соціально-економічний поступ. Словенська культура.

Австро-угорська угода 1867 р. Державно-правовий статус Угорщини. Політика угорського уряду. Соціально-політичні відносини. Українське населення. Словаччина у складі Угорщини. Аграрні відносини. Словацький національний рух. Політичні партії і товариства. Культурні здобутки словаків. Становище хорватів. Політичні орієнтації. Хорвато-угорська угода 1868 р. та її наслідки. Пожвавлення хорватського національного руху. Хорвато-сербська коаліція. Культурне життя хорватів.

Внутрішньополітичне та міжнародне становище Османської імперії. Визвольні рухи балканських народів. Суспільно-політичний рух у Сербії у 60 - 70-х роках ХІХ ст. Повстання 1875 р. у Боснії і Герцеговині. Сербо-чорногорсько-турецькі війни. Повстання 1876 р. у Болгарії. Російсько-турецька війна 1877-1878 рр. та її наслідки.

Становлення Болгарської держави: політичні табори і суспільні рухи. Проголошення незалежності Болгарії. Окупація й анексія Боснії і Герцеговини Австро-Угорщиною.

Становлення нових держав на Балканах. Сербське Королівство наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: суспільно-політичний розвиток. Чорногорія: внутрішній розвиток і зовнішня політика. Грецьке Королівство на зламі сторіч. Утвердження Румунського Королівства та його зовнішня політика. Вплив молодотурецької революції на становище балканських народів. Боротьба албанського народу за незалежність. Повстання 1909-1912 рр. Проголошення албанської держави. Македонський національний рух. Політична криза на Балканах. Балканські війни 1912-1913 рр. Культурний розвиток балканських народів.

НАРОДИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У 1914 – 1945 РР.

Перша світова війна як прояв кризи європейської цивілізації. Початок Великої війни, політичні цілі учасників і зовнішні орієнтації народів та країн Центрально-Східної Європи. Загострення соціальних стосунків під час війни. Політика блокових держав щодо народів регіону. Активізація національних рухів, роль емігрантських осередків у боротьбі за державну незалежність.

Крах європейських імперій і утворення незалежних держав. Російська імперія в роки війни. Революція 1917 р. у Росії. Більшовицький переворот: зміна векторів російської політики. Польське питання в роки війни. Політика Німеччини і Австро-Угорщини в польському питанні. Акт 5 листопада 1916 р. Поляки на фронтах війни. Польський національний рух у країні й в еміграції. Проголошення незалежності Польщі. Революція 1917 р. у Білорусі і землях Балтії. Політична боротьба. Проголошення національних республік.

Австро-Угорська монархія в роки війни: воєнні дії і політика. Плани перебудови монархії. Розпад імперії та утворення Австрійської Республіки. Угорщина під час війни. Революційні події 1918 р., проголошення Угорської радянської республіки. Політика держав Антанти стосовно Угорщини. Встановлення диктатури М.Хорті. Чеські і словацькі землі в роки війни. Поляризація чеських і словацьких політичних сил: два центри еміграції. “Чехословакізм”. Чеська мафія. Чехословацька національна рада і Празький національний комітет. Словацька ліга. Клівлендська і Пітсбурзька угоди. Проголошення Чехословацької Республіки.

Хорватські і словенські землі в роки війни. Політичні орієнтації хорватських і словенських партій. Антивоєнні рухи. Хорватська і словенська політична еміграція. Зростання антиавстрійських настроїв. Югослов’янський комітет. Корфська декларація. Становище Боснії і Герцеговини.

Сербія і Чорногорія під час війни. Окупація Сербії і Чорногорії. Салонікський фронт. Сербська і чорногорська еміграція. Політика Антанти у питанні об’єднаної югослов’янської держави. Звільнення Сербії і Чорногорії. Усунення короля Ніколи. Проголошення Держави Словенців, Хорватів і Сербів. Виникнення Королівства Сербів, Хорватів і Словенців.

Участь Болгарії у війні. Антивоєнні настрої і соціальна боротьба. Капітуляція Болгарії і зміна владних структур. Македонське питання в роки війни. Національний рух македонців.

Суспільно-політичне становище Греції. Участь у воєнних діях. Греко-турецькі суперечності. Албанія у політиці європейських держав. Соціальні і політичні орієнтації албанців.

Європа між демократією і диктатурою. Післявоєнний устрій Європи: проблема кордонів і Версальська система мирних договорів. Поразка українських визвольних змагань та її наслідки. Основні етапи й тенденції світового розвитку. Нові держави Європи: вибір між демократією і тоталітаризмом. Країни Центрально-Східної Європи в міжнародних

стосунках: між Німеччиною і СРСР. Назрівання нової світової війни.

Утворення і розвиток незалежних держав. Виникнення незалежних держав Балтії. Проголошення Естонської Республіки. Суспільно-політичний розвиток. Державний переворот 1934 р. Естонія у міжнародних відносинах. Утворення Латвійської Республіки. Латвійське суспільство міжвоєнного періоду. Переворот 1934 р. і встановлення авторитарного режиму К.Ульманіса. Латвія у міжнародних стосунках. Труднощі становлення Литовської Республіки. Литовсько-Білоруська радянська республіка. Литовсько-польські суперечності. Суспільно-політичний розвиток. Режим особистої влади А.Смятони. Литва у міжнародних стосунках.

Білорусь у складі СРСР. Проголошення РСРБ та формування її кордонів. Радянська система. Соціально-економічний розвиток. Проблема Західної Білорусі.

Польська Республіка у 1918 – 1939 рр. Польсько-українська і польсько-радянська війни. Ризький договір. Парламентська демократія. Соціально-економічні реформи. Державний переворот 1926 р., “санацийний” режим. Становище національних меншин. Зовнішня політика Польщі: між Німеччиною і СРСР. Пакт Молотова-Ріббентропа. Агресія проти Польщі.

Чехословаччина у міжвоєнний період. Становлення Чехословацької Республіки. Проблема кордонів. Політична система та суспільство. Конституція 1920 р. Підкарпатська Русь у складі ЧСР. Словацьке суспільство та його політики. Ідеологія чехословакізму. Німецька меншина. Політична боротьба 1930-х років. Культурне життя. Зовнішня політика ЧСР. Мюнхенська угода. Поділ Чехословаччини.

Угорщина в міжвоєнний період. Проблема кордонів. Диктатура М.Хорті. Політичні партії і структури. Угорське суспільство та його орієнтації. Культурне життя. Зовнішня політика. Приєднання до Антиконтинентівського пакту. Окупація Підкарпатської Русі.

Румунія у 1918 – 1940 рр. Розширення території Румунії. Румуно-угорські і румуно-болгарські суперечності. Соціальні і політичні конфлікти. Економіка і соціальна структура суспільства. Політична боротьба і утвердження королівської диктатури. Румуно-німецький союз. Українська меншина в Румунії. Культурне життя.

Болгарія у 1918 – 1939 рр. Болгарія в умовах післявоєнної кризи. Боротьба за владу. Уряд БЗНС і його реформи. Державний переворот 1923 р. і вересневе повстання. Соціальні конфлікти і політична боротьба. Державні перевороти 1934-1935 рр. Режим особистої влади Бориса III. Зовнішня політика болгарських урядів. Культурний розвиток.

Південнослов'янські народи у 1918 – 1939 рр. Королівство Сербів, Хорватів, Словенців та проблема його кордонів. Державно-політичний устрій. Суспільство Королівства СХС. Соціальна і міжнаціональна боротьба. Хорватський національний рух. Державний переворот 1929 р. і проголошення Королівства Югославія. Ідеологія “югославізму”. Сербська домінація. Становище хорватів, словенців, черногорців, македонців. Українці

в Югославії. Зміна зовнішньополітичної орієнтації країни. Сербо-хорватська угода. Політична криза на початку Другої світової війни. Культурне життя народів Югославії.

Греція у 1918 – 1939 рр. Греція після війни. Міжнародне становище. Спроба реалізації “Мегалі ідеї”. Греко-турецька війна та її наслідки. Військовий переворот 1922 р. і проголошення республіки. Політична боротьба в період республіканського правління. Відновлення монархії. Грецьке суспільство і його культура. Греція у міжнародних відносинах. Прихід до влади І.Метаксиса. Режим “4 серпня 1936 р.”.

Албанія у 1918 – 1939 рр. Відновлення незалежності Албанії. Дві лінії у “стратегії національного розвитку”. Ліберальний уряд Ф.Нолі. Переворот А.Зогу та встановлення монархії. Влада і суспільство в роки правління Зогу І. Албанська діаспора. Економічне становище Албанії. Албано-італійські відносини. Встановлення протекторату Італії.

Країни Центрально-Східної Європи в умовах Другої світової війни. Новий поділ Європи. Передумови і початок війни. Міжнародні відносини на початковому етапі війни. Фашистський “новий порядок”. Окупаційні режими і суспільства країн-сателітів. Німецько-радянська війна. Рух Опору в окупованих країнах. Політичні орієнтації Руху Опору. Зміни суспільної свідомості народів регіону в роки війни. Антигітлерівська коаліція. Центрально-Східна Європа в політиці Великої Трійки. Розгром Німеччини та її сателітів, геополітичні зміни в регіоні. Встановлення режимів “народної демократії”.

Народи і країни регіону: без можливості вибору. Народи Балтії і Білорусь в роки війни. Включення держав Балтії до складу СРСР. Німецька окупація, створення протекторату “Остланд”. Відновлення радянського режиму в Балтії. Білорусь в роки війни: окупація і антифашистський рух. Визволення Білорусі від німецької окупації.

Польське суспільство в роки війни: соціальні і свідомісні зрушення. Окупаційний режим на польських землях. Польський еміграційний уряд і Рух Опору на окупованих землях. Політика СРСР у польському питанні. Польсько-радянський договір 1941 р. Поляки у СРСР. Розрив відносин СРСР з еміграційним урядом. Польське питання на міжнародній арені. Варшавське повстання. Вступ Червоної Армії на територію Польщі і встановлення режиму “народної демократії”.

Чеські землі і Словаччина під час війни. Гітлерівська політика в протектораті Богемія і Моравія. Два центри чеської еміграції. Рух Опору. Чеське суспільство часів війни. Політика еміграційного уряду Чехословаччини. Чесько-словацькі стосунки. Словацька держава: устрій і політика. Словацька еміграція. Словацька Національна рада. Національне повстання 1944 р. Утворення Національного фронту чехів і словаків. Визволення Словаччини і Чехії. Празьке повстання 1945 р. Відновлення Чехословацької Республіки.

Угорщина в роки війни. Суспільство та економіка. Участь у воєнних

діях. Розширення території Угорщини. Створення прорадянських осередків влади. Ліквідація профашистського режиму.

Румунія у війні: суспільство і армія. Втрата Бессарабії і створення Молдавської РСР у складі СРСР. Режим Й.Антонеску. Участь у воєнних діях. Формування опозиції. Державний переворот 1944 р. та його наслідки. Уряд П. Грозу.

Болгарія. Окупація Західної Фракії, Вардарської Македонії і Східної Сербії. Розгортання Руху Опору. Програма Вітчизняного фронту і боротьба БРП за її реалізацію. Легальна опозиція. Питання Балканської федерації. Політична криза 1943-1944 рр. Вересневий переворот 1944 р. та його наслідки.

Югославія: окупація і розчленування. Боротьба за незалежність. Утворення Незалежної Держави Хорватія. Сербо-хорватський конфлікт. Політика Німеччини, Італії, Болгарії та Угорщини на окупованих теренах. “Новий порядок” і ставлення суспільства до нього: національні і політичні аспекти. Югославський еміграційний уряд та його політика. Четники в Русі Опору. Діяльність Компартії Югославії, партизанський рух. Утворення комуністичних органів влади. Югославське питання в політиці держав Антигітлерівської коаліції. Угоди Тіто-Шубашич. Утворення і діяльність Тимчасового уряду. Визволення Югославії.

Греція. Агресія Італії, окупація країни державами фашистського блоку. Організація Руху Опору. Розкол у таборі антифашистських сил і спроби його подолати. Політика Великобританії щодо Греції. Ліванська хартія. Британське втручання і груднева криза 1944 р. Варкїзькі угоди.

Албанія в роки війни. Італійська та німецька окупація країни. Створення КПА та початок організованої національно-визвольної боротьби. Діяльність Національного фронту. Спроба консолідації антифашистських сил та її невдача. Албанія у політиці західних держав. Звільнення країни та прихід до влади комуністів.

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У 1945 – У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХІ СТ.

Європа і світ в умовах блокової конфронтації. Повоєнне мирне врегулювання у Центрально-Східній Європі. Розширення сфери впливу СРСР. Початок “холодної війни”. Розстановка політичних сил. Режим “народної демократії”. Перетворення 1944 – 1947 рр. Наступ комуністичних сил. Комінформбюро. Громадянська війна в Греції. Радянсько-югославський конфлікт та його наслідки. Сталінізація країн регіону. Формування соціалістичного блоку: РЕВ, Варшавський Договір. Лібералізація комуністичних режимів. Суспільно-політичні кризи і повстання в країнах соціалістичного табору. Радянсько-албанський конфлікт та радянсько-румунські суперечності. Пошуки економічних важелів розвитку. “Празька весна” 1968 р. “Доктрина Брежнєва”. Антикомуністична опозиція та еміграція. Польська криза 1980-1981 рр. Горбачовська “перебудова” у СРСР.

“Ерозія” тоталітарних режимів.

Комуністичні експерименти в країнах Центрально-Східної Європи. Республіки Балтії у складі СРСР. Радянський режим. Соціальні та економічні зміни. Репресії та депортації. Національна свідомість і радянізація. Лібералізація режиму за часів М.Горбачова. Проголошення незалежності республік Балтії. Білорусь у складі СРСР. Суспільно-політичний розвиток. Проголошення незалежності Республіки Білорусь.

Польська Республіка після війни: нові кордони, соціально-економічні перетворення та політична боротьба. Референдум і вибори 1947 р. Акція “Вісла”. Утвердження комуністичної диктатури. Репресії. Конституція ПНР. Стосунки держави і церкви. Суспільно-політична криза 1956 р. Лібералізація режиму та її обмеження. Економічний розвиток і соціальні зміни. Суспільна свідомість й культурне життя. Суспільно-політична кризи 1968 і 1970 р. Режим Е.Герека. Виникнення і діяльність політичної опозиції. Криза 1980-1981 рр. “Солідарність”. Пошуки шляхів виходу з кризи. Воєнний стан. “Ерозія” тоталітарного суспільства. Угода “круглого столу”.

Чехословацька Республіка. Режим “народної демократії”. Лютневий переворот 1948 р. і встановлення тоталітарного устрою. Репресії проти опозиції. Чесько-словацькі стосунки. Соціально-економічні зміни. Суспільна свідомість та комуністична ідеологія. “Відлига” і суспільство Чехословаччини. Зростання опозиційних настроїв. Формування ідеології “демократичного соціалізму”. “Празька весна” 1968 р. Інтервенція країн Варшавського Договору у Чехословаччину. Московський договір. Репресії проти опозиції. Боротьба з дисидентським рухом. Хартія-77. Чесько-словацька еміграція. Суспільна свідомість. Економічна стагнація. Словацьке питання. Назрівання кризи тоталітарного режиму.

Угорщина у 1945 – 1989 рр. Становлення комуністичної диктатури в Угорщині. Репресії проти опозиції. Національно-демократичне повстання 1956 р. Особливості соціально-економічного розвитку Угорщини. Спроби ліберальних реформ 1970-80-х років. Суспільна свідомість і культурне життя. Початок демократичної трансформації.

Румунія у 1945 – 1989 рр. Румунія після війни. Ліквідація монархії. Суспільно-політичні реформи. Репресії. Формування авторитарного режиму Н.Чаушеску. Суспільна свідомість і культурне життя. Зовнішня політика. Стагнація суспільно-політичного життя. Події 1989 р. і крах тоталітарного режиму.

Болгарія у 1945 – 1989 рр. Політична боротьба у 1940-х роках. Проголошення республіки. Суспільні реформи 1944-1947 рр. Болгаро-югославські суперечності. Становлення тоталітарного устрою. Репресії 1949-1953 рр. Формування режиму Т.Живкова. Спроби реформ 1970-80-х років. Кризові явища, міжетнічні стосунки та “відроджувальний процес”. Початок формування опозиції. Суспільна свідомість і культурне життя. Спроби демократизації режиму.

Югославія у 1945 – 1990 рр. Об'єднана Югославія. Утворення Федеративної Народної Республіки Югославія. Суспільно-політичні реформи. Формування режиму Й.Броз-Тіто. Радянсько-югославський конфлікт 1948 р. і його наслідки. Запровадження та функціонування системи “самоврядного соціалізму”. Суспільство Югославії 1950-70-х років. Суспільно-політична криза і реформи 1960-70-х років. Й.Броз-Тіто. Зовнішня політика. Суспільно-політичні процеси 80-х років: економіка і політика. Міжнародні стосунки. Проблема Косово. Криза югославської федерації. Інтеграція і дезінтеграція. Початок демократичних перетворень і розпаду Югославії.

Греція у 1945 – 1991 рр. Греція: визволення країни і відновлення монархії. Протистояння між урядом і комуністами. Англійське втручання. Громадянська війна. Перемога урядових сил. Розвиток грецької економіки в 1950-60-х роках. Соціальні зміни. Труднощі становлення демократії. Військова диктатура 1967-1974 рр. Повернення до республіканського устрою. Консерватизм і соціалізм у грецькій політиці 1970-80-х років. Греція в НАТО і ЄС. Критське питання. Грецько-турецькі відносини.

Албанія у 1945 – 1989 рр. Проголошення республіки. Утвердження авторитарного режиму Е.Ходжи. “Ідеологічна та культурна революція” 60-х років. Відступ від реформ і репресії середини 1970-х років. Економічне становище. Демографічні, соціальні і культурні зміни. Зовнішньополітичні орієнтації. Боротьба за владу на зламі 1970 і 80-х років. Албанія у 1980-х роках.

Демократичні революції і розвиток незалежних держав. Розпад комуністичного табору. Міжнародні стосунки у Європі наприкінці ХХ ст. Народи і держави на політичній карті Центрально-Східної Європи: проблеми взаємин і сусідства. Демократичний вибір та його альтернативи. Політичні течії та угруповання. Рівень економічного розвитку і соціальна структура населення. Проблема континентальної і регіональної інтеграції. Конфліктні зони. Країни Центрально-Східної Європи у міжнародних стосунках.

Процеси трансформації у країнах Прибалтики у 1991 – 2025 рр.
Естонська Республіка: демократичні перетворення. Формування ринкової економіки. Проблема національних меншин. Суспільна свідомість. Взаємини з країнами Балтії. Естонія у міжнародних відносинах. Євронтеграція. Е-Естонія. Нарва і російська загроза. Проблема негромадян.

Латвійська Республіка на шляху демократичних перетворень. Становлення парламентської республіки. Суспільство та економіка. Міжнародні стосунки. Зовнішня політика і міжнародне становище. Вхідження у євроатлантичні структури.

Литовська Республіка: перші здобутки незалежності. Саюдіс. Альгірдас Бразаускас. Вітаутас Ландсбергіс. Валдас Адамкус. Даля Грибаускайте. Національна політика. Зовнішня політика Литви, взаємини з сусідами.

Білорусь у 1991 – 2025 рр. Початок демократичних реформ. Встановлення режиму О.Лукашенка. Соціально-економічний розвиток. Міжнародні позиції Білорусі. Вибори 2020 р. і масові народні протести. Світлана Тихановська і білоруська опозиція. Посилення залежності від Російської Федерації. Участь Білорусі у російсько-українській війні. Конфронтація з НАТО та ЄС.

Республіка Польща у 1989 – 2025 рр. Реформування устрою. Економічна трансформація: “шокова терапія”. Розстановка політичних сил: два табори. Лех Валенса і Олександр Квасневський. Перетворення і суспільна свідомість. Конституція 1997 р. Зовнішня політика і взаємини з Україною. Польща у міжнародній політиці. Вступ до НАТО. Шлях до ЄС.

Зовнішня і внутрішня політика урядів “Громадянської платформи” та “Права і справедливості”. Броніслав Коморовський, Лех Качинський, Анджей Дуда, Дональд Туск. Соціально-економічні перетворення 2004 – 2025 рр. Формування нових прошарків суспільства. Загострення протиріч між аграрними і промисловими регіонами. Труднощі польсько-українських взаємин. Становище української меншини у Польщі.

Чехія і Словаччина у 1989 – 2025 рр. “Оксамитова” революція 1989 р. у Чехословаччині. Суспільні реформи у Чехо-Словаччині. Нова суспільно-політична система. Економічні зміни. Питання чехо-моравсько-словацької федерації. Політична криза у Словаччині. Проголошення суверенітету Словаччини. “Мирне розлучення” Чехії і Словаччини.

Чеська Республіка: територія і населення. Державно-політичний устрій. Політичні табори. Економіка і суспільне життя. Люстрації. Зовнішня політика. Вступ до НАТО. Вацлав Гавел. Вацлав Клаус. Мілош Земан. Петр Павел. Українська діаспора у Чехії.

Словацька Республіка: територія і населення, кордони, державно-політичний устрій. Політична боротьба. Період авторитаризму. Конфронтація президентської і парламентської влади. Президентські вибори 1999 р. Національне питання. Ринкові реформи. Негативні явища – соціальна диференціація населення, вплив міжнародних злочинних угруповань. Владимир Мечіар. Мікулаш Дзурінда. Петер Пелегріні. Роберт Фіцо. Зовнішня політика, зв’язки з Україною.

Угорщина у 1989 – 2025 рр. Угорська Республіка: трансформація суспільної структури й економічних стосунків. Подолання спадщини Яноша Кадара. Віктор Орбан. Політичні партії. Посилення впливу партій Фідес, “Йоббік”. Зовнішня політика, взаємини з сусідами, вступ до НАТО.

Румунія. Повстання 1989 р. і повалення тоталітарного режиму. Прихід до влади Фронту Національного Порятунку. Початок структурної трансформації суспільства. Конституція 1991 р. Політична боротьба і соціальні конфлікти 1990-1995 рр. Суспільна свідомість. Вибори 1996 р. і поглиблення демократичних реформ. Боротьба з корупцією. Йон Ілієску. Траян Басеску. Клаус Йоганніс. Процеси творення ринкової економіки. Зовнішня політика. Відносини з Україною.

Республіка Молдова. Проголошення незалежності. Політичні процеси і конфлікт у Придністров'ї. Суспільні реформи. Спроби врегулювання Придністровського конфлікту. Мірча Снегур. Володимир Воронін. Маріан Лупу. Ніколае Тімофті. Ігор Додон. Мая Санду. Економічне становище. Зовнішня політика.

Республіка Болгарія. Відставка Т.Живкова. Трансформація БКП та утворення нових політичних партій. Домовленості “круглого столу” і парламентські вибори 1990 р. Початок економічних реформ. Конституція 1991 р. Союз Демократичних Сил при владі. Декомунізація суспільства. Гальмування ринкових реформ. Фінансова криза 1996-1997 рр. та її політичні наслідки. Уряд Т.Костова. Петар Младенов. Желю Желев. Петар Стоянов. Георгій Пирванов. Росен Плевнелієв. Румен Радев. Зовнішня політика і стосунки з Україною.

Словенська Республіка. Проголошення незалежності Словенії. Військова інтервенція проти Словенії. Державно-політичний устрій. Партії та угруповання. Ринкові реформи. Суспільство та його орієнтації. Взаємини з сусідами. Зовнішня політика Словенії.

Хорватська Республіка. Проблема кордонів і населення. Хорвато-сербський конфлікт і війна. Формування державних органів влади. Демократичні реформи. Стосунки з сусідами. Політична структура суспільства. Франьо Туджман. Златко Томчич. Степан Масевич. Івао Йосипович. Колінда Грабар-Китарович. Зоран Миланович. Стан і перспективи хорватської економіки. Зовнішня політика Хорватії.

Республіка Македонія: проголошення незалежності, проблема кордонів і міжнародного визнання. Міжнаціональні стосунки. Соціально-господарський розвиток. Політична боротьба. Вибори 1998-1999 рр. та їх наслідки. Відносини з сусідніми країнами та зовнішньополітичні пріоритети.

Боснія і Герцеговина. Референдум 1992 р. Проголошення незалежності. Міжетнічні стосунки і конфлікти. Міжнаціональна війна. Утворення мусульмано-хорватської федерації. Втручання міжнародного співтовариства. Дейтонські угоди. Федералізація Боснії і Герцеговини. Основні риси суспільно-політичного розвитку. Боснія і Герцеговина на міжнародній арені.

Сербія і Чорногорія у 1991 – 2025 рр. Створення і розвиток Союзної Республіки Югославія. Сербо-чорногорська федерація та її державно-політичний устрій. Сербська домінація. Режим С.Мілошевича. Формування і діяльність опозиції. Ринкові реформи. Суспільні орієнтації сербів і чорногорців. Етнічні чистки у Косово. Сербо-албанський конфлікт і втручання НАТО. Запровадження міжнародного контролю в Косово. Сербо-чорногорські суперечності. Переворот 2000 р. Міжнародні позиції і зовнішня політика СРЮ. Вихід Чорногорії зі складу федерації.

Греція на сучасному етапі. Вибори 1989-1990 рр. Політичні процеси у 1990-х роках. Економічний розвиток і соціальні зміни. Греція в НАТО і ЄС. Балканська політика Греції. Конфлікти із Туреччиною, Македонією та

Болгарією. Взаємини із Україною та Російською Федерацією.

Албанія. Початок демократичних процесів. Комунисти при владі. Утворення нових політичних партій. Перемога опозиції у 1992 р. Правління Демократичної партії. Криза 1997 р. Міжнародне втручання, стабілізація обстановки в країні. Конституція 1998 р. Салі Беріша. Реджеп Мейдані. Байрам Бегай. Економічні реформи. Міжнародне становище.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Семінарське заняття № 1

Тема: Польські землі у 1795 – 1864 рр.

1. Визвольні змагання поляків у період наполеонівських війн. Польські землі за рішеннями Віденського конгресу 1815 р.
2. Соціально-економічне і політичне становище “Королівства Польського” у 1815 – 1830 рр.
3. Листопадове повстання 1830 р. Передумови, причини, перебіг та наслідки для польських земель у складі Російської імперії.
4. Польські землі у складі Австрійської та Пруссійської імперій у 1815 – 1848 рр. Краківське повстання 1846 р. Галицьке повстання (Рабація) 1846 р. Галицьке повстання 1848 р. Познанське повстання 1848 р.
5. Повстання 1863 – 1864 рр. та його наслідки.
6. Польська культура 1795 – 1864 рр.

Джерела

Гімн

Польщі

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%BC%D0%BD_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96

Joachim Lelewel. Pamiętnik z roku 1830-31. WARSZAWA 1924.

<https://kpbc.umk.pl/dlibra/show-content/publication/edition/33052?id=33052>

Konstytucja Księstwa Warszawskiego 22 lipca 1807 r.

<https://bbc.mbp.org.pl/dlibra/publication/9994/edition/9043/content>

<https://iura.uj.edu.pl/Content/423/PDF/Konstytucja%20Ksi%C4%99stwa%20Warszawskiego.pdf>

Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z dnia 27-go listopada 1815 roku oraz Statut Organiczny dla Królestwa Polskiego z dnia 26-go lutego 1832 roku.

<https://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/publication/4856/edition/4530/content>

USTAWA KONSTYTUCYJNA Królestwa Polskiego z dn. 27 listopada 1815 r.

<https://iura.uj.edu.pl/dlibra/publication/1034/edition/422/content?ref=desc&q=Ustawa%20Konstytucyjna%20Kr%C3%B3lestwa%20Polskiego>

Література

1. Ададуrow А. «Наполеоніда» на Сході Європи: Уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно -західних окраїн Російської імперії на початку ХІХ століття. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2007. 560 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Adadurov_Vadym/Napoleonida_na_Skhodi_Yevropy_Uiavlennia_proekty_ta_diialnist_uriadu_Frantsii_schodo_pivdenno-zakhid.pdf?
2. Ададуrow В. Пришестя Наполеона, або Есе про конфлікт релігійних світоглядів у Центрально-Східній Європі на початку ХІХ ст. // Наукові записки УКУ. 2010. Ч. 2 : Історія, вип. 1. С. 67-83.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Adadurov_Vadym/Pryshestia_Napoleona_abo_Ese_pr_o_konflikt_relihiinykh_svitohliadiv_u_Tsentralno-Skhidnii_Evropi_na_p.pdf?
3. Ададуrow Вадим. Наполеон і Галичина: встановлення французького

тимчасового протекторату в 1809 році // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 34. Львів, 1999. С. 449-465.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Adadurov_Vadym/Napoleon_i_Halychyna.pdf?

4. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863-1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах. Київ: Критика, 1998. 334 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Beauvois_Daniel/Bytva_za_zemliu_v_Ukraini_1863-1914_Poliaky_v_sotsio-etnichnykh_konfliktakh.pdf?

5. Бовуа Д. Повстання в Україні. Не для українців. (Переклад З. Борисюк) *Український історичний журнал*. 2023. № 3 (570). С. 48—68.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Beauvois_Daniel/Povstannia_v_Ukraini_Ne_dlia_ukraintsiv.pdf?

6. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793-1830 pp. / Переклад з французької Зої Борисюк. Львів: Кальварія, 2007. 296 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Beauvois_Daniel/Rosiiska_vlada_i_polska_shliakhta_v_Ukra/

7. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863). / Переклад з французької Зої Борисюк. Київ: Інтел, 1996. 420 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Beauvois_Daniel/Shliakhtych_kripak_i_revizor_Polska_shliakhta_mizh_tsaryznom_ta_ukrainskymy_masamy_1831-1863.pdf?

8. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?

9. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/

10. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/

11. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Таращук. К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. 1080 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Deivis_Norman/Bozhe_ihryshe_istoriia_Polschi.pdf?

12. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки в ХІХ сторіччі. Мюнхен, 1969. 114 с. <https://diasporiana.org.ua/politologiya/1097-demkovich-dobryanskiy-m-ukrayinsko-polski-stosunki-v-hih-storichchi/>

13. Дильонгова Ганна. Історія Польщі 1795—1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Dylonhova_Hanna/Istoriia_Polschi_17951990.pdf?

14. Єршов В.О. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. Житомир: Полісся, 2008. 624 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Yershov_Volodymyr/Polska_literatura_Volyni_doby_romantyzmu_henolohiia_memuarystychnosti.pdf?

15. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. проф. Леоніда Зашкільняка. Львів, 2001. С. 7–23.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
16. Крикун М., Зашкільняк Л. Історія Польщі. Львів, 2002.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Polschi_Vid_naidavnish_ykh_chasiv_do_nashykh_dniv.pdf?
17. Кулецька А. Січневе повстання (1863 – 1864 рр.). Час боротьби, мрій про свободу та нездійснених надій. Переклад з польської Олени Шеремет і Тетяни Довжок. Варшава: Музей історії Польщі, 2024. 300 с.
18. Паньків М. Поляки в Російській імперії. Огляд сучасної польської історіографії // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. 2008. Вип. 9-10. С. 319-334.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pankiv_Mariia/Poliaky_v_Rosiiskii_imperii_Ohliad_s_uchasnoi_polskoi_istoriohrafii.pdf?
19. Польща – нарис історії / за ред.: Влодзімежа Менджецького та Єжи Брацисевича; пер. з пол. Івана Сварника. Варшава: Вид-во Ін-т нац. пам'яті, 2015. 365 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskyi_Vlodzimiezh/Polscha_-_narys_istorii/
20. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін. XVIII - поч. XXI ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?
21. Kieniewicz S. Historia Polski, 1795-1918. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 597 s.

Методичні рекомендації

При підготовці даного семінарського заняття радимо насамперед всебічно ознайомитися з джерелами, які додаються окремо.

У першому питанні увагу варто звернути на суспільно-політичне становище польських земель у складі Російської, Австрійської та Пруської імперій, їхній адміністративний поділ, релігійну, соціально-економічну ситуацію, антипольську політику поневолювачів. Спроби Адама Єжи Чарторийського протистояти русифікації польських земель у складі Російської імперії. Поляки в Галичині. Польське питання в діяльності Наполеона. Боротьба за відновлення Польщі. Ідея кордонів 1772 р. Польські легіони в Італії. Тільзітський мир і польське питання. Політичний та соціально-економічний розвиток Варшавського герцогства (князівства). Скасування панщини, вплив французького законодавства на модернізацію польського суспільства. Польське питання на Віденському конгресі 1815 р.

По другому питанню студентам потрібно дослідити особливості автономії "Королівства Польського" в складі Російської імперії, зокрема його конституцію 1815 року, яка гарантувала певні права. Слід звернути увагу на

економічний розвиток, зокрема зростання текстильної промисловості та торгівлі, а також на аграрну структуру з панщиною. Важливо проаналізувати політичну систему, роль сейму та обмеження, накладені російською владою, наприклад, через намісника. Рекомендується розглянути соціальні суперечності між шляхтою, селянами та буржуазією, що готували ґрунт для майбутнього повстання. Студентам варто звернути увагу на вплив російської політики русифікації та її сприйняття поляками. Необхідно також оцінити, як зовнішні фактори (наприклад, революції в Європі) впливали на внутрішнє становище.

У третьому питанні необхідно звернути увагу на передумови Листопадового повстання, зокрема порушення Росією конституції 1815 року та посилення репресій. Важливо проаналізувати причини, включаючи вплив Липневої революції 1830 року у Франції та націоналістичні настрої серед молоді й офіцерів. Слід детально вивчити перебіг повстання, ключові битви (наприклад, під Гроховом, Остроленкою) і роль лідерів, таких як Юзеф Хлопіцький. Рекомендується дослідити, чому повстання зазнало поразки, звернувши увагу на брак міжнародної підтримки та внутрішні розбіжності. Наслідки, такі як скасування автономії, введення “Органічного статуту” 1832 року та масові репресії, потрібно розглянути в контексті змін у польському суспільстві. Студентам варто оцінити довгостроковий вплив повстання на польський визвольний рух.

У четвертому питанні потрібно порівняти становище польських земель у складі Австрії (Галичина) та Пруссії (Велике князівство Познанське), звернувши увагу на політику германізації та економічні умови. Важливо дослідити унікальний статус Краківської республіки до 1846 року та причини її ліквідації після Краківського повстання. Слід проаналізувати Галицьке повстання 1846 року (“Рабацію”), звернувши увагу на соціальний конфлікт між селянами та шляхтою, який використала австрійська влада. Рекомендується розглянути повстання 1848 року в Галичині та Познані в контексті “Весни народів”, зосередившись на їхніх цілях і провалі. Студентам варто звернути увагу на відмінності в організації та наслідках цих повстань, а також на їхній вплив на польський національний рух. Необхідно оцінити, як ці події посирили репресії з боку імперій.

У п'ятому питанні радимо студентам зосередитися на причинах Січневого повстання 1863–1864 років, зокрема на посиленні русифікації після Листопадового повстання та селянській реформі 1861 року в Росії. Важливо проаналізувати передумови, такі як діяльність таємних організацій (“червоних” і “білих”), і роль еміграції. Слід детально розглянути перебіг повстання, партизанську боротьбу та ключові постаті, як-от Ромуальд Траугутт. Рекомендується звернути увагу на міжнародний контекст, зокрема нейтралітет європейських держав. Наслідки, включаючи скасування залишків автономії, масові депортації до Сибіру та конфіскацію маєтків, потрібно оцінити з точки зору змін у соціальній структурі. Студентам варто дослідити, як повстання вплинуло на польську культуру та подальшу боротьбу за

незалежність.

У шостому питанні студентам варто звернути увагу на розвиток польської культури в умовах втрати державності, зокрема на роль романтизму як засобу збереження національної ідентичності. Важливо дослідити творчість Адама Міцкевича, Юліуша Словацького та Фридерика Шопена, аналізуючи їхній внесок у польську літературу та музику. Слід розглянути діяльність еміграції (“Велика еміграція” у Франції) та її вплив на культурне життя. “Українська школа” в польській літературі. Рекомендується звернути увагу на освіту, театр і пресу, які зберігали польську мову попри русифікацію та германізацію. Студентам варто проаналізувати, як культура стала формою опору проти імперської політики. Необхідно також оцінити вплив повстань 1830 і 1863 років на тематику мистецтва того часу. Зміни у побуті та повсякденні польського народу.

При підготовці до семінарського заняття слід з’ясувати значення наступних термінів: Річ Посполита, Наполеонівські війни, Герцогство Варшавське, Віденський конгрес, Королівство Польське, Конституція 1815 року, “Листопадове повстання” 1830–1831 років, Органічний статут 1832 року, Краківська республіка (1815–1846), “Рабація” в Галичині 1846 року, “Весна народів” 1848–1849 років у Європі, “Січневе повстання” 1863–1864 років, русифікація, германізація, “Велика еміграція”, романтизм.

Семінарське заняття № 2

Тема: Польські землі у останній третині XIX – 1918 рр.

1. Соціально-економічний розвиток польських земель у складі трьох імперій (1870-ті – 1914 рр.)
2. Політичне становище та національний рух у польських землях (1870-ті – 1914 рр.)
3. Культурне життя та освіта в умовах імперського гніту (1870-ті – 1914 рр.)
4. Польські землі під час Першої світової війни (1914–1918 рр.)

Джерела

Джерела додаються окремим файлом, а також завантажені у систему дистанційного навчання.

Література

1. Аркуша, Олена. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. [Текст] / О. Аркуша ; НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. Львів : [б.в.], 1996. 174 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Arkusha_Olena/Halytskyi_seim_vyborchi_kampanii_1889_i_1895_rr/
2. Аркуша О. Г., Кондратюк К. К., Мудрий М. М., Сухий О. М. Час народів. Історія України XIX століття: Навчальний посібник / За заг. ред. М. М. Мудрого. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 408 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Arkusha_Olena/Chas_narodiv_Istoriia_Ukrainy_XIX_stolittia/
3. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863-1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах. Київ: Критика, 1998. 334 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Beauvois_Daniel/Bytva_za_zemliu_v_Ukraini_1863-1914_Poliaky_v_sotsio-etnichnykh_konfliktakh.pdf?
4. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandyich_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
5. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
[https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviiany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/](https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviiany_v_ievropeiskii_istorii_ta_syvilizatsii/)
6. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
7. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук. К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. 1080 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Deivis_Norman/Bozhe_ihryshe_istoriia_Polschi.pdf?
8. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський – Цісарські намісники Галичини 1903-1913. Рим, 1987. 132 с.

<https://diasporiana.org.ua/istoriya/1085-demkovich-dobryanskiy-m-pototskiy-i-bobzhinskiy-tsisarski-namisniki-galichini-1903-1913/>

9. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки в ХІХ сторіччі. Мюнхен, 1969. 114 с. <https://diasporiana.org.ua/politologiya/1097-demkovich-dobryanskiy-m-ukrayinsko-polski-stosunki-v-hih-storichchi/>

10. Дильонгова Ганна. Історія Польщі 1795—1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Dylohova_Hanna/Istoriia_Polschi_17951990.pdf?

11. Єршов В.О. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. Житомир: Полісся, 2008. 624 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Yershov_Volodymyr/Polska_literatura_Volyni_doby_romantyzmu_henolohiia_memuarystychnosti.pdf?

12. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. проф. Леоніда Зашкільняка. Львів, 2001. С. 7–23. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/

13. Крикун М., Зашкільняк Л. Історія Польщі. Львів, 2002. https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Polschi_Vid_naidavnish_ykh_chasiv_do_nashykh_dniv.pdf?

14. Мудрий, Мар'ян. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849-1914) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 33. Львів, 1998. С. 91-101. https://shron1.chtyvo.org.ua/Mudryi_Marian/Halytski_namisnyky_v_systemi_ukrayinsko-polskykh_vzaiemyn_1849-1914.pdf?

15. Паньків М. Поляки в Російській імперії. Огляд сучасної польської історіографії // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. 2008. Вип. 9-10. С. 319-334. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pankiv_Mariia/Poliaky_v_Rosiiskii_imperii_Ohliad_s_uchasnoi_polskoi_istoriohrafii.pdf?

16. Польща – нарис історії / за ред.: Влодзімежа Менджецького та Єжи Брацисевича; пер. з пол. Івана Сварника. Варшава: Вид-во Ін-т нац. пам'яті, 2015. 365 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskyi_Vlodzimiezh/Polscha_-_narys_istorii/

17. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ - поч.ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

18. У кігтях двоголавих орлів. Творення модерної нації : Україна під скіпетрами Романових і Габсбургів / Валентина Шандра [та ін.]. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 352 с. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0006751

19. Bujak Franciszek. Galicja, 2 t., Altenberg, Lwów 1908–1910. [T. 1](#), [T. 2](#).

20. Kieniewicz S. Historia Polski, 1795-1918. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 597 s.

21. Najdus-Smolar Walentyna. Szkice z historii Galicji, t. 1-2 (1958-1960).

Методичні рекомендації

При підготовці даного семінарського заняття радимо насамперед всебічно ознайомитися з джерелами, які додаються окремо.

У першому питанні увагу варто звернути на індустріалізацію в Королівстві Польському (російська частина), зокрема розвиток текстильної промисловості в Лодзі та вуглевидобутку у Варшавському регіоні. Важливо дослідити аграрний характер Галичини (австрійська частина), де панщина була скасована в 1848 році, але селянство залишалося бідним. Слід проаналізувати німецьку колонізацію та економічну германізацію в Познанщині (пруська частина), що сприяла модернізації, але обмежувала права поляків. Рекомендується порівняти темпи урбанізації та еміграції в трьох регіонах, звернувши увагу на масовий відтік селян до Америки. Студентам варто оцінити, як імперська політика впливала на економічний розвиток і соціальну структуру польського суспільства. Необхідно звернути увагу на появу буржуазії та робітничого класу як нових соціальних сил.

По другому питанню студентам потрібно дослідити мають зосередитися на репресивній політиці після Січневого повстання в російській частині, зокрема на русифікації та скасуванні автономії Королівства Польського. Важливо дослідити появу політичних партій, таких як Польська соціалістична партія (PPS) Юзефа Пілсудського та Національно-демократична партія (Endecja) Романа Дмовського, Польська селянська партія Віцентія Вітоса (Polskie Stronnictwo Ludowe, PSL), їхні ідеології та цілі. Слід звернути увагу на революцію 1905 року в Російській імперії, яка активізувала польський рух за права та автономію. Рекомендується проаналізувати відносну ліберальність Австрії, де Галицький сейм давав полякам певну політичну свободу, на відміну від Пруссії з її германізацією.

У третьому питанні необхідно звернути увагу на роль польської культури як засобу збереження національної ідентичності в умовах русифікації та германізації. Важливо дослідити творчість письменників, таких як Болеслав Прус і Генрик Сенкевич, чиї твори відображали історичну пам'ять і патріотизм. Слід проаналізувати діяльність підпільних шкіл у російській частині, де польська мова була заборонена, та легальних освітніх закладів у Галичині, як-от Ягеллонський університет у Кракові. Рекомендується розглянути внесок католицької церкви в підтримку польської культури та освіти. Студентам варто звернути увагу на розвиток театру, преси та мистецтва як форм опору імперському гніту. Необхідно оцінити, як культурне відродження вплинуло на національний рух напередодні 1918 року.

У четвертому питанні студенти мають дослідити участь поляків у війні на боці різних імперій, зокрема створення польських легіонів під командуванням Юзефа Пілсудського в складі австро-угорської армії.

Важливо проаналізувати Акт 5 листопада 1916 року, коли Німеччина та Австро-Угорщина пообіцяли відновити Королівство Польське, та його вплив на польські надії. Слід звернути увагу на окупацію російських польських земель Центральними державами та зміну політичного статусу. Рекомендується розглянути позицію Романа Дмовського, який шукав підтримки Антанти, та його “Польський комітет” у Парижі. Студентам варто оцінити вплив революції 1917 року в Росії на польське питання. Необхідно дослідити, як війна створила умови для проголошення незалежності 11 листопада 1918 року, завершивши поділи Польщі.

При підготовці до семінарського заняття слід з’ясувати значення наступних термінів: індустріалізація, урбанізація, Польська соціалістична партія (PPS), Національно-демократична партія (Endecja), Польська селянська партія (Polskie Stronnictwo Ludowe, PSL), революція 1905 року, Галицький сейм, польські легіони Юзефа Пілсудського, Акт 5 листопада 1916 року, Перша світова війна, 14 пунктів Вільсона.

Семінарське заняття № 3

Тема: Чеські землі у першій половині XIX ст.

1. Соціально-економічне становище чеських земель. Початки індустріалізації в Чехії.
2. Діяльність чеських "будителів".
3. Чеський рух під час революції 1848 р.
4. Чеська культура і наука.

Джерела

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: давня доба, середньовіччя. Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Либідь, 2011. 416 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Yarovyi_Valerii/Khrestomatiia_z_istorii_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slovian_Davnia_doba_Serednovichchia/

Література

1. Бевзюк Є.В. Становлення національної ідентичності чехів, словаків і лужицьких сербів наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Київ, 2017. 474 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Bevziuk_Yevhen/Stanovlennia_natsionalnoi_identychnosti_chekhiv_slovakiv_i_luzhytskykh_serbiv_naprykintsi_KhVIII_u.pdf?
2. Бевзюк Євген. Шафарик як діяч слов'янського відродження // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : збірник наукових праць / [редкол.: В. С. Степанков (головн. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. Випуск 3. с. 110 – 119.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Problemy_istorii_krain_Tsentralnoi_ta_Skhidno/Vypusk_3.pdf?
3. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandyich_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
4. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_syvilizatsii/
5. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
6. Зінько Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп І. І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 464 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Chekhi.pdf?
7. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред.. В. І. Ярового. К., 2001. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002085>

8. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
9. Коротка історія Чехії і Словаччини / Під ред. П.С. Федорчака. Івано-Франківськ, 1999. https://chtyvo.org.ua/authors/Fedorchak_Petro/Korotka_istoriia_Chekhii_i_Slovachyny_vyd_1999/
10. Тейлор, А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини = The Habsburg Monarchy 1809-1918. A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 267 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Teilor_Alan_Dzhon_Persyval/Habsburzka_monarkhii_a_1809-1918_Istoriia_Avstriiskoi_imperii_ta_Avstro-Uhorschyny.pdf
11. Цольнер Еріх. Історія Австрії / Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. Львів: Літопис, 2001. 712 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Tsolner_Erikh/Istoriia_Avstrii/
12. Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe. Cambridge (Mass.), 1985. P.178. <https://www.scribd.com/document/370262156/Miroslav-Hroch-Social-Preconditions-Of-National-Revival-In-Europe-Cambridge-University-Press-1985-pdf>

Методичні рекомендації

У першому питанні варто звернути увагу “меттерніхівський абсолютизм”. Особливості становища чеських земель у складі Австрійської імперії. Соціально-економічний розвиток чеських земель у першій половині ХІХ ст. Особливості промислової революції в чеських землях. Зміни в легкій промисловості. Перші залізниці. Проплави. Парові двигуни у Чехії. Індустріалізація промисловості. Урбанізація Чехії. Утвердження товарно-грошових відносин у сільському господарстві.

У другому питанні потрібно звернути увагу на працю чеського історика та соціолога Мирослава Гроха (Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe), який виділяє три етапи національного відродження в усіх слов'янських народів: академічний, культурно-освітній і політичний. На першому етапі серед місцевих еліт з'являється науковий та аматорсько-антикварний інтерес до різних виявів етнічної окремішності: мови, фольклору, народних звичаїв, локальної історії тощо. На другому етапі («патріотичної агітації», в термінах Гроха) цей інтерес захоплює ширші кола місцевої інтелігенції, спонукаючи її до активнішої участі в «національній справі»: поширенні освіти й літератури народною мовою, розвитку преси та книгодрукування, створенні патріотичного канону національної історії тощо. І, нарешті, на третьому етапі відбувається структурування національного суспільства саме як суспільства громадянського, з'являються не лише культурно-освітні та інші громадські організації, а й політичні партії, які чітко артикулюють вимоги національної емансипації у вигляді державної

незалежності (чи автономії) і мобілізують широкі маси на здійснення своїх політичних програм.

Також у цьому питанні потрібно охарактеризувати наступних діячів: Гелазій Добнер, Франтішек Мартін Пелцл, Йозеф Добровський, М.В. Крамеріус. Й. Юнгман. Початки чеського національного відродження. Патріотичний музей в Празі. Фр. Палацький. Чеська Матиця. Національний рух в 1830-1848 рр. Діяльність К.Гавлічек-Боровського. Формування ідеології австрославізму. Його сутність.

При розгляді **третього питання** необхідно з'ясувати розстановку політичних сил напередодні революції 1848-1849 рр. Чеська політична програма. Революція 1848-1849 рр. в чеських землях. Петиційний період. Святовацлавські збори. Діяльність Національного комітету. Фр. Палацький. Радикальна течія і її програма. Слов'янський з'їзд. Червене повстання в Празі. Кромержжській сейм. Символічна (Березнева) конституція (1849). Значення революції 1848-1849 рр.

У **четвертьому питанні** варто проаналізувати чеську культуру першої половини ХІХ ст. Розвиток чеської мови. Чеська художня література. Ф.Л. Челаковський. К.Я. Ербен. Журналістика. Розвиток науки. Я.Е. Пуркіне. П.Й. Шафарик. Театр.

При підготовці до семінарського заняття слід з'ясувати значення наступних термінів: індустріалізація, урбанізація, панщина, аграрна реформа, чеські “будителі”, Чеське національне відродження, Матиця чеська “Весна народів” 1848–1849 років, Празьке повстання у червні 1848 року, Слов'янський з'їзд в 1848 році, австрославізм, австролялізм.

Семинарське заняття № 4

Тема: Чехи в національно-визвольній боротьбі в другій половині XIX – на початку XX ст.

1. Політичне становище чеських земель в складі імперії Габсбургів 1849 – 1867 рр.
2. Соціально-економічний розвиток чеських земель.
3. Політична боротьба в чеських землях у 1870 – 1890-х рр.
4. Утворення і діяльність чеських політичних партій наприкінці XIX – на початку XX ст.

Джерела і література

Джерела

- Масарик-Гаррік Т. Добірні думки. З нагоди 75 літ життя (1850-1925). Прага, 1925. 470 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11839/file.pdf>
- Масарик Т. Ідеали гуманності. Вінніпег, 1917. 47 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19157/file.pdf>
- Масарик Т.Г. Як працювати? Виклади з 1898 р. Прага, 1930. 120 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18929/file.pdf>

Література

1. Бочковський О. Життя і світогляд Т.Г.Масарика. Масарик про Україну. Відень, 1921. 40 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25062/file.pdf>
2. Бочковський О. І. Т. Г. Масарик, національна проблема та українське питання (спроба характеристика та інтерпретації). Подєбради, 1930. 244 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11437/file.pdf>
3. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
4. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_syvilizatsii/
5. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
6. Зінько Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп І. І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 464 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Chekhii.pdf?
7. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред. В. І. Ярового. К., 2001. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002085>
8. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/

9. Коротка історія Чехії і Словаччини / Під ред. П.С. Федорчака. Івано-Франківськ, 1999.
https://chtyvo.org.ua/authors/Fedorchak_Petro/Korotka_istoriia_Chekii_i_Slovac_hchyny_vyd_1999/
10. Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо, 2012. 475 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf?
11. Підлуцький Олекса. Постаті ХХ сторіччя. К.: Дух і літера, 2007. 268 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/Postati_HH_storichchia_vyd_2007.pdf?
12. Тейлор, А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини = The Habsburg Monarchy 1809-1918. A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 267 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Teilor_Alan_Dzhon_Persyval/Habsburzka_monarkhii_a_1809-1918_Istoriia_Avstriiskoi_imperii_ta_Avstro-Uhorschyny.pdf
13. Цольнер Еріх. Історія Австрії / Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. Львів: Літопис, 2001. 712 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Tsolner_Erikh/Istoriia_Avstrii/

Методичні рекомендації

У першому питанні варто звернути увагу на формування неоабсолютистського режиму в Чехії у 1848 – 1866 рр. Сильвестрівські укази 1851 р. “Засади органічного управління коронними землями Австрійської імперії”. Бахівська реакція. Причини та початки децентралізації імперії. “Жовтневий диплом” 1860 р. “Лютневий патент”. Земські статuti 1861 р. Чеський сейм. Утворення Чеської національної партії. Діяльність Ф. Рігера та Ф. Палацького. Розкол Чеської національної партії 1863 р. Поділ на “старочехів” та “младочехів”. Чеське питання та австро-угорський дуалізм 1866 – 1867 рр. “Чеське державно-історичне право”. Рух таборів (мітингів). Фундаментальні статті 1871 р. Квітнева конституція 1873 р. і Чехія.

До другого питання необхідно проаналізувати особливості соціально-економічного розвитку чеських земель в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема варто зосередитися на питаннях індустріалізації Чехії, посилення соціальної диференціації, її вплив на загострення німецько-чеських протиріч. Живностенський банк. Початки чеського кооперативного руху. “Свій до свого по своє”. Зміни у чеському селі. “Сокіл”. Масова міграція чехів до США, Російської імперії.

У третьому питанні потрібно вивчити питання становища чеської мови, чеських національних організацій та товариств останньої третини ХІХ ст. Боротьба чехів за перетворення дуалістичної монархії на триалістичну австро-чесько-угорську. Створення у 1874 р. Чеської національної партії свободи думки (младочехів). Початок боротьби за надання і розширення чеської автономії, охорону національних меншин і загальне рівне виборче право. Виникнення у 1878 р. Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії. “Чеський клуб” (старочехи). Поступки уряду Е. Таафе

чехам у національних питаннях. Нове виборче право з 1880 р. Діяльність з 1882 р. чеського Празького університету. Боротьба із пангерманізмом. “Чеський шкільний союз”. “Центральна матиця шкільна”. “Пунктуація” 1890 р. і відновлення чесько-німецького протистояння. Поява нових чеських партій – Незалежна народна партія Моравії (1891 р.), Чесько-моравська економічна партія (1891 р.), Чеська християнсько-соціальна партія (1894 р.). Процес “Омладіна”.

У четвертому питанні потрібно проаналізувати причини загострення чесько-німецького протистояння у другій половині 1890-х – 1910-х рр. Т. Масарик і його праця “Чеське питання” (1895 р.). Спроби уряду К. Бадені примиритися з чехами. “Мовне розпорядження” 1897 р. і його скасування. Проект персональної автономії К. Реннера. Чеська національно-соціальна партія (1896 р.). Чеська аграрна партія (1899 р. “Село – одна родина”). Чеська народна партія (1900 р., реалісти, Т. Масарик). Боротьба за виборчі права чехів і чесько-німецьке протистояння. Проект “національно-культурної автономії” О. Бауера. Виборча реформа 1907 р. 2-й Слов'янський з'їзд у Празі 1908 р. Криза в діяльності Чеського сейму 1908 – 1913 рр. Проект “Слов'янської імперії” К. Крамаржа. Чеські землі напередодні Першої світової війни.

При підготовці до семінарського заняття слід з'ясувати значення наступних термінів: індустріалізація, урбанізація, австрославізм, австролялізм, Бахівський абсолютизм (1849–1859), Жовтневий диплом 1860 року, Лютневий патент 1861 року, Аусгляйх – угода 1867 року про створення Австро-Угорщини, старочехи, младочехи, табори народні, Чеська соціал-демократична партія, Національна партія вільнодумних (Младочехи), Чеська народна партія (реалісти) – партія Томаша Масарика, Аграрна партія, Сокіл – гімнастична організація.

Семінарське заняття № 5

Тема: Національне відродження південнослов'янських народів у XIX столітті: культурні, соціальні та політичні процеси

1. Політичні процеси в сербських землях – від повстань до здобуття незалежності.
2. Хорватське національне відродження. Ілліризм і боротьба за автономію в Австрійській імперії.
3. Болгарське національне відродження у XIX ст. і вплив на нього російсько-турецьких та австрійсько-турецьких війн. Здобуття незалежності.
4. Національний рух словенців у складі імперії Габсбургів.
5. Національно-визвольна боротьба чорногорців у XIX ст.
6. Національне відродження македонців.

Джерела і література

Джерела

Круть, Софрон (1855–1912). Записки Українця з побуту між полудневими Славянами / Тефан (Феофан) Василевський. у Львові: З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1905. 198 с.
http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00007004

Література

1. Блакитний М. Участь мешканців Чернігівської губернії у бойових діях під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. // Сіверянський літопис. 2013. № 2 (110). С. 126 – 134.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Siverianskyi_litopys/2013_N02_110.pdf
2. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandyich_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf
3. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
4. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
5. Єлавіч Б. Історія Балкан. XX століття / Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. 600 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XX_stolittia_Tom_2.pdf
6. Єлавіч Барбара. Історія Балкан XVIII і XIX століття. К.: Свенас, 2003. 512 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XVIII-XIX_stolittia.pdf

7. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред. В. І. Ярового. К., 2001. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002085>

8. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/

1. Кінг Ч. Історія Чорного моря. К.: Ніка-Центр, 2011. 320 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/King_Charles/Istoriia_Chornoho_moria.pdf?

2. Кримський А. Історія Туреччини. К., 1924. 236 с. https://shron2.chtyvo.org.ua/Krymskvi_Ahatanhel/Istoriia_Turechchyny_vyd_1924.pdf?

9. Миколенко Д. В. Політична спадщина Стефана Стамболова у партійній системі Болгарії (1895–1920). https://shron1.chtyvo.org.ua/Mykolenko_Dmytro/Politychna_spadschyna_Stefana_Stambolova_u_partiinii_systemi_Bolharii_18951920.pdf?

10. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін. XVIII – поч. XXI ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

11. Цольнер Еріх. Історія Австрії / Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. Львів: Літопис, 2001. 712 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Tsolner_Erikh/Istoriia_Avstrii/

12. Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007. 463 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Chornii_Volodymyr/Istoriia_Bolharii/

Методичні рекомендації

У першому питанні варто звернути увагу на Перше (1804–1813) і Друге (1815–1817) сербські повстання проти Османської імперії, аналізуючи їхні причини, лідерів (Карагеоргій, Мілош Обренович) і результати. Важливо дослідити, як Адріанопольський договір 1829 року закріпив автономію Сербії, а Берлінський конгрес 1878 року визнав її повну незалежність. Слід зосередитися на ролі Росії та Австрії як союзників сербів у боротьбі з османами та її вплив на політичні процеси. Рекомендується проаналізувати внутрішні реформи Мілоша Обреновича, які сприяли створенню державних інститутів. Необхідно оцінити, як сербський досвід повстань вплинув на інші південнослов'янські народи.

Студентам варто звернути увагу на культурний аспект, зокрема реформу мови Вука Караджича, як основу національної єдності. Караджич створив сербську літературну мову на кириличному письмі. У 1814–1818 рр. він видав першу сербську граматику і словник. Головною подією в справі становлення сербської науки та просвіти стає створення 1826 р. культурно-освітньої та наукової організації “Матиці Сербської”, яка об'єднала літераторів, учених, меценатів, які прагнули до освіти сербського народу.

Вона стала видавати підручники, журнали, зокрема, “Літопис Матиці Сербської”, художню та науково-популярну літературу. Становлення інститутів сербської науки починається зі створення в 1842 р. Товариства сербської словесності. У 1848 р. були відкриті національна бібліотека й Народний музей.

До **другого питання** необхідно дослідити ілліризм як ключовий рух хорватського відродження, зосередившись на діяльності Людевіта Гая та його ідеї південнослов'янської єдності. Чому був важливим вибір Гая писати латинкою, а не кирилицею. З національно-політичною програмою ілліризму виступив у своєму творі “Дисертація” (1832) хорватською мовою, граф Я. Драшкович. Викладаючи теорію спільності південних слов'ян, він висунув проект створення Великої Іллірії. Сама ідеологія ілліризму охоплювала такі компоненти: ідею відтворення хорватської національної держави, ідею можливого об'єднання південнослов'янських народів в одне культурне й політичне ціле, ідею необхідності розвитку хорватської культури й мови, широкого впровадження її в усі сфери життя, протистояння мадяризації. Важливу роль у справі становлення хорватської освіти й науки відіграла створена в 1842 р. “Матиця Іллірійська”.

Важливо проаналізувати, як хорвати боролися за автономію в складі Австрійської імперії, зокрема під час “Весни народів” 1848 року, та їхній конфлікт із мадяризацією. Слід звернути увагу на стандартизацію хорватської мови та її роль у формуванні національної свідомості. Рекомендується розглянути культурний внесок, наприклад, творчість Івана Мажуранича, як відображення національних прагнень. Студентам варто оцінити, чому хорватам не вдалося досягти повної автономії в ХІХ столітті, враховуючи обмеження Габсбурзької монархії. Необхідно порівняти хорватський рух із сербським, звернувши увагу на різні політичні умови.

У **третьому питанні** потрібно звернути увагу на культурне пробудження болгар, зокрема діяльність просвітників (Паїсій Хіландарський, Васил Левський, Христо Ботев та інші) і створення національної освіти. Активним послідовником Паїсія став у 60-і рр. ХVІІІ ст. священник С. Владиславов (відомий під чернечим ім'ям Софроній). Він склав болгарською мовою кілька збірок (повчань, притч), духовне відродження болгар вбачав через освіту та культуру. І. Богоров був автором першої болгарської граматики, виданої в 1844 р. в Бухаресті. Він створив літературний стандарт болгарської мови на базі центральних діалектів із західними впливами, видав велику збірку народних пісень (1842). Етнографічні розвідки проводив також Л. Каравелов. Провідним болгарським лінгвістом, етнографом та істориком був Л. Мілетич, який очолював Болгарську академію наук. Одним із засновників болгарської класичної музики був Д. Христов, який створив величезну кількість хорових та сольних пісень.

Важливо дослідити Квітневе повстання 1876 року як кульмінацію боротьби проти османів, аналізуючи його причини та жорстоке придушення. Слід зосередитися на російсько-турецькій війні 1877–1878 років, яка привела

до Сан-Стефанського договору та створення Болгарського князівства, а також на корективи Берлінського конгресу. Рекомендується розглянути вплив австрійсько-турецьких конфліктів на ослаблення османського контролю над Болгарією. Студентам варто оцінити роль Росії як “визволителя” та її геополітичні інтереси на Балканах. Необхідно проаналізувати, як здобуття автономії вплинуло на подальший розвиток болгарської державності.

У четвертому питанні потрібно дослідити культурне відродження словенців, зокрема діяльність Франца Левстіка та Йосипа Юрчича в літературі й просвітництві. Є. Копітар у 1808 р. опублікував першу словенську граматику, покликану уніфікувати всі діалекти в одну літературну мову. Його послідовники намагалися ввести й новий алфавіт – суміш латинських і кирилических літер. У результаті в 30–40-і XIX ст. перемогла група словесників, на чолі з поетом Ф. Прешерна, які взяли за основу латиницю Л. Гая. Багато словенців були учасниками іллірійського руху. Близьким соратником Л. Гая був словенський поет С. Враз, який писав свої твори хорватською мовою. Видав збірку словенських народних пісень “Іллірійські народні пісні” (1839).

Важливо проаналізувати політичні вимоги словенців під час “Весни народів” 1848 року, коли вони виступали за автономію та створення “Об’єднаної Словенії”. Слід звернути увагу на вплив германізації та мадяризації, які обмежували словенський рух у складі імперії Габсбургів. Рекомендується розглянути слабкість політичної організації словенців порівняно з іншими південнослов’янськими народами. Студентам варто оцінити, чому словенці не досягли автономії в XIX столітті, враховуючи залежність від Габсбурзької політики. Необхідно звернути увагу на зародження ідеї югославізму як перспективи для словенців.

У п’ятому питанні радимо студентам зосередитися на тривалій боротьбі чорногорців проти Османської імперії, зокрема на ролі правителів (Петро II Негош) у зміцненні автономії. Важливо дослідити, як Чорногорія зберігала фактичну незалежність завдяки географічним умовам і військовій традиції. Слід проаналізувати культурний внесок, зокрема “Гірський вінець” Негоша, як символ національного духу. Рекомендується розглянути визнання незалежності Чорногорії на Берлінському конгресі 1878 року як міжнародне підтвердження її статусу. Студентам варто звернути увагу на відмінності між чорногорським і сербським рухами, попри їхню близькість. Необхідно оцінити значення Чорногорії як прикладу успішного опору османам для інших слов’ян.

У шостому питанні студентам варто звернути увагу на зародження македонської національної свідомості, зокрема діяльність братів Міладінових у кодифікації мови та збиранні фольклору. Важливо дослідити вплив болгарського відродження на македонців, враховуючи їхнє перебування під османським гнітом. Слід проаналізувати селянські повстання проти феодалів як соціальну основу руху, хоча політичної автономії не було досягнуто.

Рекомендується розглянути відсутність чіткої македонської ідентичності в XIX столітті через домінування болгарських і сербських впливів. Студентам варто оцінити, як македонське питання стало проблемою для Балкан наприкінці століття. Необхідно звернути увагу на культурні ініціативи як перший крок до національного самовизначення.

При підготовці до семінарського заняття слід з'ясувати значення наступних термінів: національне відродження, Перше сербське повстання, Друге сербське повстання, Ілліризм, Весна народів, “Квітневе повстання” 1876 року, Берлінський конгрес, Сан-Стефанський договір 1878 року, Югославізм, Російсько-турецька війна 1877–1878 років.

Семінарське заняття № 6

Тема: Польща у міжвоєнний період

1. Утворення незалежної Польської держави і установлення її кордонів. Формування політичної системи II Речі Посполитої. Конституція 1921 р.
2. Державний переворот 1926 р. Режим “санації”. Конституція 1935 р.
3. Соціально-економічний розвиток II Речі Посполитої у 1918 – 1939 рр.
4. “Українське питання” у політиці урядів II Речі Посполитої.
5. Зовнішня політика Польщі у 1918 – 1939 рр.
6. Культура II Речі Посполитої.

Джерела

Гедройць Є. Автобіографія у чотири руки / Упорядкування та післямова Кшиштофа Пом’яна. Пер. з польської Лесі Лисенко. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. 408 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Giedroyc_Jerzy/Avtobiohrafiiia_u_chotyry_ruky.pdf?

На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі. Документи і матеріали. Нью-Йорк, 1978. 150 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1086/file.pdf>

Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том 1. Кн. 1-2. Том 2. Кн. 1-3. Івано-Франківськ: КПФ “ЛІК”, 2009-2014.

Література

1. Алексієвець Л. Польща в 1918-1926 рр.: особливості відродження національної державності, формування суспільно-політичного устрою. Тернопіль, 2007. 455 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiievets_Lesia/Polscha_v_1918-1926_rr_osoblyvosti_vid-rozhennia_natsionalnoi_derzhavnosti_formuvannia_suspilno-po.pdf?

2. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandyich_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?

3. Васюта І. К. Галицько-волинське село між світовими війнами [Текст]: Монографія. Львів : Каменярь, 2010. 507 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Vasiuta_Ivan/Halytsko-volynske_selo_mizh_svitovymy_viinamy/

4. Васюта І.К. Політична історія Західної України (1918—1939). Львів: Каменярь, 2006. 335 с. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002087

5. Дворнік Френсіс. Слов’яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviiany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/

6. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.

https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/

7. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук. К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. 1080 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Deivis_Norman/Bozhe_ihryshe_istoriia_Polschi.pdf?

8. Дильонгова Ганна. Історія Польщі 1795—1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Dylonhova_Hanna/Istoriia_Polschi_17951990.pdf?

9. Дюрозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів. – Київ, 1995.

https://chtyvo.org.ua/authors/Diurozel_Zhan-Batist/Istoriia_dyplomatii_vid_1919_roku_do_nashykh_dniv/

10. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. проф. Леоніда Зашкільняка. Львів, 2001. С. 7–23.

https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/

https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/

11. Комар В. Л. Конценція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 360 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Komar_Volodymyr/Kontsentsiia_prometeizmu_v_politytsi_Polschi_1921-1939_rr.pdf?

12. Крикун М., Зашкільняк Л. Історія Польщі. Львів, 2002.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Polschi_Vid_naidavnishykh_chasiv_do_nashykh_dniv.pdf?

13. Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо, 2012. 475 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf?

14. Підлуцький Олекса. Постаті ХХ сторіччя. К.: Дух і літера, 2007. 268 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/Postati_XX_storichchia_vyd_2007.pdf?

15. Польща – нарис історії / за ред.: Влодзімежа Менджецького та Єжи Брацисевича; пер. з пол. Івана Сварника. Варшава: Вид-во Ін-т нац. пам'яті,

2015. 365 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskyi_Vlodzimiezh/Polscha_narys_istorii/

16. Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / В.Вісин, Р.Голик, В.Голубко та ін.; авт.-упоряд. М.Р.Литвин; худож.-оформлювач О.А.Гугалова. Харків: Фоліо, 2017. 444 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Lytvyn_Mykola/Proekt_Ukraina_Halychyna_ta_Volyn_u_skladi_mizhvoiennoi_Polschi/

https://chtyvo.org.ua/authors/Lytvyn_Mykola/Proekt_Ukraina_Halychyna_ta_Volyn_u_skladi_mizhvoiennoi_Polschi/

17. Прушинський Мечислав. Драма Пілсудського. Війна 1920. К., 2019. 335 с.

18. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ - поч.ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острого, 2010. 220 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

19. Скакун Р. “Пацифікація”: польські репресії 1930 року в Галичині. Л. : Вид-во Укр. Католического університету, 2012. 171 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Roman_Skakun/Patsyfikatsiia_polski_represii_1930_roku_v_Halychyni.pdf
20. Смолей В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939 рр.). Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 112 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Smolei_Vasyl/Polske_tsyvilne_i_viiskove_ahrarne_osadnytstvo_u_Zakhidnii_Ukraini_istoryko-pravovyi_kontekst.pdf
21. Штарський М. Юзеф Пілсудський. Факти і міфи // Український історичний журнал. 1992. № 4-5. С. 89 – 102
<http://history.org.ua/JournALL/journal/1992/4/8.pdf>
<http://history.org.ua/JournALL/journal/1992/5/9.pdf>
22. Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: Підруч. для вищих навч. закл. К.: Генеза, 2005. 816 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Yarovyi_Valerii/Novitnia_istoriia_Tsentralnoievropeiskykh_ta_Balkanskykh_krain_KhKh_stolittia/
23. Marek Kozubel Karpaty Wschodnie. 1914–1915. Największe bitwy Legionów Polskich 1914–1916. Szczecin 2022. 64 s.
<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ipn.gov.pl/download/1/871782/KarpatyWschodnie1914-1915WEB1.pdf&ved=2ahUKEwiB4o6Mq62MAxUHLRAIHf2OBKwQFnoECEIQAQ&usg=AOvVaw2mkHws3BfzItGDoMOmc4op>

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** необхідно звернути увагу на проголошення незалежності Польщі 11 листопада 1918 року та роль Юзефа Пілсудського як тимчасового глави держави. Протиріччя між Юзефом Пілсудським та Романом Дмовським. Важливо дослідити процес встановлення кордонів через війни з Україною (1918–1919), Радянською Росією (1920, Ризький мир), Литвою (Вільно) та Німеччиною (Сілезькі повстання). Слід проаналізувати формування політичної системи II Речі Посполитої, зокрема перехід від хаосу до парламентської демократії. Рекомендується детально вивчити Конституцію 1921 року, звернувши увагу на її демократичний характер і слабкість виконавчої влади. Студентам варто оцінити вплив Версальського договору та “14 пунктів” Вільсона на визнання Польщі міжнародною спільнотою. Необхідно звернути увагу на внутрішні конфлікти між політичними партіями, які ускладнювали стабільність держави.

Під час розгляду **другого питання** слід висвітлити причини державного перевороту 1926 року, очолюваного Юзефом Пілсудським, зокрема політичній нестабільності та економічній кризі. Важливо проаналізувати суть режиму “санації” як спроби “оздоровлення” держави

через авторитарне правління. Слід звернути увагу на обмеження діяльності політичних партій і парламенту після перевороту. Рекомендується дослідити Конституцію 1935 року, яка посилила президентську владу та зменшила роль сейму, відображаючи ідеї Пілсудського. Студентам варто оцінити, як “санация” вплинула на внутрішню стабільність і зовнішнє сприйняття Польщі. Необхідно розглянути суперечності між демократичними ідеалами 1921 року та авторитарними тенденціями 1930-х.

У **третьому питанні** студенти повинні звернути увагу на складність економічного відновлення Польщі після поділів, враховуючи різний рівень розвитку трьох частин (російської, австрійської, пруської). Важливо дослідити індустріалізацію, зокрема будівництво порту в Гдині та Центрального промислового округу (СОР). Поділ країни на “Польщу А” та “Польщу Б”. Слід проаналізувати аграрну реформу 1920-х років, яка мала частково вирішити проблему селянської бідності, але була недостатньою. Рекомендується розглянути вплив світової економічної кризи 1929–1933 років на Польщу та її повільне відновлення. Студентам варто оцінити соціальні контрасти: зростання міст проти відсталості сіл, а також безробіття й еміграцію. Необхідно звернути увагу на спроби держави модернізувати економіку в умовах обмежених ресурсів.

До **четвертого питання** студенти мають дослідити становище української меншини (близько 15% населення) у Польщі, зокрема в Галичині та на Волині. Важливо проаналізувати політику колонізації, яка передбачала обмеження української мови, освіти та церковного життя. Слід звернути увагу на діяльність ОУН (Організації українських націоналістів) і відповідь польської влади – “пацифікацію” 1930 року. Рекомендується розглянути суперечності між офіційною політикою “асиміляції” та спробами угодовства з українцями. Студентам варто оцінити вплив “українського питання” на внутрішню стабільність Польщі та її відносини з сусідами. Необхідно звернути увагу на селянські страйки та радикалізацію українського руху в 1930-х роках.

Підготовка до **п’ятого питання** вимагає знання і розуміння прагнення Польщі до “політики рівноваги” між Німеччиною та СРСР. Слід проаналізувати польсько-радянську війну 1920 року та її наслідки для східних кордонів (Ризький мир). Пакт про ненапад із СРСР (1932) і Німеччиною (1934). Важливо дослідити участь Польщі в Мюнхенській угоді 1938 року та анексію Цешинської Сілезії (раніше належала Чехословаччині) як приклад агресивної політики. Рекомендується розглянути невдалу спробу альянсу з Францією та Британією перед Другою світовою війною. Студентам варто оцінити, як зовнішня політика відображала внутрішні амбіції Пілсудського та його наступників. Необхідно звернути увагу на провал “міжмор’я” – ідеї союзу країн між Балтійським і Чорним морями.

До **шостого питання** студенти мають зосередитися на розквіті польської культури в міжвоєнний період як відображення національного відродження. Важливо дослідити літературу (Владислав Реймонт, Бруно

Шульц) і кінематограф як засоби популяризації польської ідентичності. Слід звернути увагу на діяльність університетів (Варшава, Краків) і наукових товариств у розвитку освіти. Рекомендується проаналізувати вплив багатонаціонального складу Польщі на культуру, зокрема внесок українців, євреїв і білорусів. Студентам варто оцінити, як режим “санації” використовував культуру для пропаганди державності. Необхідно звернути увагу на архітектуру (Гдиня, Варшава) та мистецтво як символи модернізації країни.

При підготовці до семінарського заняття слід з’ясувати значення наступних термінів: Демократія, політичний режим, авторитаризм, тоталітаризм, санація, колонізація, державний переворот, колонізація, пацифікація, національні меншини, аграризм, третій шлях, Мюнхенська змова, УВО, ОУН.

Семінарське заняття № 7

Тема: Чехословацька республіка в період між двома світовими війнами

1. Утворення Чехословацької республіки та її устрій.
2. Політичний розвиток Чехословацької республіки
3. Економіка Чехословацької республіки.
4. Зовнішня політика Чехословаччини в 30-х рр. ХХ ст.
5. Культура Чехословаччини в 1918 – 1939 рр.
6. Українське питання в політиці Чехословаччини 1918 – 1939 рр.

Джерела і література:

1. Бочковський О. Життя і світогляд Т.Г.Масарика. Масарик про Україну. Відень, 1921. 40 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25062/file.pdf>
2. Бочковський О. І. Т. Г. Масарик, національна проблема та українське питання (спроба характеристика та інтерпретації). Подєбради, 1930. 244 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11437/file.pdf>
3. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
4. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с. https:// chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
5. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001. https:// chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
6. Домбровський Даріуш. Польща і Закарпаття: 1938-1939. Київ: Темпора, 2012. 392 с. https:// chtyvo.org.ua/authors/Dombrovskiyi_Dariush/Polscha_i_Zakarpattia_1938-1939/
7. Зінько Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп І. І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 464 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Chekhii.pdf?
8. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https:// chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
9. Кооперація в Чехословаччині. Прага, 1923. 29 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11441/file.pdf>
10. Королів-Старий В. Провідник для Українців в Чехословаччині. Прага, 1923. 55 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11489/file.pdf>

11. Королів-Старий В. Чехословаччина (нарис). Прага, 1923. 60 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25684/file.pdf>
12. Коротка історія Чехії і Словаччини / Під ред. П.С. Федорчака. Івано-Франківськ, 1999. https://chtyvo.org.ua/authors/Fedorchak_Petro/Korotka_istoriia_Chekhii_i_Slovachyny_vyd_1999/
13. Масарик-Гаррік Т. Добірні думки. З нагоди 75 літ життя (1850-1925). Прага, 1925. 470 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11839/file.pdf>
14. Масарик Т. Ідеали гуманності. Вінніпег, 1918. 47 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Masaryk_Tomas/Idealy_humannosty.pdf?
15. Омельченкова М. Т. Г. Масарик. Прага, 1931. 428 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12213/file.pdf>
16. Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо, 2012. 475 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf?
17. Підлуцький О. Постаті ХХ сторіччя. К.: Дух і літера, 2007. 268 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/Postati_XX_storichchia_vyd_2007.pdf?
18. Цольнер Еріх. Історія Австрії / Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. Львів: Літопис, 2001. 712 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Tsolner_Erikh/Istoriia_Avstrii/
19. Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: Підруч. для вищих навч. закл. К.: Генеза, 2005. 816 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Yarovyi_Valerii/Novitnia_istoriia_Tsentralnoievropeiskykh_ta_Balkanskykh_krain_KhKh_stolittia/
20. Яровий В. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. К.: Либідь, 1996. https://shron1.chtyvo.org.ua/Yarovyi_Valerii/Istoria_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slovian_u_XX_st.pdf?

Методичні рекомендації

У першому питанні необхідно проаналізувати особливості чеського національно-визвольного руху у роки Першої світової війни. Чеська “Мафія”. Теорія чехословакізму. “Нова Європа” Т. Масарика. Клівлендська угода 1915 р. між Чеським національним об'єднанням і Словацькою лігою. Чеський союз у Відні. “Трикралова декларація”. Чехословацькі легіони в Росії. Чехословацька національна рада. Національний комітет у Празі. Закон “Про тимчасову владу Чеської імперії”. “Проголошення незалежності чехословацької нації тимчасовим чехословацьким урядом” від 18 жовтня 1918 р. Маніфест Карла I “До моїх вірних народів”. Проголошення незалежності Чехословаччини 28 жовтня 1918 р. “Перший закон Чехословацької держави”. Конституція 13 листопада 1918 р. Визнання кордонів Чехословаччини. Соціальне законодавство. Конституція 29 лютого 1920 р.

До **другого питання** потрібно простежити еволюцію політичних сил Чехословаччини у 1920-х – 1930-х рр. Соціальні та міжнаціональні проблеми молодій державі. Особливості політики урядів В. Тусара, Я. Черни, Е. Бенеша, А. Швєгли, Ф. Урджала, Я. Маліпетра. Група “Град”. Чехословаччина в умовах світової економічної кризи. Посилення ролі чехословацьких комуністів та фашистів. Судето-німецька партія. К. Генлейн. Глінкова словацька народна партія. А. Глінка. Закон “Про захист республіки” 1933 р. Особливості президентства Е. Бенеша. Уряди “широкої коаліції”.

У **третьому питанні** варто з'ясувати особливості економічного розвитку Чехословаччини. Економічні здобутки. Діяльність концернів “Шкода”, Празького металургійного товариства, концерну Томаша Баті, інших монополій. Сільська кооперація.

У **четвертому питанні** необхідно висвітлити питання співпраці Чехословаччини із Францією, Великобританією та США, як головними союзниками. Зближення Чехословаччини із Югославією та Румунією. “Мала Антанта”. Проблема кордонів із Польщею, Угорщиною та Німеччиною. Співпраця із СРСР. Спроби налагодження співробітництва із Італією Б. Муссоліні. Аншлюс Австрії і погіршення чехословацько-німецьких відносин. Проблема судетських німців. Політика “умиротворення агресора”. Загострення у Судетах в травні 1938 р. Проекти Словацької автономії. План “Грюн”. Загострення у Судетах у вересні 1938 р. Диверсії Судетсько-німецького добровольчого корпусу. “Мюнхенська змова” 30 вересня 1938 р. Друга Чехословацька республіка. Президент Е. Гаха. Розчленування Чехословаччини 14-18 березня 1939 р.

У **п'ятому питанні** студенти повинні зосередитися на розквіті чеської культури, зокрема літератури (Карел Чапек, Ярослав Гашек) і театру, як відображення національної ідентичності. Важливо дослідити внесок словацьких діячів, таких як Мартін Кукучін, у розвиток багатонаціональної культури. Слід звернути увагу на діяльність університетів (Карлів університет) і наукових товариств, що сприяли інтелектуальному прогресу. Рекомендується проаналізувати вплив модернізму та авангарду в архітектурі й мистецтві (наприклад, функціоналізм у Празі). Студентам варто оцінити, як культура стала інструментом зміцнення демократії та протистояння германізації. Необхідно розглянути роль масової культури, зокрема кіно та радіо, у популяризації чехословацької ідеї.

У **шостому питанні** необхідно звернути увагу на включення Закарпаття (Підкарпатської Русі) до Чехословацької республіки в 1919 році за Сен-Жерменським договором як частини багатонаціональної держави. Важливо дослідити політику Праги щодо українців, зокрема обіцянки автономії, які залишилися невиконаними через централізоване управління. Українська еміграція УНР та ЗУНР. Табори інтернованих українських вояків. Українські університети в Чехословаччині. Слід проаналізувати соціально-економічне становище Закарпаття, де переважало аграрне населення з низьким рівнем освіти, і спроби чехословацької влади модернізувати регіон.

Рекомендується розглянути діяльність української інтелігенції (наприклад, А. Волошина) та культурних організацій, які боролися за права русинів. Студентам варто оцінити вплив “українського питання” на внутрішню стабільність Чехословаччини, особливо в 1930-х рр., коли посилювалися автономістські рухи. Необхідно звернути увагу на Карпатську Україну 1938–1939 рр. як короткочасну спробу незалежності після Мюнхенської угоди та її окупацію Угорщиною.

При підготовці до семінарського заняття слід з’ясувати значення наступних термінів: демократія, політичний режим, авторитаризм, тоталітаризм, чехословакізм, Мала Антанта, аграризм, Мюнхенська змова, УВО, ОУН, Підкарпатська Русь, Карпатська Україна, “архів Сеника”.

Семінарське заняття № 8

Тема: Народи Югославії у міжвоєнний період

1. Держава словенців, хорватів та сербів (СХС).
2. Зовнішня і внутрішня політика Королівства сербів, хорватів та словенців (СХС) у 1919 – 1929 рр.
3. Державний переворот 1929 р. та його наслідки.
4. Королівство Югославії в другій половині 30-х років. Політика уряду М. Стоядіновича.
5. Зовнішньополітичні орієнтації в керівних колах Югославії. Державний переворот 1941 р.
6. Культура народів Югославії у міжвоєнний період.

Рекомендовані джерела та література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 - 2002 рр.). Київ, 2003.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin_Volodymyr/Novitnia_istoriia_krain_Yevropy_ta_Ameryky_1918-1945_rr.pdf?
3. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
4. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
5. Єлавич Б. Історія Балкан. ХХ століття / Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. 600 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XX_stolittia_Tom_2.pdf?
6. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) / За ред.. В. І. Ярового. К., 2001. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002085>
7. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
8. Кінг Ч. Історія Чорного моря. К.: Ніка-Центр, 2011. 320 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/King_Charles/Istoriia_Chornoho_moria.pdf?
9. Миколенко Д. В. Політична спадщина Стефана Стамболова у партійній системі Болгарії (1895–1920).
https://shron1.chtyvo.org.ua/Mykolenko_Dmytro/Politychna_spadschyna_Stefana_Stambolova_u_partiinii_systemi_Bolharii_18951920.pdf?
10. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ – поч. ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

11.Цьольнер Еріх. Історія Австрії / Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. Львів: Літопис, 2001. 712 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Tsolner_Erikh/Istoriia_Avstrii/

12.Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007. 463 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Chornii_Volodymyr/Istoriia_Bolharii/

Методичні рекомендації

При розгляді **першого питання** студенти повинні з'ясувати хід війни між Австро-Угорщиною та Сербією і Черногорією, політику держав Антанти у югославському питанні, особливості антивоєнного і національно-визвольного рухів на югославських землях, умов Корфської декларації.

Студенти повинні звернути увагу на створення Держави словенців, хорватів та сербів 29 жовтня 1918 року як тимчасового об'єднання південнослов'янських народів після розпаду Австро-Угорщини. Важливо дослідити, як ця держава об'єдналася з Королівством Сербія 1 грудня 1918 року, утворивши Королівство сербів, хорватів і словенців. Слід проаналізувати внутрішні суперечності між народами, зокрема протистояння між централістськими прагненнями сербів і федералістськими ідеями хорватів. Рекомендується звернути увагу на роль Версальської системи договорів у визнанні нової держави. Студентам варто оцінити вплив багатонаціонального складу (серби, хорвати, словенці, босняки) на нестабільність СХС. Необхідно розглянути короткий період існування Держави СХС як перехідний етап до Королівства СХС.

При розгляді **першого питання** студенти повинні знати обставини проголошення Держави словенців, хорватів, сербів, спроби реалізувати ліберальну внутрішню та добросусідську зовнішню політику та причини припинення існування держави. Роль міжнародного фактора у цих подіях.

У **другому питанні** варто наголосити на передумовах і причинах створення Королівства сербів, хорватів, словенців, визначити основні події у процесі формування цієї держави, головні напрямки її внутрішньої та зовнішньої політики – аграрна реформа, національне питання та ін. Студенти мають дослідити зовнішню політику Королівства СХС, зокрема його участь у Малій Антанті з Чехословаччиною та Румунією проти угорських реваншистських претензій. Важливо проаналізувати внутрішню політику, зосереджену на централізації влади під проводом сербської династії Карагеоргійовичів, що викликало опір хорватів і словенців. Слід звернути увагу на Видовданську конституцію 1921 року, яка закріпила унітарну модель держави, але посилила етнічні конфлікти. Рекомендується розглянути вбивство Степана Радича в парламенті 1928 року як кульмінацію політичної кризи. Студентам варто оцінити, як зовнішні загрози (Італія, Угорщина) впливали на внутрішню консолідацію. Необхідно звернути увагу на спроби уряду Миколи Пашича стабілізувати державу в умовах міжнаціональної

напруги.

При підготовці до **третього питання** слід зосередитися на державному перевороті 6 січня 1929 року, коли король Александр I Карагеоргійович розпустив парламент і встановив диктатуру через політичну нестабільність. Важливо дослідити причини перевороту, зокрема вбивство Радича та зростання хорватського сепаратизму. Слід проаналізувати перейменування держави на Королівство Югославія та адміністративний поділ на бановини, що ігнорували етнічні кордони. Рекомендується звернути увагу на заборону політичних партій і введення цензури як спробу придушити міжнаціональні конфлікти. Студентам варто оцінити наслідки: посилення сербської гегемонії та радикалізацію хорватського руху (усташі). Необхідно розглянути, як диктатура вплинула на зовнішнє сприйняття Югославії.

Готуючись до **четвертого питання** необхідно з'ясувати суть концепції “триєдиного народу”, визначити суспільно-політичну базу монархічного режиму, причини посилення королівської диктатури та декларування конституцією 1931 р. значення парламентської системи і демократичних свобод, вивчити вплив світової економічної кризи на Югославію. Окрім того потрібно звернути увагу на наявність міжнаціональних суперечностей та спроби їх розв'язання, умови надання Хорватії автономії. Студенти мають дослідити політичну ситуацію після вбивства короля Александра в 1934 році та регентство князя Павла. Важливо проаналізувати політику прем'єр-міністра Милана Стоядіновича (1935–1939), яка передбачала економічну співпрацю з Німеччиною та Італією. Слід звернути увагу на спроби Стоядіновича примирити сербів і хорватів через угоду 1937 року з Влатко Мачеком, лідером Хорватської селянської партії. Рекомендується розглянути вплив світової економічної кризи та поступове відновлення економіки Югославії. Студентам варто оцінити, як зовнішній тиск від країн Осі вплинув на внутрішню стабільність. Необхідно звернути увагу на зростання авторитарних тенденцій і невдачу в розв'язанні етнічних проблем.

У **п'ятому питанні** потрібно звернути увагу на розбіжності в зовнішній політиці Югославії: про-західну орієнтацію князя Павла та симпатії до Осі у Стоядіновича. Важливо дослідити приєднання Югославії до Троїстого пакту 25 березня 1941 року під тиском Німеччини та його непопулярність серед населення. Слід проаналізувати державний переворот 27 березня 1941 року, організований офіцерами на чолі з Душаном Сімовичем, як протест проти союзу з Гітлером. Рекомендується розглянути роль Великої Британії у підтримці перевороту та його наслідки – вторгнення країн Осі 6 квітня 1941 року. Студентам варто оцінити вплив перевороту на розпад Югославії та початок партизанського руху. Необхідно звернути увагу на внутрішні розколи між народами, що посилювалися в цей період.

У **шостому питанні** варто зосередитися на багатонаціональному характері культури Югославії, зокрема внеску сербів (Милош Црнянський), хорватів (Мирослав Крлежа) і словенців (Фран Левстік). Важливо дослідити розвиток літератури, театру та кінематографу як засобів вираження

національної ідентичності. Слід звернути увагу на спроби держави просувати “югославську” культуру, що часто ігнорувала локальні традиції. Рекомендується проаналізувати вплив модернізму та авангарду на мистецтво Югославії. Студентам варто оцінити, як культура відображала міжнаціональні конфлікти та прагнення до єдності. Необхідно розглянути роль освіти й преси в популяризації культурних досягнень різних народів.

При підготовці до семінарського заняття слід з’ясувати значення наступних термінів: Корфська декларація, панхорватизм, ідея “Великої Сербії”, югославізм, трийменний народ, Югославія, державний переворот, абсолютна монархія, королівство, диктатура.

Семинарське заняття № 9

Тема: Народи Центрально-Східної Європи у Другій світовій війні

1. Початок Другої світової війни та окупація нацистським блоком Чехословаччини, Польщі, Югославії (1939–1941 рр.).
2. Окупаційний режим, колабораціонізм та Рух опору в польських, чеських та сербських землях. Голокост. Армія крайова. Партизани Й. Тіто.
3. Участь Угорщини, Румунії, Болгарії, Словаччини та Хорватії у нацистській коаліції. Військові злочини. Наростання народного опору колаборантам.
4. Звільнення країн Центрально-Східної Європи військами антигітлерівської коаліції. Трагедія Варшавського повстання. Словацьке повстання.
5. Наслідки Другої світової війни для країн Центрально-Східної Європи. Встановлення комуністичних урядів.

Рекомендовані джерела та література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 - 2002 рр.). Київ, 2003.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin_Volodymyr/Novitnia_istoriia_krain_Yevropy_t_a_Ameryky_1918-1945_rr.pdf?
3. Гнатюк О. Відвага і страх / Пер. з польської М.Боянівської. К.: Дух і літера, 2015. 496 с.
<https://toloka.to/t681762?sid=a81be65893ed3a35164866a41621177b>
4. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
5. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
6. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Таращук. К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. 1080 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Deivis_Norman/Bozhe_ihryshe_istoriia_Polschi.pdf?
7. Дильонгова Ганна. Історія Польщі 1795—1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Dylonhova_Hanna/Istoriia_Polschi_17951990.pdf?
8. Домбровський Даріуш. Польща і Закарпаття: 1938-1939. Київ: Темпора, 2012. 392 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dombrovskiy_Dariush/Polscha_i_Zakarpattia_1938-1939/
9. Дюрозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів. – Київ, 1995. https://chtyvo.org.ua/authors/Diurozel_Zhan-Batist/Istoriia_dyplomatii_vid_1919_roku_do_nashykh_dniv/

10. Славич Б. Історія Балкан. XX століття / Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. 600 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XX_stolittia_Tom_2.pdf
11. Зінько Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп І. І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 464 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Chekhii.pdf
12. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
13. Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С.Головатий. – Київ, 1996. <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk662431.pdf>
14. Коротка історія Чехії і Словаччини / Під ред. П.С. Федорчака. Івано-Франківськ, 1999.
https://chtyvo.org.ua/authors/Fedorchak_Petro/Korotka_istoriia_Chekhii_i_Slovachyny_vyd_1999/
15. Крикун М., Зашкільняк Л. Історія Польщі. Львів, 2002.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Polschi_Vid_naidavnishykh_chasiv_do_nashykh_dniv.pdf
16. Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо, 2012. 475 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf
17. Підлуцький О. Постаті XX сторіччя. К.: Дух і літера, 2007. 268 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/Postati_XX_storichchia_vyd_2007.pdf
18. Польща – нарис історії / за ред.: Влодзімежа Менджецького та Єжи Брацисевича; пер. з пол. Івана Сварника. Варшава: Вид-во Ін-т нац. пам'яті, 2015. 365 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskyi_Vlodzimiezh/Polscha_-_narys_istorii/
19. Постолювський Р.М., Пугач С.П., Страшнюк Р.Ю. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944-1953). Хрестоматія для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України. Харків, 2000.
20. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ - поч.ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf
21. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни : док. з укр. архівів і пол. публ. / В. Сергійчук; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства. Київ: Українська видавнича спілка, 2003. 576 с. <https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&>

[S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005402](#)

22. Снайдер Т. Криваві землі: Європа між Гітлером та Сталіном. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Timothy_David_Snyder/Kryvavi_zemli_Yevropa_pomizh_Hitlerom_ta_Stalinym.pdf?

23. Трубайчук А. Ф. Брудершафт двох диктаторів. Київ: Асоціація істориків "Істина", 1993. 334 с. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0010623

[S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0010623](#)

24. Трубайчук А. Ф. Друга світова війна: коротка історія. Київ: Асоціація істориків "Істина": Наукова думка, 1995. 192 с.

<https://toloka.to/t63368?sid=5b0069bd099b37a80b3c6214c679f18f>

25. Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007. 463 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Chornii_Volodymyr/Istoriia_Bolharii/

26. Ширер, Вільям. Злет і падіння Третього Рейху. Історія нацистської Німеччини. Том 1 / пер. Катерина Диса, Олександр Надтока. К.: Наш Формат, 2017. 704 с.

27. Ширер, Вільям. Злет і падіння Третього Рейху. Історія нацистської Німеччини. Том 2 / пер. Катерина Диса, Олександр Надтока. К.: Наш Формат, 2017. 600 с.

28. Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: Підруч. для вищих навч. закл. К.: Генеза, 2005. 816 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Yarovyi_Valerii/Novitnia_istoriia_Tsentralnoievropeiskykh_ta_Balkanskykh_krain_KhKh_stolittia/

29. Яровий В. Історія західних та південних слов'ян у XX ст. К.: Либідь, 1996. https://shron1.chtyvo.org.ua/Yarovyi_Valerii/Istoria_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slovian_u_XX_st.pdf?

Методичні рекомендації

По **першому питанню** необхідно звернути увагу на початок війни 1 вересня 1939 року з нападу Німеччини на Польщу та швидке приєднання СРСР до поділу країни за пактом Молотова-Ріббентропа. Важливо дослідити окупацію Чехословаччини: Мюнхенську угоду 1938 року, створення Протекторату Богемії і Моравії та Словацької держави в 1939 році. Слід проаналізувати вторгнення країн Осі до Югославії в квітні 1941 року, що призвело до її розпаду на окуповані території та маріонеткові держави. Рекомендується розглянути міжнародний контекст, зокрема політику умиротворення Британії та Франції, яка сприяла агресії Німеччини. Студентам варто оцінити реакцію народів регіону на втрату незалежності та початок опору. Необхідно звернути увагу на стратегічні цілі нацистського блоку в Центрально-Східній Європі, зокрема експлуатацію ресурсів і Lebensraum (життєвий простір).

У **другому питанні** варто зосередитися на жорстокому окупаційному режимі в Польщі (Генерал-губернаторство), Чехії (Протекторат) і Сербії (німецька адміністрація), включаючи репресії та економічну експлуатацію. Важливо дослідити колабораціонізм, наприклад, співпрацю окремих груп із нацистами, та його обмежений характер у цих країнах. Слід проаналізувати Рух опору: діяльність Армії Крайової в Польщі, операцію “Антропоїд” у Чехії, партизанів Тіто та четників у Сербії. Рекомендується звернути увагу на Голокост, зокрема масове знищення євреїв у таборах (Освенцим, Дахау, Трєблінка) і гетто (Варшава). Студентам варто оцінити, як опір впливав на моральний дух населення та ускладнював плани окупантів. Необхідно розглянути масштаби трагедії Голокосту в регіоні та її вплив на повоєнну демографію.

При підготовці **третього питання** необхідно звернути увагу на приєднання Угорщини, Румунії, Болгарії, Словаччини та Хорватії до нацистської коаліції через територіальні амбіції та тиск Німеччини. Важливо дослідити їхню участь у війні проти СРСР (Угорщина, Румунія) та окупацію Югославії (Хорватія, Болгарія), а також військові злочини, як-от масові вбивства сербів усташами. Слід проаналізувати режими колабораціоністів: Йозефа Тисо в Словаччині, Анте Павелича в Хорватії, Міклоша Горті в Угорщині. Рекомендується розглянути зростання народного опору, зокрема партизанські рухи в Хорватії та Словацьке національне повстання 1944 року. Студентам варто оцінити, як внутрішній опір послаблював колабораціоністські уряди. Необхідно звернути увагу на моральні та політичні дилеми співпраці з нацистами в цих країнах..

Вивчаючи **четверте питання** слід вивчити наступ Червоної армії в 1944–1945 роках, що призвів до визволення Польщі, Чехословаччини, Югославії, Угорщини та Румунії від нацистів. Важливо проаналізувати Варшавське повстання 1944 року, його цілі (звільнення столиці Армією Крайовою), трагічний провал через відсутність підтримки СРСР і знищення міста німцями. Слід звернути увагу на перехід Румунії та Болгарії на бік Антигітлерівської коаліції в 1944 році під тиском радянських військ. Рекомендується розглянути визволення Югославії партизанами Тіто з мінімальною участю Червоної армії. Студентам варто оцінити роль місцевих сил опору в координації з союзниками та їхній внесок у перемогу. Необхідно звернути увагу на суперечності між західними союзниками та СРСР щодо майбутнього регіону.

У **п'ятому питанні** треба звернути увагу на величезні людські втрати (особливо в Польщі та Югославії) та економічну розруху після війни. Важливо дослідити зміну кордонів: виселення німців із Судетів і Сілезії, приєднання Закарпаття до СРСР, територіальні втрати Угорщини та Румунії. Слід проаналізувати встановлення комуністичних урядів у регіоні під контролем СРСР, зокрема через Ялтинські та Потсдамські угоди. Рекомендується розглянути вплив Голокосту та етнічних чисток на демографічну структуру країн. Студентам варто оцінити, як війна вплинула

на національну свідомість народів і їхнє ставлення до радянської влади. Необхідно звернути увагу на початок “холодної війни” та поділ Європи на сфери впливу.

При підготовці до семінарського заняття слід з’ясувати значення наступних термінів: Друга світова війна, пакт Молотова-Ріббентропа, Мюнхенська змова, Протекторат Богемії і Моравії, Генерал-губернаторство, Голокост, Армія крайова, четники, усташі, Словацька республіка, Словацьке повстання 1944 р., Варшавське повстання 1944 р., етнічні чистки, холодна війна.

Семінарське заняття № 10

Тема: Чехословачина у 1945 – 1989 рр.

1. Становлення комуністичного режиму у Чехословаччині у 1945 – 1953 рр.
2. Політичний та економічний розвиток Чехословаччини у 1953 – 1968 рр.
3. “Празька весна” 1968 р. та її наслідки.
4. “Нормалізація” 1969 – 1989 рр. Дисидентський рух в Чехословаччині.
5. Культура Чехословаччини у 1945 – 1989 рр.

Джерела та література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf)
2. Вовканич І., Свеженцева О. Трансформаційні процеси в Чехословаччині в умовах радянської блокової політики на рубежі 40 – 50-х рр. ХХ ст. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип.18: Міжвідомчий збірник наукових праць. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. С. 81 – 92.
<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12978/08-Vovkanich.pdf>
3. Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках. Нарис історії перехідного періоду. Ужгород. Вид-во В. Падяка, 2000. 325 с.
4. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviiany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
5. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
6. Епплбом Енн. Залізна завіса. Приборкання Східної Європи. 1944-1956 / Пер. з англ. І. Гарніка. К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2017. 623 с.
7. Зінько Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп І. І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 464 с.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Chekhii.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Chekhii.pdf)
8. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
9. Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С.Головатий. – Київ, 1996. <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk662431.pdf>
10. Коротка історія Чехії і Словаччини / За ред. проф. П. С. Федорчака. Івано-Франківськ: Плай, 1999.
https://chtyvo.org.ua/authors/Fedorchak_Petro/Korotka_istoriia_Chekhii_i_Slovachyny_vyd_1999/
11. Мотрук С. Події 1968 та 1989 рр. в Чехословаччині: проблеми

інтерпретації // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Київ, 2010. Вип. 102. С. 40–45. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKNU_Ist_2010_102_14.pdf

12. Підлущкий О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо, 2012. 475 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf?

13. Підлущкий О. Постаті ХХ сторіччя. К.: Дух і літера, 2007. 268 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi Oleksa/Postati_XX_storichchia_vyd_2007.pdf?

14. Постолювський Р., Слесаренко А. “Празька весна” 1968 року в Чехословаччині в українській історіографії // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2018. Вип. 27. С. 106-119. https://shron1.chtyvo.org.ua/Postolovskyi Ruslan/Prazka_vesna_1968_roku_v_Chekhoslovachchyni_v_ukrainskii_istoriohrafii.pdf?

15. Ротшильд Д., Уїнгфілд Н. М. Повернення до різноманітності: Політична історія Східно-Центральної Європи після Другої світової війни. К., 2004. https://chtyvo.org.ua/authors/Rotshyld_Dzhozef/Povernennia_do_riznomanitnosti_Politychna_istoriia_Skhidno-Tsentralnoi_Yevropy_pislia_Druhoi_svitovo/

16. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ – поч. ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

17. Субот О. А. Перша хвиля масових репресій у Чехословаччині у 1948 – 1950 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2025. Вип. 44. Т. 2. С. 103 – 110. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npifznu_2015_44%282%29_21

18. Субот О. Процес трансформації державно-партійного апарату Чехословаччини у 1953 – 1968 рр. та участь у ньому А. Новотного // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2016. Вип. 27. С. 176-182. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvtvi_2016_27_43

19. Федорчак П., Федорчак Т. Празька весна: передумови, міжнародний резонанс та наслідки // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. Вип. 22 С. 77 – 82. https://shron1.chtyvo.org.ua/Fedorchak_Petro/Prazka_vesna_peredumovy_mizhnarodnyi_rezonans_ta_naslidky.pdf?

20. Філіпчук І. В. Формування ідей “Празької весни” (1956 – 1968 рр.). Рівне, 2015. 232 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Filipchuk_Ihor/Formuvannia_idei_Prazkoi_vesny_1956-1968_rr.pdf?

21. Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: Підруч. для вищих навч. закл. - К.: Генеза, 2005. -816 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Yarovyi_Valerii/Novitnia_istoriia_Tsentralnoievropeiskykh_ta_Balkanskykh_krain_KhKh_stolittia/

22. Яровий В. Історія західних та південних слов'ян у XX ст. [Електронний ресурс]. К., 1997. https://shron1.chtyvo.org.ua/Yarovyi_Valerii/Istoria_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slavian_u_XX_st.pdf?

Методичні рекомендації

У **першому питанні** варто звернути увагу на передумови становлення комуністичного режиму у Чехословаччині. Зближення Е. Бенеша з СРСР та Комуністичною партією Чехословаччини у 1943 – 1945 рр. Проблема Закарпаття. Зїзд народних комітетів Закарпатської України 26 листопада 1944 р. і входження краю до складу УРСР. Переговори у Москві у березні 1945 р. Утворення Національного фронту визволення Чехословаччини. Кошицька програма коаліційного уряду. Празьке повстання в травні 1945 р. Перший терор у Чехословаччині. Переслідування української та російської еміграції, депортація німецького та угорського населення. Проведення націоналізації промисловості. План Маршала і Чехословаччина. Трагедія Я. Масарика. “Закон про охорону республіки”. “План розвитку осіннього наступу КПЧ”. Переворот 20-25 лютого 1948 р. і встановлення режиму “народної демократії”. Монополія КПЧ на владу. К. Готвальд. Закон про охорону республіки 8 жовтня 1948 р. Закон про табори примусової праці 25 жовтня 1948 р. “Католицька акція” і переслідування церков. Політичні чистки в армії та КПЧ. Відкриті судові процеси над інакодумцями. Антисемітизм у Чехословаччині. Дворічний (1947 – 1948 рр.) та п'ятирічні економічні плани. Рада економічної взаємодопомоги. Закон про єдині сільськогосподарські кооперативи. Повторна індустріалізація Чехословаччини.

У **другому питанні** варто звернути увагу на особливостях моделі колективного керівництва Чехословаччиною після смерті К. Готвальда. Посилення залежності країни від СРСР. Продовження репресій. Входження Чехословаччини до Організації Варшавського договору. Грошова реформа 1953 р. Утвердження влади А. Новотни в листопаді 1957 р. Програма “всебічного розвитку соціалістичного суспільства”. Конституція 11 липня 1960 р. Чехословацька Соціалістична Республіка (ЧССР). Застій в економіці. Рух за “соціалізм з людським обличчям”. О. Шік і спроби проведення в ЧССР “косигінських реформ”.

У **третьому питанні** потрібно акцентувати увагу на суспільно-політичних процесах у ЧССР у січні-квітні 1968 р. Звільнення 5 січня 1968 р. А. Новотного на Пленумі КПЧ. Діяльність “реформаторів” А. Дубчека, З. Млинаржа, Й. Павела, Ф. Крігеля, О. Шіка, Й. Смерковського. Організація К-231. Квітневий пленум КПЧ і прихід до влади “реформаторів”. Запровадження елементів ринкової економіки, та виборності влади.

Демократизація внутрішньопартійного та суспільного життя ЧССР. Чеська національна рада і підготовка надзвичайного з'їзду КПЧ. Федералізація країни. “Дві тисячі слів” Л. Вацуліка. Радянські провокації. Маневри “Шумава”. Операція “Дунай” (20 серпня – 3 вересня 1968 р.). Московський протокол. Наслідки “Празької весни”.

У **четвертому питанні** необхідно висвітлити процес згортання демократичних та ліберальних перетворень у ЧССР у 1969 – 1989 рр. Студентські групи спротиву – Космополітас, Рух революційної молоді, акції самоспалення (Ян Палах, Ян Зайіц). Призначення Г. Гусака на керівні посади у ЧССР. Неосталінізм. Партійні чистки. Режим “нормалізації”. Переслідування дисидентів. Діяльність Хартії-77. В. Гавел. Я. Паточка. Самвидав. Визрівання передумов “Оксамитової революції”. Масова поява громадських організацій у ЧССР в 1986 – 1988 рр.

У **п'ятому питанні** потрібно зосередитися на вивченні еволюції культури від повоєнного оптимізму до контролю соцреалізму в 1950-х роках. Важливо дослідити “відлигу” 1960-х, коли з'явилися твори Мілана Кундери, Богуміла Грабала та фільми “нової хвилі” (Мілош Форман). Слід проаналізувати вплив “Празької весни” на культурне пожвавлення та його придушення під час “нормалізації”. Рекомендується розглянути підпільну культуру 1970-х–1980-х, зокрема самвидав і андеграундну музику. Студентам варто оцінити, як культура стала формою опору проти режиму. Необхідно звернути увагу на внесок словацьких діячів у багатонаціональну культуру країни.

При підготовці до семінарського заняття слід з'ясувати значення наступних термінів: Лютневий переворот 1948 р., Комуністична партія Чехословаччини (КПЧ), сталінізм, націоналізація, десталінізація, п'ятирічка, Празька весна, Соціалізм із людським обличчям, нормалізація, Хартія-77, соцреалізм, самвидав, нова хвиля у кіно, Оксамитова революція.

Семінарське заняття № 11
Тема: Болгарія у 1944 – 1989 рр.

1. Формування нового політичного режиму у 1944 – 1948 рр.
2. Монополізація влади компартією і початок побудови соціалізму.
3. Особливості тоталітарного режиму у Болгарії та його криза.
4. Крах тоталітаризму у Болгарії. Трансформація болгарського суспільства.
5. Болгарська культура у 1944 – 1989 рр.

Рекомендовані джерела та література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf)
2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 - 2002 рр.). Київ, 2003.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin_Volodymyr/Novitnia_istoriia_krain_Yevropy_ta_Ameryky_1918-1945_rr.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin_Volodymyr/Novitnia_istoriia_krain_Yevropy_ta_Ameryky_1918-1945_rr.pdf)
3. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
4. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
5. Дюрозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів. – Київ, 1995. https://chtyvo.org.ua/authors/Diurozel_Zhan-Batist/Istoriia_dyplomatii_vid_1919_roku_do_nashykh_dniv/
6. Єлавич Б. Історія Балкан. ХХ століття / Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. 600 с.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XX_stolittia_Tom_2.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XX_stolittia_Tom_2.pdf)
7. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
8. Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С.Головатий. – Київ, 1996. <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk662431.pdf>
9. Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо, 2012. 475 с.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskiyi_Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskiyi_Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf)
10. Підлуцький О. Постаті ХХ сторіччя. К.: Дух і літера, 2007. 268 с.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskiyi_Oleksa/Postati_XX_storichchia_vyd_2007.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskiyi_Oleksa/Postati_XX_storichchia_vyd_2007.pdf)

11.Постоловський Р.М., Пугач СП., Страшнюк Р.Ю. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944-1953). Хрестоматія для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України. Харків, 2000.

12.Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.XVIII - поч.XXI ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острого, 2010. 220 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

13. Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007. 463 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Chornii_Volodymyr/Istoriia_Bolharii/

14.Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: Підруч. для вищих навч. закл. К.: Генеза, 2005. 816 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Yaroviyi_Valerii/Novitnia_istoriia_Tsentralnoievropeiskykh_ta_Balkanskykh_krain_KhKh_stolittia/

15.Яровий В. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. К.: Либідь, 1996.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Yaroviyi_Valerii/Istoria_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slovian_u_XX_st.pdf?

Методичні рекомендації

По **першому питанню** необхідно проаналізувати політичну боротьбу у Болгарії у 1944 – 1948 рр., обставини ліквідації монархії і проголошення республіки, характер і значення суспільних та економічних реформ 1944 – 1947 рр.

У **другому питанні** варто звернути увагу процеси встановлення тоталітарного режиму у Болгарії, політичні репресії 1949 – 1953 рр., формування культу особи Червінкова, виникнення болгарсько-югославських суперечностей.

При підготовці **третього питання** необхідно висвітлити особливості політичного режиму Т. Живкова, його внутрішню та зовнішню політику, спроби реформ у 1970-х – 1980-х рр., причинах посилення кризових явищ, погіршення міжетнічних стосунків та появи “мусульманського питання”.

Вивчаючи **четверте питання** слід проаналізувати передумови та причини появи опозиції до комуністичного режиму у Болгарії, визначити основні методи її діяльності, політичні та соціально-економічні цілі, вплив на зміни у суспільній свідомості і культурному житті і спричинили поступову демократизацію країни.

У **п'ятому питанні** потрібно зосередитися на вивченні впливу соцреалізму на болгарську культуру в 1940-х–1950-х роках як офіційної ідеології режиму. Важливо дослідити творчість письменників (Димитр Димов) і митців, які адаптувалися до цензури, та підпільні течії 1980-х. Слід проаналізувати роль держави в популяризації культури через освіту, кіно (Болгарська нова хвиля) і масові фестивалі. Рекомендується розглянути обмежений культурний обмін із Заходом і залежність від радянських зразків. Студентам варто оцінити, як культура відображала соціальні настрої та опір

режиму в пізні роки. Необхідно звернути увагу на внесок турецької та інших меншин у багатонаціональну культуру Болгарії.

При підготовці до семінарського заняття слід з'ясувати значення наступних термінів: Вітчизняний фронт, Національне визволення, реформи, Народна Республіка Болгарія, Димитровська Конституція 1947 р., культ особи, народна демократія, тоталітарний режим, політичні репресії, індустріалізація, колективізація, соціалізм, “відроджувальний процес”.

Семінарське заняття № 12

Тема: Югославія у 1945 – 1990 рр.

1. Утворення Федеративної Народної Республіки Югославія.
2. Конфлікт “Сталін – Тіто” та побудова “самоврядного соціалізму” у Югославії.
3. Суспільно-політична криза і реформи 1960-х – 1970-х рр.
4. Загострення соціальних та економічних протиріч у Югославії після смерті Й. Тіто.
5. Культура народів Югославії 1945 – 1990 рр.

Рекомендовані джерела та література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 - 2002 рр.). Київ, 2003.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin_Volodymyr/Novitnia_istoriia_krain_Yevropy_t_a_Ameryky_1918-1945_rr.pdf?
3. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_syvilizatsii/
4. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
5. Славич Б. Історія Балкан. XX століття / Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. 600 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XX_stolittia_Tom_2.pdf?
6. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред. В. І. Ярового. К., 2001. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002085>
7. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001. https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
8. Кінг Ч. Історія Чорного моря. К.: Ніка-Центр, 2011. 320 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/King_Charles/Istoriia_Chornoho_moria.pdf?
9. Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С.Головатий. – Київ, 1996. <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk662431.pdf>
10. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.XVIII – поч. XXI ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

11. Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007. 463 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Chornii_Volodymyr/Istoriia_Bolharii/

Методичні рекомендації

По **першому питанню** необхідно вивчити обставини утворення Федеративної Народної Республіки Югославія, характер впроваджуваних тут суспільно-політичних реформ у 1945 – 1948 рр., причин формування режиму Й. Броз-Тіто.

У **другому питанні** варто з'ясувати передумови, причини та політичний зміст радянсько-югославського конфлікту 1948 р., а також його наслідки, зокрема – запровадження та функціонування системи “самоврядного соціалізму”.

При підготовці **третього питання** слід проаналізувати становище суспільства Югославії 1950 – 1970-х рр., визначити причини суспільно-політичної кризи і характер реформ 1960 – 1970-х рр., їхній вплив на зовнішню політику держави, ініціативу руху неприєднання, покращення взаємин із країнами Західної Європи.

Вивчаючи **четверте питання** потрібно простежити суспільно-політичні процеси у Югославії у 1980-х рр., визначити основні напрямки розвитку економічної та політичної системи країни після смерті Й. Тіто. Особливу увагу слід відвести аналізу причин загострення міжнаціональних протиріч, виникнення проблема Косово та загальної кризи югославської федерації, процеси інтеграції та дезінтеграції, початок демократичних перетворень і розпаду Югославії. Ставлення Слободана Мілошевича до національних меншин.

У **п'ятому питанні** треба звернути увагу на багатонаціональний характер югославської культури, зокрема внесок сербів (Іво Андрич), хорватів (Мирослав Крлежа) і словенців (Фран Левстік). Важливо дослідити вплив “самоврядного соціалізму” на мистецтво, яке поєднувало соцреалізм із західними впливами (наприклад, югославська “нова хвиля” в кіно). Слід проаналізувати роль держави в популяризації культури через освіту, фестивалі (Дубровник) і кінематограф (Емір Кустуриця). Рекомендується розглянути підпільну культуру 1980-х, зокрема панк і рок (Bijelo Dugme), як протест проти режиму. Студентам варто оцінити, як культура відображала єдність і розкол народів Югославії. Необхідно звернути увагу на міжнародне визнання югославської літератури та кіно в цей період.

При підготовці до семінарського заняття слід з'ясувати значення наступних термінів: Народна революція, самоврядний соціалізм, ФНРЮ, Конституція 1946 р., конфлікт Сталін-Тіто, Комінформ, план Маршала, СФРЮ, міжетнічні конфлікти, Хорватська весна 1971 р., Косово, автономний край, федерація, республіка, рух неприєднання, соцреалізм, андеграунд.

Семінарське заняття № 13

Тема: Чехія наприкінці ХХ – в першій третині ХХІ ст.

1. “Оксамитова революція” і демократичні перетворення 1989 – 1992 рр.
2. Розпад Чехословаччини і утворення Чеської республіки. Конституція та політичний лад.
3. Зовнішня і внутрішня політика Чехії у 1993 – 2024 рр. Євроінтеграція Чехії.
4. Чесько-українські відносини у 1993 – 2024 рр.
5. Чеська культура у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Джерела та література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 463 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
2. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії і цивілізації. К., 2000. 499 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
3. Зарицький О. М. Деякі аспекти зовнішньополітичної діяльності Президента Чеської Республіки Вацлава Гавела // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 1999. Вип. 2. С. 151-157. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_1999_2_26
4. Зінко Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп І. І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 464 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Chekhii/
5. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За редакцією Леоніда Зашкільняка. - Львів, 2001. - 660 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
6. Кені П. Карнавал революції. Центральна Європа 1989 року. К.: Критика, 2006. 473 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pedryk_Keni/Karnaval_revoliutsii_Tsentralna_Evropa_1989_roku.pdf?
7. Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С.Головатий. Київ, 1996. <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk662431.pdf>
8. Коротка історія Чехії і Словаччини / За ред. проф. П. С. Федорчака. Івано-Франківськ: Плай, 1999.
https://chtyvo.org.ua/authors/Fedorchak_Petro/Korotka_istoriia_Chekhii_i_Slovachyny_vyd_1999/
9. Кріль М. М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): Навч. посіб. К. Знання, 2008. 284 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Kril_Mykhailo/Istoriia_krain_Tsentralno-

[Skhidnoi Yevropy kinets XX pochatok XXI st/](#)

10. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ – поч. ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf

11. Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: Підруч. для вищих навч. закл. К.: Генеза, 2005. 816 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Yarovyi_Valerii/Novitnia_istoriia_Tsentralnoievropeiskykh_ta_Balkanskykh_krain_KhKh_stolittia/

12. Яровий В. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. [Електронний ресурс]. К., 1997. Режим доступу:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Yarovyi_Valerii/Istoria_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slovian_u_XX_st.pdf

Методичні рекомендації

У **першому питанні** варто звернути увагу на причини консолідації опозиції у Чехословаччині у 1989 р. Хартія-77. Громадянський форум. Звернення “Про становище в країні”. Надзвичайний пленум ЦК КПЧ і переговори між комуністами та опозицією. Зміни у керівництві країни. В. Гавел. Демонтаж “режиму нормалізації”. Відновлення багатопартійності. Утворення демократичної більшості у парламенті. Виведення радянських військ із Чехословаччини. Конституція 20 квітня 1990 р. Чеська і Словацька Федеративна Республіка (ЧСФР). Закон про люстрацію. Перехід до ринкової економіки. Початок реституції. Приватизація. В. Клаус.

У **другому питанні** варто простежити процес загострення чехословацьких протиріч. Переговори вересня – жовтня 1992 р. про поділ країни на Чехію та Словаччину. Конституційний Закон про припинення федерації від 25 листопада 1992 р. Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Чеською та Словацькою республіками. Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. Створення нових міністерств і відомств. Особливості політичного устрою Чеської республіки. Парламентська республіка із двопалатним парламентом. Президентство В. Гавела. Реформаторський уряд В. Клауса. “Ринок вирішить все!”.

У **третьому питанні** варто зосередитися на участі Чеської Республіки у міжнародних організаціях – ООН, ЄС, Раді Європи, “Вишеградській четвірці”, Організації економічного співробітництва і розвитку. Євроінтеграційних процесах у 1993 – 2024 рр. “Шокова терапія” (“клаусотерапія”). Декларація між Чеською Республікою та Німеччиною про взаємні відносини та їх майбутній розвиток (1997 р.). Проблеми приватизації. Зростання безробіття, інфляції, поява фінансових пірамід, банкрутство банків. Уряд М. Земана. “Партнерство заради миру” і вступ Чехії до Європейського Союзу (13 грудня 1997 р.) та НАТО (12 березня 1999 р.). Уряд Пароубека І. Уряд М. Тополанека. Проблема “повернення” судейських німців. Лісабонський договір та Конституція ЄС. Уряди Я. Фішера та П. Нечаса. Повернення до влади М. Земана. Чехія на сучасному етапі. Основні

напрямки політики уряду П. Фіали та президента П. Павела.

У **четвертому питанні** потрібно проаналізувати особливості чесько-українських відносин у 1993 – 2024 рр. Встановлення дипломатичних зв'язків. Міждержавні угоди між Україною і Чеською Республікою. Питання чеської меншини в Україні та української в Чехії. Українські заробітчани. “Народна дипломатія”. Чесько-українські відносини в умовах російсько-української війни.

До **п'ятого питання** слід проаналізувати особливості розвитку чеської культури в умовах встановлення режиму “народної демократії” та переслідувань “політично шкідливих” творів чеських мислителів. Розвиток освіти, науки. Чехословацька академія наук. Успіхи чеських математиків, хіміків, біологів, філологів. Переслідування чеських істориків, філософів та ін. науковців. Ліквідація наукових видань “Історія та сучасність”, “Історія в школі”. Відновлення освіти і науки у другій половині 1980-х – 2020-х рр. Сучасні наукові здобутки і проблеми.

Нові течії в чеській літературі. Модернізм. Модерністсько-авангардистський дискурс. “Репортаж із зашморгом на шії” Ю. Фучика. Сюрреалізм З. Калландри, К. Тейге, В. Еффенбергера. Боротьби проти соцреалізму. “Відкритий марксизм”. Б. Грабал. М. Кундера. Чеський самвидав. Постмодернізм Я. Топола, М. Урбана.

Чеський театр і новітні технології. Театр малих форм. П'єси В. Гавела, М. Угде, П. Когоута. Сучасний чеський театр. П. Лебл. Е. Тобіаш. Я. Пітінський.

Становлення і розвиток чеського кіно. Фільми з історії Чехії. Визнання чеського кіно на міжнародних кінофестивалях. “Крамниця на центральній вулиці”, “Потяги особливого призначення”. “Нова хвиля” чеського кіно. “Політ над гніздом зозулі” та “Амадей” М. Формана. Кіно сучасної Чехії. В. Хітілов. Ї. Менцель. Ф. Брабец. З. Свєрак.

Чеська музика другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Фестиваль “Празька весна”. Андеграунд.

Здобутки чеської скульптури.

Семінарське заняття № 14

Тема: Польська республіка у наприкінці ХХ – в першій третині ХХІ ст.

1. Падіння комуністичного режиму та становлення Третьої Речі Посполитої (1989–1991 рр.).
2. Економічна трансформація та “шокова терапія” (1990-ті рр.).
3. Політичний розвиток Польщі і вступ до НАТО та ЄС (1990-ті – 2004 рр.).
4. Соціальні та економічні зміни у ХХІ столітті (2004–2020-ті рр.).
5. Зовнішня політика Польщі у наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.
6. Культурний і суспільний розвиток Польщі наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Джерела

Гедройць Є. Автобіографія у чотири руки / Упорядкування та післямова Кшиштофа Пом’яна. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. 408 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Giedroyc_Jerzy/Avtobiohrafia_u_chotyry_ruky.pdf?

Література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
2. Вахудова, Анна Мілада. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Пер. з англ. Тараса Цимбала. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 379 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Vakhudova_Milada_Anna/Nerozdilena_Yevropa_d_emokratiia_vazheli_vplyvu_ta_intehratsiia_pislia_komunizmu/
3. Дворнік Френсіс. Слов’яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviiany_v_ievropeiskii_istorii_ta_syvilizatsii/
4. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
5. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. 1080 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Deivis_Norman/Bozhe_ihryshe_istoriia_Polschi.pdf?
6. Дильонгова Ганна. Історія Польщі 1795—1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Dylonhova_Hanna/Istoriia_Polschi_17951990.pdf?
7. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. проф. Леоніда Зашкільняка. Львів, 2001. С. 7–23.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
8. Кені П. Карнавал революції. Центральна Європа 1989 року. К.: Критика, 2006. 473 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Pedryk_Keni/Karnaval_revoliutsii_Tsentralna_Evropa_1989_roku.pdf?

9. Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С.Головатий. Київ, 1996. <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk662431.pdf>

10.Кріль М.М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): Навч. посіб. К. Знання, 2008. 284 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Kril_Mykhailo/Istoriia_krain_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kinets_HH_pochatok_HXI_st/

11.Крикун М., Зашкільняк Л. Історія Польщі. Львів, 2002. https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Polschi_Vid_naidavnish_ykh_chasiv_do_nashykh_dniv.pdf?

12.Кухарчик Г. Польща. Історія держави і народу. Варшава: Fundacja Historia i Kultura, 2023. 448 с.

13.Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо, 2012. 475 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf?

14.Підлуцький Олекса. Постаті ХХ сторіччя. К.: Дух і літера, 2007. 268 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/Postati_HH_storichchia_vyd_2007.pdf?

15.Польща – нарис історії / за ред.: Влодзімежа Менджецького та Єжи Брацисевича; пер. з пол. Івана Сварника. Варшава: Вид-во Ін-т нац. пам'яті, 2015. 365 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskyi_Vlodzimiezh/Polscha_-_narys_istorii/

16.Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ - поч.ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_HXI_st.pdf?

17.Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: Підруч. для вищих навч. закл. К.: Генеза, 2005. 816 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Yarovyi_Valerii/Novitnia_istoriia_Tsentralnoievropeiskykh_ta_Balkanskykh_krain_KhKh_stolittia/

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** необхідно звернути увагу на Круглий стіл 1989 року між комуністичною владою та “Солідарністю”, який став початком мирного переходу до демократії. Важливо дослідити перші частково вільні вибори 4 червня 1989 року, де опозиція здобула перемогу, і призначення Тадеуша Мазовецького першим некомуністичним прем'єр-міністром. Слід проаналізувати обрання Леха Валенси президентом у 1990 році та проголошення Третьої Речі Посполитої як символу відновлення незалежності. Роль папи римського Івана Павла ІІ в демократизації Польщі. Рекомендується розглянути вплив “перебудови” в СРСР і розпаду соцтабору на ці події. Студентам варто оцінити роль профспілки “Солідарність” як рушійної сили змін. Необхідно звернути увагу на ліквідацію цензури та початок демонтажу соціалістичної системи.

Під час розгляду **другого питання** слід зосередитися на “шоковій терапії” – плані Бальцеровича, який передбачав швидку приватизацію, лібералізацію цін і боротьбу з гіперінфляцією. Важливо дослідити економічні реформи, які призвели до закриття неефективних державних підприємств і зростання безробіття. Слід проаналізувати соціальні наслідки: бідність, нерівність і масову еміграцію до Західної Європи. Рекомендується розглянути інтеграцію Польщі у світову економіку, зокрема вступ до СОТ у 1995 році. Студентам варто оцінити, як “шокова терапія” заклала основу для майбутнього економічного зростання, попри початкові труднощі. Необхідно звернути увагу на підтримку реформ міжнародними організаціями (МВФ, Світовий банк).

У **третьому питанні** студенти повинні звернути увагу на прийняття Конституції 1997 року, яка закріпила демократичний устрій і розділення влади. Важливо дослідити вступ Польщі до НАТО в 1999 році як гарантію безпеки від Росії та до ЄС у 2004 році як крок до економічної інтеграції. Слід проаналізувати чергування політичних сил: від посткомуністичних партій (SLD) до правих (AWS, PiS) і центристів (PO). Рекомендується розглянути внутрішні дебати щодо європейської інтеграції та збереження національного суверенітету. Студентам варто оцінити, як членство в НАТО і ЄС вплинуло на політичну стабільність Польщі. Необхідно звернути увагу на реформи армії та судової системи в рамках підготовки до західних структур.

До **четвертого питання** студенти мають дослідити економічне зростання Польщі після вступу до ЄС, зокрема залучення інвестицій і розвиток інфраструктури (автостради, залізниці). Важливо проаналізувати соціальні програми “Права і Справедливості” після 2015 року, як-от “500+”, спрямовані на підтримку сімей. Слід звернути увагу на демографічну кризу: старіння населення та еміграцію молоді до країн Західної Європи. Рекомендується розглянути вплив глобальної фінансової кризи 2008 року, яку Польща пережила відносно успішно. Студентам варто оцінити суперечливі реформи PiS, зокрема судову реформу, яка викликала конфлікт із ЄС. Необхідно звернути увагу на зростання добробуту та урбанізацію в XXI столітті.

При підготовці до **п’ятого питання** треба звернути увагу на орієнтацію Польщі на Захід, зокрема міцний альянс із США (військові бази, підтримка в Іраку). Важливо дослідити відносини з ЄС: конфлікти щодо верховенства права та санкції після 2015 року. Слід проаналізувати підтримку Польщею України після анексії Криму 2014 року та війни 2022 року, включаючи прийом біженців. Рекомендується розглянути участь у регіональних ініціативах, як-от Ініціатива трьох морів, для зміцнення Центрально-Східної Європи. Студентам варто оцінити протистояння Польщі з Росією та її роль у східній політиці ЄС. Необхідно звернути увагу на дипломатичні зусилля щодо енергетичної незалежності (газопроводи, відмова від російських енергоносіїв).

До **шостого питання** студенти мають зосередитися на вивченні

відродження національної ідентичності, зокрема через історичну пам'ять про Волинь, Катинь і повстання. Важливо дослідити культурні досягнення: Нобелівську премію Ольги Токарчук (2018), фільми Павла Павліковського (“Іда”, “Холодна війна”). Слід проаналізувати вплив католицької церкви на суспільство та поступову секуляризацію молоді. Рекомендується розглянути суспільні дебати про права меншин (ЛГБТ, фемінізм) і протести проти політики PiS. Студентам варто оцінити, як культура відображає польський патріотизм і глобалізацію. Необхідно звернути увагу на розвиток освіти та медіа як чинників суспільних змін.

При підготовці до семінарського заняття слід з'ясувати значення наступних термінів: III Річ Посполита, Солідарність, Круглий стіл, план Бальцеровича, шокова терапія, Конституція 1997 р., НАТО, ЄС, Право і справедливість, програма “500+”, Ініціатива трьох морів (Тримор'я, Міжмор'я), секуляризація.

Семінарське заняття № 15

Тема: Слов'янські держави на Балканах наприкінці ХХ – першій третині ХХІ ст.

1. Політичний і економічний розвиток Болгарії у 1991 – 2020-х рр.
2. Розпад Югославії. Сербсько-хорватська війна. Дезорганізація Боснії і Герцоговини.
3. Політичні, економічні та культурні процеси у Сербії і Чорногорії. Проблема Косово.
4. Внутрішня і зовнішня політика урядів Хорватії наприкінці ХХ – на початку ХХІ с.
5. Проблеми внутрішнього і зовнішнього становища Македонії наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.
6. Політичний та економічний розвиток Словенії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Рекомендовані джерела та література

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 - 2002 рр.). Київ, 2003.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Hazin_Volodymyr/Novitnia_istoriia_krain_Yevropy_ta_Ameryky_1918-1945_rr.pdf?
3. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
4. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
5. Єлавич Б. Історія Балкан. ХХ століття / Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. 600 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XX_stolittia_Tom_2.pdf?
6. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
7. Кінг Ч. Історія Чорного моря. К.: Ніка-Центр, 2011. 320 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/King_Charles/Istoriia_Chornoho_moria.pdf?
8. Конституції нових держав Європи та Азії / Упорядник С.Головатий. – Київ, 1996. <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk662431.pdf>
9. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ – поч. ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

10. Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007. 463 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Chornii_Volodymyr/Istoriia_Bolharii/

11. Вахудова, Анна Мілада. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Пер. з англ. Тараса Цимбала. К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2009. 379 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Vakhudova_Milada_Anna/Nerozdilena_Yevropa_d_emo_kratiia_vazheli_vplyvu_ta_intehratsiia_pislia_komunizmu/

12. Кені П. Карнавал революції. Центральна Європа 1989 року. К.: Критика, 2006. 473 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Pedryk_Keni/Karnaval_revoliutsii_Tsentralna_Evropa_1989_roku.pdf?

13. Кріль М.М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): Навч. посіб. К. Знання, 2008. 284 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Kril_Mykhailo/Istoriia_krain_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kinets_XX_pochatok_XXI_st/

14. Підлуцький О. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо, 2012. 475 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/25_portretiv_na_tli_epokhy.pdf?

15. Підлуцький Олекса. Постаті ХХ сторіччя. К.: Дух і літера, 2007. 268 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Pidlutskyi_Oleksa/Postati_XX_storichchia_vyd_2007.pdf?

16. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.ХVІІІ - поч.ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острого, 2010. 220 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf?

17. Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: Підруч. для вищих навч. закл. К.: Генеза, 2005. 816 с.

https://chtyvo.org.ua/authors/Yarovyi_Valerii/Novitnia_istoriia_Tsentralnoie_vropeiskykh_ta_Balkanskykh_krain_KhKh_stolittia/

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** необхідно звернути увагу на перехід Болгарії до демократії після падіння Тодора Живкова в 1989 році та перші вільні вибори 1990 року. Важливо дослідити економічні реформи 1990-х, зокрема приватизацію, яка супроводжувалася кризою, корупцією та інфляцією. Слід проаналізувати вступ Болгарії до НАТО (2004) і ЄС (2007) як ключові етапи інтеграції в Захід. Рекомендується розглянути правління Бойка Борисова (2009–2021 з перервами) та його вплив на стабілізацію економіки й боротьбу з корупцією. Студентам варто оцінити соціальні виклики, як-от еміграція та демографічна криза, що тривають до 2025 року. Необхідно звернути увагу на економічне зростання після 2000-х завдяки європейським фондам і туризму.

Під час розгляду **другого питання** слід зосередитися на зосередитися

на розпаді Югославії в 1991 році після проголошення незалежності Словенією та Хорватією, що спричинило війну з Сербією. Важливо дослідити сербсько-хорватський конфлікт 1991–1995 років, зокрема облогу Вуковара та етнічні чистки у Боснії і Герцоговині. Слід проаналізувати роль Слободана Мілошевича в підтримці сербських сил і створення Республіки Сербська Країна. Рекомендується розглянути Дейтонські угоди 1995 року, які завершили війну в Боснії, але не вирішили всіх конфліктів. Студентам варто оцінити міжнародне втручання (ООН, НАТО) та його вплив на перебіг війни. Необхідно звернути увагу на гуманітарну катастрофу: біженців і жертви етнічних чисток.

У **третьому питанні** студенти повинні звернути увагу на Союзну Республіку Югославія (Сербія і Чорногорія) після 1992 року та її ізоляцію через санкції ООН. Важливо дослідити війну в Косові 1998–1999 років, бомбардування НАТО та проголошення незалежності Косова в 2008 році. Слід проаналізувати повалення Мілошевича в 2000 році та початок демократизації Сербії. Рекомендується розглянути розпад союзу з Чорногорією в 2006 році та економічні труднощі обох країн у 2000-х. Студентам варто оцінити культурне відродження Сербії (кіно, література) на тлі націоналістичних настроїв. Необхідно звернути увагу на невирішене питання статусу Косова до 2025 року та його вплив на відносини з ЄС.

До **четвертого питання** студенти мають дослідити правління Франьо Туджмана (1990–1999), його націоналістичну політику та перемогу у війні за незалежність (операція “Буря”). Важливо проаналізувати перехід до демократії після 2000 року та вступ Хорватії до НАТО (2009) і ЄС (2013). Слід звернути увагу на економічні реформи та розвиток туризму як основи економіки Хорватії. Рекомендується розглянути зовнішню політику: примирення з Сербією та підтримку Боснії. Студентам варто оцінити внутрішні виклики, як-от корупція та судові реформи. Необхідно звернути увагу на роль Хорватії в регіональній стабільності на Балканах.

При підготовці до **п'ятого питання** треба звернути увагу на мирне відокремлення Македонії від Югославії в 1991 році та її визнання під назвою “Колишня Югославська Республіка Македонія” через суперечку із Грецією. Важливо дослідити конфлікт 2001 року між македонцями та албанською меншиною, який завершився Охридською угодою. Слід проаналізувати економічну відсталість і залежність від міжнародної допомоги в 1990-х–2000-х. Рекомендується розглянути вступ до НАТО (2020) та зміну назви на Північну Македонію (2019) для просування в ЄС. Студентам варто оцінити внутрішні етнічні напруження та їхній вплив на стабільність. Необхідно звернути увагу на зовнішні відносини з Грецією, Сербією та Албанією.

До **шостого питання** студенти мають зосередитися на швидкому відокремленні Словенії від Югославії в 1991 році після Десятиденної війни та її визнанні Заходом. Важливо дослідити успішний перехід до ринкової економіки та вступ до ЄС і НАТО в 2004 році, а також до зони євро в 2007 році. Слід проаналізувати політичну стабільність і високий рівень життя

порівняно з іншими постюгославськими країнами. Рекомендується розглянути економічні досягнення: туризм, промисловість (Gorenje) і експорт до Західної Європи. Студентам варто оцінити вплив членства в ЄС на модернізацію Словенії. Необхідно звернути увагу на відносну відсутність етнічних конфліктів як фактор успіху.

При підготовці до семінарського заняття слід з'ясувати значення наступних термінів: розпад Югославії, сербсько-хорватська війна, Дейтонську угоди, конфлікт у Косово, операція “Буря”, Охридська угода, Десятиденна війна, НАТО, Європейський Союз (ЄС), етнічні чистки.

ПИТАННЯ НА САМОСТІЙНЕ ВИВЧЕННЯ

Крах європейських імперій і утворення незалежних держав. Російська імперія в роки війни. Революція 1917 р. у Росії. Більшовицький переворот: зміна векторів російської політики. Польське питання в роки війни. Політика Німеччини і Австро-Угорщини в польському питанні. Акт 5 листопада 1916 р. Поляки на фронтах війни. Польський національний рух у країні й в еміграції. Проголошення незалежності Польщі. Революція 1917 р. у Білорусі і землях Балтії. Політична боротьба. Проголошення національних республік.

Австро-Угорська монархія в роки війни: воєнні дії і політика. Плани перебудови монархії. Розпад імперії та утворення Австрійської Республіки. Угорщина під час війни. Революційні події 1918 р., проголошення Угорської радянської республіки. Політика держав Антанти стосовно Угорщини. Встановлення диктатури М.Хорті. Чеські і словацькі землі в роки війни. Поляризація чеських і словацьких політичних сил: два центри еміграції. “Чехословакізм”. Чеська мафія. Чехословацька національна рада і Празький національний комітет. Словацька ліга. Клівлендська і Пітсбурзька угоди. Проголошення Чехословацької Республіки.

Хорватські і словенські землі в роки війни. Політичні орієнтації хорватських і словенських партій. Антивоєнні рухи. Хорватська і словенська політична еміграція. Зростання антиавстрійських настроїв. Югослов’янський комітет. Корфська декларація. Становище Боснії і Герцеговини.

Сербія і Чорногорія під час війни. Окупація Сербії і Чорногорії. Салонікський фронт. Сербська і чорногорська еміграція. Політика Антанти у питанні об’єднаної югослов’янської держави. Звільнення Сербії і Чорногорії. Усунення короля Ніколи. Проголошення Держави Словенців, Хорватів і Сербів. Виникнення Королівства Сербів, Хорватів і Словенців.

Участь Болгарії у війні. Антивоєнні настрої і соціальна боротьба. Капітуляція Болгарії і зміна владних структур. Македонське питання в роки війни. Національний рух македонців.

Суспільно-політичне становище Греції. Участь у воєнних діях. Греко-турецькі суперечності. Албанія у політиці європейських держав. Соціальні і політичні орієнтації албанців.

Білорусь у складі СРСР. Проголошення РСРБ та формування її кордонів. Радянська система. Соціально-економічний розвиток. Проблема Західної Білорусі.

Румунія у 1918 – 1940 рр. Розширення території Румунії. Румуно-угорські і румуно-болгарські суперечності. Соціальні і політичні конфлікти. Економіка і соціальна структура суспільства. Політична боротьба і утвердження королівської диктатури. Румуно-німецький союз. Українська меншина в Румунії. Культурне життя.

Албанія у 1918 – 1939 рр. Відновлення незалежності Албанії. Дві лінії у “стратегії національного розвитку”. Ліберальний уряд Ф.Нолі. Переворот А.Зогу та встановлення монархії. Влада і суспільство в роки правління Зогу І.

Албанська діаспора. Економічне становище Албанії. Албано-італійські відносини. Встановлення протекторату Італії.

Польське суспільство в роки війни: соціальні і свідомісні зрушення. Окупаційний режим на польських землях. Польський еміграційний уряд і Рух Опору на окупованих землях. Політика СРСР у польському питанні. Польсько-радянський договір 1941 р. Поляки у СРСР. Розрив відносин СРСР з еміграційним урядом. Польське питання на міжнародній арені. Варшавське повстання. Вступ Червоної Армії на територію Польщі і встановлення режиму “народної демократії”.

Чеські землі і Словаччина під час війни. Гітлерівська політика в протектораті Богемія і Моравія. Два центри чеської еміграції. Рух Опору. Чеське суспільство часів війни. Політика еміграційного уряду Чехословаччини. Чесько-словацькі стосунки. Словацька держава: устрій і політика. Словацька еміграція. Словацька Національна рада. Національне повстання 1944 р. Утворення Національного фронту чехів і словаків. Визволення Словаччини і Чехії. Празьке повстання 1945 р. Відновлення Чехословацької Республіки.

Угорщина в роки війни. Суспільство та економіка. Участь у воєнних діях. Розширення території Угорщини. Створення прорадянських осередків влади. Ліквідація профашистського режиму.

Румунія у війні: суспільство і армія. Втрата Бессарабії і створення Молдавської РСР у складі СРСР. Режим Й.Антонеску. Участь у воєнних діях. Формування опозиції. Державний переворот 1944 р. та його наслідки. Уряд П. Грозу.

Болгарія. Окупація Західної Фракії, Вардарської Македонії і Східної Сербії. Розгортання Руху Опору. Програма Вітчизняного фронту і боротьба БРП за її реалізацію. Легальна опозиція. Питання Балканської федерації. Політична криза 1943-1944 рр. Вересневий переворот 1944 р. та його наслідки.

Югославія: окупація і розчленування. Боротьба за незалежність. Утворення Незалежної Держави Хорватія. Сербо-хорватський конфлікт. Політика Німеччини, Італії, Болгарії та Угорщини на окупованих теренах. “Новий порядок” і ставлення суспільства до нього: національні і політичні аспекти. Югославський еміграційний уряд та його політика. Четники в Русі Опору. Діяльність Компартії Югославії, партизанський рух. Утворення комуністичних органів влади. Югославське питання в політиці держав Антигітлерівської коаліції. Угоди Тіто-Шубашич. Утворення і діяльність Тимчасового уряду. Визволення Югославії.

Греція. Агресія Італії, окупація країни державами фашистського блоку. Організація Руху Опору. Розкол у таборі антифашистських сил і спроби його подолати. Політика Великобританії щодо Греції. Ліванська хартія. Британське втручання і груднева криза 1944 р. Варкиські угоди.

Албанія в роки війни. Італійська та німецька окупація країни. Створення КПА та початок організованої національно-визвольної боротьби.

Діяльність Національного фронту. Спроба консолідації антифашистських сил та її невдача. Албанія у політиці західних держав. Звільнення країни та прихід до влади комуністів.

Греція у 1945 – 1991 рр. Греція: визволення країни і відновлення монархії. Протистояння між урядом і комуністами. Англійське втручання. Громадянська війна. Перемога урядових сил. Розвиток грецької економіки в 1950-60-х роках. Соціальні зміни. Труднощі становлення демократії. Військова диктатура 1967-1974 рр. Повернення до республіканського устрою. Консерватизм і соціалізм у грецькій політиці 1970-80-х років. Греція в НАТО і ЄС. Критське питання. Грецько-турецькі відносини.

Албанія. Проголошення республіки. Утвердження авторитарного режиму Е.Ходжи. “Ідеологічна та культурна революція” 60-х років. Відступ від реформ і репресії середини 1970-х років. Економічне становище. Демографічні, соціальні і культурні зміни. Зовнішньополітичні орієнтації. Боротьба за владу на зламі 1970 і 80-х років. Албанія у 1980-х роках.

Чехія і Словаччина у 1989 – 2025 рр. “Оксамитова” революція 1989 р. у Чехословаччині. Суспільні реформи у Чехо-Словаччині. Нова суспільно-політична система. Економічні зміни. Питання чехо-моравсько-словацької федерації. Політична криза у Словаччині. Проголошення суверенітету Словаччини. “Мирне розлучення” Чехії і Словаччини.

Угорщина у 1989 – 2025 рр. Угорська Республіка: трансформація суспільної структури й економічних стосунків. Політичні партії. Зовнішня політика, взаємини з сусідами, вступ до НАТО.

Румунія (1989 – 2025 рр.). Повстання 1989 р. і повалення тоталітарного режиму. Прихід до влади Фронту Національного Порятунку. Початок структурної трансформації суспільства. Конституція 1991 р. Політична боротьба і соціальні конфлікти 1990-1995 рр. Суспільна свідомість. Вибори 1996 р. і поглиблення демократичних реформ. Процеси творення ринкової економіки. Зовнішня політика. Відносини з Україною.

Республіка Молдова. Проголошення незалежності. Політичні процеси і конфлікт у Придністров’ї. Суспільні реформи. Спроби врегулювання Придністровського конфлікту. Економічне становище. Зовнішня політика. Молдово-українські стосунки.

Республіка Болгарія. Відставка Т.Живкова. Трансформація БКП та утворення нових політичних партій. Домовленості “круглого столу” і парламентські вибори 1990 р. Початок економічних реформ. Конституція 1991 р. Союз Демократичних Сил при владі. Декомунізація суспільства. Гальмування ринкових реформ. Фінансова криза 1996-1997 рр. та її політичні наслідки. Уряд Т.Костова. Зовнішня політика і стосунки з Україною.

Словенська Республіка. Проголошення незалежності Словенії. Військова інтервенція проти Словенії. Державно-політичний устрій. Партії та угруповання. Ринкові реформи. Суспільство та його орієнтації. Взаємини з сусідами. Зовнішня політика Словенії.

Хорватська Республіка. Проблема кордонів і населення. Хорвато-

сербський конфлікт і війна. Формування державних органів влади. Демократичні реформи. Стосунки з сусідами. Політична структура суспільства. Вибори 1999 р. Стан і перспективи хорватської економіки. Зовнішня політика Хорватії.

Республіка Македонія: проголошення незалежності, проблема кордонів і міжнародного визнання. Міжнаціональні стосунки. Соціально-господарський розвиток. Політична боротьба. Вибори 1998-1999 рр. та їх наслідки. Відносини з сусідніми країнами та зовнішньополітичні пріоритети.

Боснія і Герцеговина. Референдум 1992 р. Проголошення незалежності. Міжетнічні стосунки і конфлікти. Міжнаціональна війна. Утворення мусульmano-хорватської федерації. Втручання міжнародного співтовариства. Дейтонські угоди. Федералізація Боснії і Герцеговини. Основні риси суспільно-політичного розвитку. Боснія і Герцеговина на міжнародній арені.

Сербія і Чорногорія у 1991 – 2025 рр. Створення і розвиток Союзної Республіки Югославія. Сербо-чорногорська федерація та її державно-політичний устрій. Сербська домінація. Режим С.Мілошевича. Формування і діяльність опозиції. Ринкові реформи. Суспільні орієнтації сербів і чорногорців. Етнічні чистки у Косово. Сербо-албанський конфлікт і втручання НАТО. Запровадження міжнародного контролю в Косово. Сербо-чорногорські суперечності. Переворот 2000 р. Міжнародні позиції і зовнішня політика СРЮ. Проголошення незалежності Чорногорії. Проголошення незалежності Сербії.

Греція на сучасному етапі. Вибори 1989-1990 рр. Політичні процеси у 1990-х роках. Економічний розвиток і соціальні зміни. Греція в НАТО і ЄС. Балканська політика Греції. Вплив світової економічної кризи на Грецію.

Албанія у 1989 – 2025 рр. Початок демократичних процесів. Комуністи при владі. Утворення нових політичних партій. Перемога опозиції у 1992 р. Правління Демократичної партії. Криза 1997 р. Міжнародне втручання, стабілізація обстановки в країні. Конституція 1998 р. Економічні реформи. Міжнародне становище.

ПЕРЕЛІК ТЕМ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Національно-визвольний рух поляків у роки Першої світової війни.
2. Румунія у роки Першої світової війни.
3. Греція у роки Першої світової війни.
4. Мюнхенська змова: передумови та наслідки.
5. Політичні процеси у Білорусі в 1930 – 1940-х рр.
6. Чеські землі в міжнародних відносинах Центрально-Східної Європи 1918 – 1920 рр.
7. Утворення багатонаціональної держави Югославії (1918 – 1921 рр.).
8. Томаш Масарик: політична біографія.
9. Юзеф Пілсудський – легенди і факти.
10. Польща в період санації.
11. Білорусія у міжвоєнний період (1921 – 1939 рр.).
12. Політичний розвиток Албанії у міжвоєнний період.
13. Зовнішня політика Королівства сербів, хорватів і словенців.
14. Суспільно-політичні та культурні процеси у Греції у 1918 – 1939 рр.
15. Політичний розвиток Болгарії наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр.
16. Економічна і політична ситуація в Польщі в 1921 – 1925 рр.
17. Утворення і розвиток Чехословацької республіки.
18. “Незалежна” Словацька республіка у 1939 – 1944 рр.
19. Національна політика Польщі у 1918 – 1939 рр.
20. Угорщина у роки Другої світової війни.
21. Болгарія у роки Другої світової війни.
22. Румунія у роки Другої світової війни.
23. Рух Опору у Польщі (1939 – 1945 рр.).
24. Рух Опору у Чехії (1939 – 1945 рр.).
25. Рух Опору у Югославії у роки Другої світової війни.
26. Культурне відродження в Білорусі у 1990-х рр.
27. Республіка Білорусь у сучасних умовах.
28. Республіка Молдова у 1991 – 2011 рр.
29. Румунія на шляху від комуністичної диктатури до демократії (1989 – 2011 рр.)
30. Політичні та економічні реформи у Польщі у 1989 – 1992 рр.
31. Вацлав Гавел: людина і політик.
32. Лех Валенса: людина і політик.
33. Радянсько-югославські відносини в 1950-х рр.
34. Криза 1980 р. у Польщі. Прихід до влади “Солідарності”.
35. “Працька весна” причини та наслідки.
36. Греція у 1991 – 2011 рр.
37. Режим Т. Живкова у Болгарії. Криза тоталітарної системи.
38. Болгарія у 1991 – 2011 рр.
39. Польща в системі міжнародних відносин (1945 – 1990 рр.).
40. Становлення, розвиток і криза “реального соціалізму” в Польщі (1949 –

1989 рр.).

41. Польща на шляху від “реального соціалізму” до соціального суспільства західного зразка.

42. “Оксамитова революція” 1989 р. і розпад Чехословаччини.

43. Словацька республіка у 1993 – 2011 рр.

44. Боснія і Герцеговина у 1991 – 2011 рр.

45. Республіка Словенія.

46. Революція 1989 р. в Румунії. Повалення тоталітарного режиму Чаушеску.

47. Розпад СФРЮ.

48. Хорватська республіка: виникнення, суспільно-політичний та економічний розвиток.

49. Македонська республіка у 1991 – 2011 рр.

50. Республіка Чорногорія.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Абсолютна монархія (Абсолютизм) – форма державного правління за якої монарху належить необмежена верховна влада.

Австрославізм — інтелектуальна й громадсько-політична течія в Австрійській імперії висунута в середині ХІХ століття. Ставила за мету здобуття рівноправності й автономії слов'янських народів та об'єднання їх на федеративних засадах під егідою і в рамках монархії Габсбургів. Найбільшої популярності австрославізм здобув серед чехів тому часто розглядається як чеська програма перебудови Австрійської імперії, а з 1867 р. Австро-Угорщини в федеративну державу під владою династії Габсбургів. Передбачала надання чехам та іншим слов'янським народам автономії в межах Австрійської імперії звідки й назва “австрославізм”. У своїх поглядах прихильники австрославізму відмежовувалися від ідеології й політики сепаратизму, панславізму, русофільства.

Автономія – право самостійного здійснення державної влади чи управління, надане якійсь частині держави, що здійснюється в межах, передбачених загальнодержавним законом або конституцією. Автономія може базуватися на культурній чи етнічній відмінності – і часто веде до наступної незалежності. 2) У широкому розумінні – право підприємства, установи, організації самостійно розв'язувати певні питання.

Авторитаризм – політичний режим, за якого всю чи більшу частину влади зосереджено в руках однієї особи чи групи осіб. Роль представницьких органів влади зведено нанівець або занижено. В умовах авторитарних режимів можуть існувати профспілки і політичні партії, але під жорстким контролем правлячої особи або правлячого угруповання. Авторитарні режими у ХХ ст. існували в більшості країн Центрально-Східної Європи (у міжвоєнний період авторитаризму уникла лише Чехословаччина).

Аграризм – політична доктрина низки селянських партій та рухів Центрально-Східної Європи 1900 – 1930-х рр. Вчення аграризму наголошує на тому, що селянство зосереджує в собі головні позитивні цінності й якості суспільства, є осердям стабільності держави й зберігачем національної ідентичності і що вказані чесноти мають визначити його прихід до політичної влади. Виник як реакція на модернізаційні зміни в аграрних країнах Європи. Поширенню його ідей сприяли німецькі та французькі вчені А. Шефле (автор терміну), Г. Руланд, Ж. Мелін. Ідеологію аграризму прийняли: Польське сторонництво людове, Чеська аграрна партія, Болгарський землеробський народний союз та інші. Відомі ідеологи аграризму: А. Швєгла, М. Годжа, О. Франкенбергер (Чехословаччина), А. Стамболійський (Болгарія), Я. Домбський (Польща). В Україні аграристські за змістом ідеї розробляв В. Липинський, який був ідеологом доктрин Української демократичної хліборобської партії (1917 р.) та гетьман руху в еміграції (1920 – 1930 рр.). Аграризм іще називають “третім шляхом”.

Амністія – повне або часткове (заміна м'якшим) звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів. Здійснюється за рішенням глави держави або вищого представницького органу влади.

Анексія – це насильницьке захоплення державою всієї або частини території іншої держави або народу і включення її до свого складу.

Антанта – “Потрійна угода”, союз Великобританії, Франції та Росії спрямований проти Німеччини та її союзників. Антанта була оформлена низкою взаємних домовленостей у 1904 – 1907 рр. Впродовж Першої світової війни до неї приєднувалися нові учасники, серед яких були Італія, Японія та США. Всього Антанта об'єднувала у 1918 р. понад 20 держав. Росія вийшла з Антанти проголошенням Декрету про мир у жовтні 1917 р. та укладенням сепаратного мирного договору з Німеччиною та Австро-Угорщиною у лютому 1918 р.

Антигітлерівська коаліція – союз держав та народів, який виник на початку Другої світової війни проти блоку Німеччини, Італії, Японії та їхніх сателітів. До коаліції увійшли СРСР, США, Великобританія, Франція та Китай. Поступово до них приєднувалися нові країни – Югославія, Польща, Чехословаччина та інші. До кінця війни у складі коаліції налічувалося понад 50 держав.

Балканська Антанта – воєнно-політичний союз Греції, Румунії, Югославії та Туреччини, створений 1934 р. під впливом Франції з метою збереження територіального status quo на Балканах. Балканська Антанта була тісно зв'язана з Малою Антантою і являла собою продовження французької системи союзів у Європі, спрямованих насамперед проти СРСР. Вороже ставлення урядів країн — учасниць Балканської Антанти до співробітництва з СРСР та організації колективної безпеки привело до краху блоку невдовзі після початку Другої світової війни.

Буржуазія – початкова назва городян на протигагу вищим станам феодального суспільства (дворянству і духовенству) – частина суспільства, зайнята підприємницькою діяльністю. У період становлення капіталізму буржуазія перетворилася на панівну соціальну верству. Володіє основними засобами виробництва, експлуатує найману робочу силу. Зараз буржуазією називають як городян, так і селян, які володіють засобами виробництва (наприклад верстатами, машинами, чи землею) і використовують працю найманих робітників.

Варшавський договір – договір підписаний 14 травня 1955 р. у Варшаві про співробітництво, взаємодопомогу представниками СРСР, Албанії (з 1962 р. не брала участь у роботі створеної на основі договору Організації, в 1968 р. вийшла з неї), Болгарією, НДР (після приєднання до ФРН у 1990 р. вийшла з Організації), Польщею, Румунією, Чехословаччиною та Угорщиною. Метою Варшавського договору проголошувалося забезпечення безпеки країн-

учасниць і підтримка миру у Європі. Держави учасниці створили Об'єднане командування збройними силами. Найвищий орган Організації Варшавського договору – Політичний консультативний комітет (ПКК). 26 квітня 1985 р. Варшавський договір продовжений на 20 років. У лютому 1990 р. ліквідовано військові органи Організації. 1 липня 1991 р. у Празі представники СРСР, Болгарії, Польщі, Румунії, Чехословаччини та Угорщини підписали протокол про припинення дії Варшавського договору.

Вишеградська група (Вишеградська четвірка) – назва угруповання чотирьох центральноєвропейських країн: Польщі, Чехії, Угорщини і Словаччини. З'явилась унаслідок зустрічі президентів Польщі і Чехословаччини та прем'єра Угорщини 15 лютого 1991 р., після ухвалення декларації, названої через місце прийняття Вишеградською. Головною метою була названа інтеграція до євроатлантичних структур. Водночас спільність цілей закордонної політики, спільність історичного досвіду та географічна близькість спричинили появу нового регіонального утворення, названого після розпаду Чехословаччини Вишеградською четвіркою; до її складу увійшли Польща, Чехія, Угорщина і Словаччина. Були ухвалені умови про лібералізацію торгівлі в межах групи, що спричинило до появи у 1993 році Центральноєвропейського порозуміння про вільну торгівлю.

Гаазький трибунал – міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року був створений Радою Безпеки ООН 25 травня 1993 р. Мета трибуналу — переслідування осіб, відповідальних за тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права (грубе знехтування Женевських конвенцій 1949 року, порушення законів і звичаїв війни, геноцид і злочинах проти людяності) на території колишньої Югославії в період з 1991 року і по дату, яка буде визначена Радою Безпеки після відновлення миру. Трибунал розглядає такі серйозні злочини, як умисне вбивство, тортури, незаконне депортування і захоплення заручників. Передбачено судове переслідування за застосування отруйних речовин, безглузде руйнування міст або сіл, історичних пам'ятників.

Громадянська війна – боротьба за владу між громадянами одного суспільства, однієї держави, країни. У ХХ – на початку ХХІ ст. повномасштабні громадянські війни відбувалися на території колишньої Російської імперії, Югославії. Громадянська війна характеризується тривалістю, великою кількістю жертв і значною витратою ресурсів. Громадянські конфлікти із застосуванням зброї та терору, які однак не переросли у війни, у міжвоєнний період мали місце у Польщі (протистояння між поляками та українцями), Болгарії (конфлікт між прихильниками і противниками монархії тощо) та деяких інших державах Центрально-Східної Європи.

Демократичний соціалізм – ідейно-політична доктрина соціал-

демократичного руху. Вперше термін використано у 1888 р., а з 1945 р. він стає офіційною концепцією соціал-демократів. Основні риси демократичного соціалізму знайшли своє відображення у Франкфуртській декларації Соціалістичного інтернаціоналу (1951 р.). Трактуються демократичний соціалізм як: тривалий процес відповідних соціальних перетворень; суспільство майбутнього; принцип практичної діяльності соціал-демократів в сучасних умовах. Основні етапи становлення демократичного соціалізму: здійснення, запровадження політичної демократії, створення “держави добробуту” (соціальної держави), встановлення соціальної демократії. Основні орієнтири становлення демократичного соціалізму: свобода, рівність, справедливість, солідарність. Гасла демократичного соціалізму були проголошені у 1968 р. у Чехословаччині прихильниками зближення цієї країни із державами Західної Європи.

Демократія – грецькою “влада народу” – вид політичного устрою держави чи політичної системи суспільства, за якого єдиним легітимним джерелом влади у державі є народ. Демократія – це обов’язково: виборність органів влади, поділ державної влади на три гілки законодавчу, виконавчу та судову, підпорядкування меншості більшості, захист прав меншості, наявність політичних прав і свобод.

Держава – 1) сукупність людей, території, на якій вони проживають, та суверенної у межах даної території влади; 2) організація політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства, який спрямовує і організовує за допомогою правових норм спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян.

Державний переворот – насильницька та неконституційна зміна влади в державі, збройний виступ ворожих сил проти державної влади, організований у результаті таємної змови. Державний заколот, як правило являє собою зміну правлячих еліт або верхніх ешелонів влади в країні. Такого роду зміна влади здійснюється невеликою групою людей, частіше всього військовими і не має підтримки більшості населення. Державний переворот може здійснюватися під керівництвом однієї або декількох політичних партій, нездатних отримати владу іншим, демократичним шляхом (тобто через вибори). Державний переворот на відміну від революції не веде до широкомасштабних соціальних і політичних перетворень, а зводиться до посилення антидемократичних тенденцій у суспільстві, встановлення авторитарної влади. Прикладом державного заколоту є перевороти: 9 червня 1923 р. у Болгарії (здійснили цар Борис III та Олександр Цанков); 12 травня 1926 р. у Польщі (здійснив Ю. Пілсудський); 6 січня 1929 р. у Югославії (здійснив король Олександр I Карагеоргієвич); 19 травня 1934 р. у Болгарії (здійснив Д. Велчев) та ін.

Диктатура – необмежена влада в державі особи, групи осіб, суспільної верстви, що в протилежність до демократії, тримається не на вільних і незалежних виборах, а спирається на силові структури та органи держави чи навіть на пряме насильство, репресії та терор. Термін, що характеризує

систему влади одного правителя або вузької і замкненої групи осіб (хунти), без конституції, або з номінально існуючою конституцією (у країнах Центрально-Східної Європи у міжвоєнний період існували національні диктатури у Польщі, Югославії та Болгарії, у роки Другої світової війни фашистські диктатури встановилися в Угорщині, Хорватії та Словаччині, після Другої світової війни в низці країн регіону встановилися комуністичні диктатури – наприклад в Албанії встановилася диктатура Енвера Ходжі). На сьогодні поширеною є думка, що зараз дикторський режим існує лише в одній країні Центрально-Східної Європи – Білорусі (президент О. Лукашенко).

Династія – низка монархів того самого роду, які заступають один одного на троні шляхом спадкування. У ХХ ст. правлячі династії були у Албанії, Греції, Болгарії, Румунії, Югославії.

Дисиденти – з латинської мови “незгідні” – 1) в Речі Посполитій, де панівною релігією був католицизм, дисидентами були віруючі християни інших віросповідань, у переносному значенні – інакомислячі; 2) назва учасників руху проти тоталітарного режиму в СРСР з кінця 1950-х рр.. Дисиденти у різних формах виступали за дотримання прав і свобод людини і громадянина, проти переслідування інакодумців, протестували проти введення радянських військ у Чехословаччину (1968 р.) та Афганістан (1979 р.). Зазнавали репресій зі сторони влади. Дисидентами виступали учасники правозахисних рухів у Чехословаччині (В. Гавел), лідери профспілкового руху у Польщі (Л. Валенса) та інших країнах Центрально-Східної Європи.

Еміграція – вимушена чи добровільна зміна місця проживання людей (емігрантів, переселенців), переселення зі своєї батьківщини, країни де вони народилися і вирости у інші країни глобального суспільства з економічних, політичних, або релігійних причин.

Етнічні чистки – політика, спрямована на насильницьке вигнання з певної території осіб іншої етнічної приналежності, при цьому “етнічні чистки” можуть приймати самі різні форми, від масового переселення етнічних груп і примусу до еміграції до депортації і геноциду. У загальному плані етнічні чистки означають будь-який вид витіснення “небажаних” груп населення з даної території з причин, пов’язаних з релігійною або національною дискримінацією, з політичних, стратегічних чи ідеологічних міркувань — або комбінації вищезгаданих причин. У 1990-і рр. засоби масової інформації колишньої Югославії регулярно використовували цей вираз по відношенню до політики, що проводилася в ході громадянської війни в цій країні. Приблизно в 1992 р. його запозичили міжнародні засоби масової інформації. Можливо, що цей термін з’явився ще до розпаду Югославії у військовій доктрині колишньої Югославської Народної Армії, у якому йшлося про “очищення території” від ворога для забезпечення повного контролю над захопленим районом. У ХХ ст. у Центрально-Східній Європі етнічні чистки

проводилися проти албанців, боснійських мусульман, євреїв, кримських татар, німців, румун, поляків, сербів, угорців, українців, хорватів, циганів. Жертвами таких чисток стали мільйони мирних людей. Етнічні чистки у Центрально-Східній Європі у ХХ ст. були наймасштабнішими у світовій історії. Лише в окремих регіонах відбувалося подібне, але менше за розмірами явище (наприклад винищення вірмен у Туреччині).

Євроінтеграція – низка послідовних дій, спрямованих на вдосконалення законодавства, систем судочинства, управління, адміністрування, принципів зовнішньої та внутрішньої політики, що проводилися урядами центральноєвропейських країн у 1990-х – 2000-х рр. з метою їхнього вступу до Європейського союзу (ЄС) та Північно-Атлантичного Альянсу (НАТО). Євроінтеграція передбачала цілий комплекс переговорів між країнами-учасницями ЄС та НАТО і країнами-претендентами щодо умов вступу, політичних та економічних поступок сторін. Євроінтеграція стала також причиною появи Вишеградської групи та деяких інших конфедераційних об'єднань, створених країнами-претендентами.

Європейський союз (ЄС) – економічне і політичне об'єднання (конфедерація) 27 європейських країн, створене згідно з Договором про Європейський Союз, підписаним в лютому 1992 р. у Маастрихті і чинним із листопада 1993 р. Створення економічного союзу передбачало спільну зовнішню економічну політику, створення спільного ринку послуг, матеріальних благ, капіталу і праці, запровадження спільної валюти (єкю, від 1999 р. – євро), а також впровадження спільного громадянства. Членами ЄС є такі держави Центрально-Східної Європи: Болгарія (1 січня 2007 р.); Греція (1 січня 1981 р.); Естонія (1 травня 2004 р.); Латвія (1 травня 2004 р.); Литва (1 травня 2004 р.); Польща (1 травня 2004 р.); Румунія (1 січня 2007 р.); Словаччина (1 травня 2004 р.); Словенія (1 травня 2004 р.); Угорщина (1 травня 2004 р.); Чехія (1 травня 2004 р.). Кандидатами на вступ до ЄС на сьогодні є Македонія, Хорватія та Чорногорія. Розглядається питання щодо можливого вступу в ЄС Білорусі, Молдавії та України.

ЄС – див. Європейський союз.

Імперія (від латинського слова “*imperium*” – військова влада) — первісно у Римі це форма управління державою, яка нагадує військову владу (єдиний керівник – імператор, накази якого всі повинні виконувати без заперечень). Імперія у Римі і виникла у результаті того, що військові захопили владу. Загалом імперією називають монархічну державу, керівник якої носить титул імператора. Розпад Російської, Німецької, Османської та Австро-Угорської імперій на завершальному етапі Першої світової війни у 1917 – 1918 рр. привів до появи нових національних держав у Центрально-Східній Європі.

Індустріалізація – процес створення великого машинобудування і перехід з цієї причини від аграрного до індустріального суспільства. В Росії індустріалізація успішно розвивалася з кінця ХІХ ст. З 1929 р.

індустріалізація здійснювалася шляхом насильства і примусу, за рахунок зниження рівня життя більшості населення, експлуатації селян. Країни Центрально-Східної Європи (окрім Чехословаччини, яка була індустріально-аграрною) залишалися аграрними до завершення Другої світової війни. Індустріалізація регіону розпочалася завдяки цілеспрямованій політиці урядів СРСР у 1945 – 1989 рр.

Інтелігенція – суспільний прошарок, в широкому розумінні — люди розумової праці, що заняті у різних галузях культури, освіти, науки, охорони здоров'я, виробництва і мають для цього відповідну освіту, мають чутливий характер, володіють тактом, м'якістю вчинків, здатні відповідати за свої вчинки, готові на самопожертву.

Капіталізм – економічна система виробництва і розподілу товарів та послуг за допомогою ринкових механізмів, заснована на приватній власності, загальній правовій рівності та свободі підприємництва. Для капіталізму притаманне ефективне виробництво товарів, яке супроводжується гонитвою за прибутком і засноване на приватній власності на засоби та знаряддя виробництва, індивідуальних підприємницьких зусиллях та найчастіше найманій робочій праці.

Колективізація сільського господарства – політика радянського державного і партійного керівництва наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст., спрямована на масове створення колективних господарств (колгоспів). Розгорнута в країнах “народної демократії” у 1946 – 1956 рр. Колективізація супроводжувалася ліквідацією одноосібних господарств, проводилася форсованими методами із застосуванням насильства і репресій щодо селянства, масовими депортаціями заможних селян із конфіскацією їхнього майна і передачею його в подальшому колгоспам. В державах Центрально-Східної Європи колективізацію було згорнуто після масових антирадянських протестів у 1956 р. у Польщі та Угорщині.

Командно-адміністративна система управління економікою – спосіб організації суспільних відносин, для якого характерні: жорсткий централізм господарського життя на базі державної власності; використання позаекономічних, ідеологічних методів управління; панування партійно-державної бюрократії за відсутності реальної свободи і справжньої демократії. Названа система була встановлена в СРСР та країнах “народної демократії”. У 1989 – 1991 рр. її було ліквідовано в більшості країн Центрально-Східної Європи. Деякі елементи системи збережено у Білорусі.

Комунізм – така організація суспільства при якій економіка базується на спільній власності на засоби виробництва. В СРСР та країнах “народної демократії” комунізм виступав соціальним ідеалом загальної рівності та свободи. На сьогодні терміном “комунізм” також позначають розмаїті політичні рухи, що борються за встановлення, з одного боку, безкласового та бездержавного суспільства, а з другого – борються проти капіталістичної експлуатації та проти економічного відчуження класу пролетаріату.

Конституційна монархія – влада монарха обмежена конституцією, законодавчі функції передані парламенту, виконавчі – уряду. Без згоди парламенту монарх не має права видавати закони й розпорядження загальнодержавного характеру. Конституційними монархіями свого часу були окремі країни Центрально-Східної Європи – Болгарія, Греція, Румунія та Югославія. Окремі з них еволюціонували у сторону монархічної диктатури та авторитаризму.

Конституція – головний закон держави. Вона визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства та громадян. Інші закони держави, як правило спираються на конституцію.

Контрреволюція – суспільний процес, протилежний революції, що являє собою реакцію поваленого класу на соціальну революцію, спрямований на реставрацію або збереження поваленого суспільного та державного ладу.

Конфедерація – союз держав, кожний член якого зберігає незалежність, має власні органи державної влади та управління, але водночас створює спеціальні органи для координації діяльності в певних, чітко визначених сферах (насамперед військовій, рідше зовнішньополітичній, економічній та інших сферах). Конфедераціями на території Центрально-Східної Європи у досліджуваній період були “Сербія і Чорногорія” (2003 – 2006 рр.). Зараз конфедераціями є “Боснія і Герцоговина”, Союзна держава Росії та Білорусі, Співдружність незалежних держав і, за визначенням окремих політологів та істориків, Європейська економічна спільнота (ЄС).

Країна – визначена територія, що становить єдність з погляду історії, природних умов, населення (спільноти людей, що проживають на цій території), що в політико-географічному відношенні може мати державний суверенітет або бути залежною. Інколи термін вживається як синонім терміну держава.

Культ особи – безмірне звеличення особи, сліпе поклоніння, а іноді й обожнювання людини, яка займає найвище становище в ієрархії політичної чи релігійної влади, надмірне перебільшення заслуг, функцій і ролі лідера. Теоретичною основою культу особи є волюнтаристський, погляд на історію, згідно з яким її хід визначається не об'єктивними законами, а волею видатних людей, переважно вождів. Найчастіше культ особи притаманний тоталітарним і авторитарним державам. Культ особи був притаманний всім без винятку країнам Центрально-Східної Європи в період панування тут режимів “народної демократії”. Існували зокрема культу особи Енвера Ходжі (Албанія), Тодора Живкова (Болгарія), Ніколае Чаушеску (Румунія), Клемент Готвальда (Чехословаччина), Матяша Ракоші (Угорщина), Йосипа Броза Тіто (Югославія) та ін.

Лібералізація – це розширення свободи економічної діяльності підприємств, виробників товарів і послуг, скасування чи зменшення обмежень на

економічну діяльність. Іноді – це також політика, спрямована на відкриття внутрішнього ринку для іноземних конкурентів, шляхом зниження кількості обмежень у торгівлі. Політична лібералізація передбачає зняття чи зменшення обмежень на поширення інформації в суспільстві, розширення демократичних принципів і свобод

Лібералізм – ідейна і громадсько-політична течія, яка виникла в Європі у XVII – XVIII ст. Проголошував принципи забезпечення свободи особистості, громадянських та політичних прав індивіда, дотримання принципів парламентаризму, вільного підприємництва та обмеження сфери діяльності держави.

Ліга Націй – міжнародна організація створена у 1919 р. Головна її мета – розвиток міжнародного співробітництва, гарантія миру і безпеки. Мала такі органи як Асамблея (брали участь представники всіх країн-учасниць) та Рада – постійний секретаріат на чолі з Генеральним секретарем. Керівні органи були розташовані в Женеві (Швейцарія). В роки Другої світової війни Ліга Націй не працювала. У 1946 р. після створення Організації Об'єднаних Націй розпущена.

Мала Антанта – альянс, сформований в 1920 – 1921 рр. Чехословаччиною, Румунією і Югославією з метою захисту проти угорського ревізіонізму і запобігання реставрації Габсбургів. Франція підтримувала цей альянс, підписавши договори з кожною з країн. Загроза з боку Німеччини привела країни Малої Антанти до участі в політиці взаємної безпеки, яку ініціював СРСР. У 1935 – 1939 рр. посилювався вплив нацистської Німеччини та Італії на Югославію та Румунію. Пакт поступово почав розпадатися. Після укладання Мюнхенської угоди 29 вересня 1938 р. Мала Антанта перестала існувати.

Менталітет – (від лат. mental – розум, розумовий) своєрідний стан і спрямованість індивідуальної та групової свідомості, набір вже складених на підсвідомому рівні, норм, принципів, архетипів, життєвих орієнтацій, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь. Ключовими словами в визначенні менталітету є картина світу, набір духовних цінностей, не завжди усвідомлена система життєвих координат та підсвідомих стереотипів. Першочергово менталітет етносу формується залежно від природних і кліматичних факторів місцевості на якій він розвивається, таких як клімат, ландшафт, наявність поблизу річок, зони ризикованого, чи не ризикованого землеробства та ін. На відміну від національної свідомості, та національного характеру, поняття менталітет існує на глибшому підсвідомому рівні і майже не формується історичними та соціальними факторами.

Монархія – форма державного правління, за якої найвища державна влада повністю (необмежена, абсолютна монархія) або частково (обмежена, конституційна монархія) належить одній особі — спадкоємному монархові.

Монополія – виключне право (виробництва, торгівлі, промислу і т. п.), що належить одній особі, групі осіб чи державі. Термін “монополія” позначає наявність одного продавця товару чи послуги на ринку. Це монополія одного

підприємства або продавця.

Мюнхенська змова – угода про приєднання прикордонних земель Чехословаччини, населеної німцями до Німеччини. Була підписана 30 вересня 1938 р. представниками Великобританії (Невіл Чемберлен), Франції (Едуард Даладьє), Німеччини (Адольф Гітлер), та Італії (Беніто Муссоліні). Стала результатом агресивної політики Гітлера, який прагнув ревізії Версальського мирного договору, з метою відновлення німецької імперії. Керівництво Великобританії та Франції намагалося політичними та територіальними поступками за рахунок країн Центрально-Східної Європи задовольнити амбіції Німеччини та Італії і досягнути з ними широких домовленостей. Відібрані у Чехословаччини райони – Судети – належали до найбільш економічно розвинутих округів країни. Разом із Судетами Чехословаччина втратила 20 % своєї території, 5 млн. населення і 33 % підприємств. Мюнхенською змовою скористалися Польща та Угорщина для розширення своїх кордонів за рахунок Чехословаччини. Укладення угоди у Мюнхені у 1938 р. спричинило початок процесу розчленування Чехословаччини. В результаті в березні 1939 р. країна остаточно була окупована німецькими військами.

Народна демократія – форма політичної організації суспільства, яка виникла після Другої світової війни в низці країн світу в результаті народно-демократичних революцій, як форми переходу до соціалізму. Народна демократія розглядалася радянськими політиками як проміжний етап при переході від “буржуазної демократії” до “соціалістичної державності”. До країн “народної демократії” належали: Народна Соціалістична Республіка Албанія (НСРА), Народна Республіка Болгарія (НРБ), Соціалістична Республіка В’єтнам (СРВ), Китайська Народна Республіка (КНР), Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР), Республіка Куба, Лаоська Народно-Демократична Республіка (ЛНДР), Монгольська Народна Республіка (МНР), Німецька Демократична Республіка (НДР), Польська Народна Республіка (ПНР), Соціалістична Республіка Румунія (СРР), Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), Угорська Народна Республіка (УНР), Чехословацька Соціалістична Республіка (ЧСР) та Соціалістична Федеративна Республіка Югославія (СФРЮ).

НАТО – див. Північно-Атлантичний Альянс

Народ – це історична спільність людей, яка склалася на певній території та володіє стабільними особливостями мови, культури і психічного складу, а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших. Останнє звичайно зафіксоване в етнонімі (самоназві) народу. Сформований етнос виступає як соціальний організм, який самовідтворюється шляхом переважно етнічно однорідних шлюбів і передачі новим поколінням мови, традицій і т. д. Для більш стійкого існування етнос прагне до створення своєї соціально-територіальної організації (держави), а етнічні групи, особливо в сучасних умовах, – своїх автономних об’єднань, закріпленні в законодавстві своїх

прав.

Народність – це форма спільноти людей, яка історично виникає за родоплемінною спільністю і формується на певній території при натурально-господарчій діяльності у процесі злиття, консолідації різних племен завдяки створенню єдиної мови, культури, традицій, обрядів.

Нація – велика соціокультурна спільнота індустріальної епохи, результат еволюції народу. Вона характеризується колективним усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших. Представники окремо взятої нації мають низку спільних характеристик: спільне походження, спільність мови, спільність культури, спільність релігії, спільність соціально-економічних чинників та спільність психічних особливостей (менталітет). Політична спільнота громадян певної держави – політична нація.

Націоналізація – перехід приватних підприємств, банків, земельних ділянок у власність держави. В державах Центрально-Східної Європи націоналізація особливо активно проводилася у 1945 – 1949 рр.

Нацизм (націонал-соціалізм) – політична ідеологія, доктрина, політичний режим, заснований на расизмі, шовінізмі, антигуманізмі і тоталітаризмі. Нацизм дотримується ідей про зверхність “вищої”, “панівної” раси над іншими, “неповноцінними” націями і расами (доктрина “надлюдини” і “недолюдини”); верховенстві нації і держави над особистістю.

Оксамитова революція – безкровне повалення комуністичного режиму в Чехословаччині у результаті вуличних акцій протестів 16 листопада – 29 грудня 1989 р. Початок революції поклала студентська демонстрація. Термін “Оксамитова революція” застосовується і до інших східноєвропейських країн, де в кінці 1980-х – початку 1990-х рр. відбувся безкровний перехід від соціалістичної до ліберальної системи. Згодом термін “оксамитова революція” став застосовуватися для різного роду повалень режимів по всьому світу без військової участі. На сьогодні на зміну цьому терміну прийшов більш популярний “Кольорова революція”.

Окупація – у військовій справі та в міжнародному праві тимчасове заняття озброєними силами території супротивника.

Опозиція – протиставлення одних поглядів чи дій у політиці іншим, партія або група, що виступає врозріз з думкою більшості або з панівною думкою і висуває альтернативну політику, інший спосіб вирішення проблем. Політична опозиція – необхідний елемент політичної системи, що сприяє її ефективному функціонуванню.

Організація Варшавського договору (ОВД) – див. Варшавський договір.

Пакт Молотова – Ріббентропа – розрахована на 10 років міждержавна угода, підписана 23 серпня 1939 р. в Москві німецьким міністром зовнішніх справ Йоахимом фон Ріббентропом та радянським народним комісаром закордонних справ В’ячеславом Молотовим в присутності посла Німеччини Вернера Шуленбурга та Йосипа Сталіна. Угода спиралась на Берлінський

договір 1926 р., а з нею, й на Рапалльський договір. Пакт гарантував нейтралітет Радянського Союзу в конфлікті Третього Рейху з Польщею та країнами Заходу, та давав можливість повернення Радянським Союзом втрачених Росією в Першій світовій війні територій. Особливо важливі наслідки для подальшої долі країн Центрально-Східної Європи мав таємний протокол до пакту, яким розмежовувалися сфери інтересів СРСР та Німеччини у цьому регіоні.

Панславизм – течія в громадській думці слов'янських народів у 2 половині XIX ст. – на початку XX ст. Виникла як реакція на поразку Росії у Кримській війні 1853 – 1856 рр. В основі панславизму ідея докорінної відмінності слов'янських народів від інших народів Європи, висновок про необхідність союзу слов'ян на чолі з Росією.

Панхорватизм – ідеологія хорватського націоналізму, яка передбачала створення “Великої Хорватії”, до складу яких мали увійти всі землі заселені хорватами та сербами. Панхорватизм виник із ідеології ілліризму у середині XIX ст., був модифікований у міжвоєнний період і став ідеологічним підґрунтям для усташів. Згідно засад панхорватизму хорвати вважаються нащадками готів і є не слов'янами, а германцями, останнім оплотом Заходу на Балканах, що впродовж тисячоліття захищав західну культуру і цивілізацію від візантійської та турецької агресії. Окремі ідеологи панхорватизму пропагували расизм та національну нетерпимість. Анте Павеліч та Міле Будак наприклад стверджували: “Третину сербів потрібно знищити, третину вигнати, решту – окатоличити”. Ідеологія панхорватизму разом з ідеологією “Великої Сербії” стали підґрунтям для етнічних чисток на території колишньої Югославії у 1990-х рр.

Парламент – найвищий виборний (повністю або частково) орган державної законодавчої влади, в якому здійснюється представництво основних політично активних груп населення країни. За більшістю конституцій парламент покликаний здійснювати загальне керівництво зовнішньою політикою держави. Однак, сфери його компетенції значною мірою залежать від державного ладу, розвитку демократії.

Парламентська республіка – це різновид республіки з перевагою повноважень на користь парламенту. У парламентській республіці уряд відповідає тільки перед парламентом, а не перед президентом. При такій формі правління уряд формується з депутатів партій, що володіють більшістю голосів у парламенті. Він залишається при владі до тих пір, поки має в своєму розпорядженні підтримку парламентської більшості. У випадку втрати довіри більшості парламенту уряд або іде у відставку, або через главу держави домагається розпуску парламенту і призначення нових виборів. Така форма правління існує в країнах, що відрізняються розвиненою, значною мірою саморегульованою економікою (Чехія, Хорватія). Вибори за такої системи демократії зазвичай проводяться за партійними списками, тобто виборці голосують не за кандидата, а за партію.

Пацифікація – урядова політика, спрямована на замирення (певною мірою, пацифізм, що впроваджується насильницькими методами) злокалізованих етносів (нацменшин). В різних контекстах термін охоплює: акцію, проведену урядом Польщі щодо українців у другій половині 1930 р. (за наявними даними – акцію було розпочато 16 вересня); політику уряду Польщі у період 1930 – 1939 рр. (часом включають період до 1943 р., а інколи і період кінця 1940-х рр., включно з операцією Вісла); аналогічну політику і у Чехословаччині, Радянському Союзі тощо, що охоплює примусові відселення етносів з місць їх корінного проживання, що є злочином проти людства і осуджується сучасним міжнародним законодавством (конвенціями).

Північно-Атлантичний Альянс (НАТО) – міжнародна політично-військова організація, створена 4 квітня 1949 р. На даний час налічує 28 держав. Головним принципом організації є система колективної оборони, тобто спільних організованих дій всіх її членів у відповідь на атаку з боку зовнішньої сторони. НАТО народилася, як результат нездатності ООН того часу забезпечити світ у мирі, тоді, коли СРСР ветоував багато постанов Ради безпеки цієї організації. Для легітимізації нової організації скористалися 51-м пунктом Статуту ООН, у частині 5 у рамках легітимного колективного захисту. Країни Центрально-Східної Європи члени НАТО: Греція (18 лютого 1952 р.); Чехія, Польща, Угорщина (12 березня 1999 р.); Болгарія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія, Естонія (2 квітня 2004 р.); Албанія і Хорватія (1 квітня 2009 р.). Зараз діють індивідуальні плани дій щодо членства в НАТО для наступних країн регіону: Грузія (29 жовтня 2004 р.); Азербайджан (27 травня 2005 р.); Вірменія (16 грудня 2005 р.); Україна (9 липня 1997 р.); Молдова (19 травня 2006 р.); Боснія і Герцеговина (10 січня 2008 р.); Чорногорія (червень 2008 р.).

Політичний плюралізм – філософське вчення, згідно з яким існує кілька незалежних начал буття чи основ знання; характеристика політичної системи суспільства, за якої соціальні групи мають можливість висловлювати власні позиції через своїх представників у політичних і громадських організаціях. Плюралізм передбачає різні позиції, погляди, що відображають розмаїтість інтересів у суспільстві.

Політичний режим – тип, характер влади в країні; сукупність засобів і методів здійснення політичної влади, яка відображує характер взаємовідносин громадян і держави. Політичний режим визначається способом і характером формування представницьких установ, органів влади, співвідношенням законодавчої, виконавчої і судової влади, центральних і місцевих органів, становищем, роллю та умовами діяльності громадських організацій, рухів, партій, правовим статусом особи, ступенем розвитку демократичних свобод.

Полонізація – насадження польської мови та культури на землях з переважаючим непольським населенням, підконтрольним польській владі чи таким, що зазнавало польського культурного впливу. Термін появився у XVI ст. і походить від латинської назви Польщі. Полонізація проводилася

урядами Польщі щодо українського, білоруського, німецького, єврейського населення та інших національних меншин у міжвоєнний період. Полонізація близька за своїм характером і змістом до русифікації та мадяризації.

Президентська республіка – характеризується значною роллю президента в системі державних органів, поєднанням в його руках повноважень глави держави і глави уряду. Її також називають дуалістичною республікою, підкреслюючи, тим самим, факт чіткого розподілу двох влад: зосередження сильної виконавчої влади в руках президента, а законодавчої — в руках парламенту.

Приватизація – перехід у приватну власність державного чи комунального майна (земельних ділянок, промислових підприємств, банків) за гроші чи безкоштовно. В країнах Центрально-Східної Європи приватизація проходила у 1989 – 1991 рр.

Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ) – міжурядова організація соціалістичних країн, створена для економічної інтеграції та взаємодопомоги, створена на противагу Європейському Союзу. Створена 1949 року, існувала до 1991 р. Члени РЕВ: Албанія (припинила участь у роботі РЕВ 1961 р.), Болгарія, Угорщина, В'єтнам, НДР, Куба, Монголія, Польща, Румунія, СРСР, Чехословаччина). Частково співпрацювала Югославія.

Расизм — світогляд, а також політичні теорії і практики, що ґрунтуються на расовій дискримінації, на уявленні про поділ людей на біологічно різні групи на основі видимих особливостей зовнішнього вигляду як-от колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла тощо, тобто на раси, і різному ставленні до людей та їх спільностей залежно від їх приналежності до цих груп (рас). Згідно з расистськими теоріями, люди різних рас розрізняються за соціально-біологічною поведінкою. Тобто до зовнішніх ознак “прив’язуються” важливі психологічні, розумові та фізичні особливості, або робляться грубі антинаукові, неправдиві узагальнення на зразок: “усі негри ліниві”, “усі жиди жадібні” тощо. Ця різниця, як стверджують послідовники расистських теорій, зумовлена механізмами спадковості і не зникає повністю у результаті виховання, соціалізації і інших культурних процесів.

РЕВ – див. Рада економічної взаємодопомоги

Ревізіонізм – позначення ідейно-політичних і наукових течій, що піддають перегляду принципи та положення якої-небудь теорії, концепції, вчення. У радянській історико-партійній та філософській літературі термін “ревізіонізм” використовувався для позначення ідейної течії у міжнародній соціал-демократії, виникнення якого пов’язували з діяльністю Е. Бернштейна, який оголосив про необхідність “ревізії” марксизму в нових історичних умовах.

Революція – швидка зміна встановленого політичного, соціального чи економічного порядку суспільства здебільше насильницьким способом. Технологічна (соціальна) революція – скасування або ж заміна до цього часу

дійсних та загальновизнаних законів чи загальноприйнятої практики на нові методи та відкриття.

Репресії – каральні заходи, покарання, вжиті державними органами. До репресій належать заходи примусу, які застосовуються виключно з політичних мотивів: позбавлення етичних прав; позбавлення життя і свободи; примусове лікування в психіатричних закладах; депортація; заслання; позбавлення громадянства; притягнення до примусової праці; позбавлення чи обмеження прав і свобод осіб, які були визнані соціально небезпечними за класовими, соціальними, національними, релігійними чи іншими ознаками.

Республіка – форма державного правління, за якої верховні органи державної влади обираються на певний строк, з окресленими законом повноваженнями, існує поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову.

Реституція – відновлення стану майна, який існував на момент вчинення дії, що завдала шкоди, тобто це повернення або відновлення матеріальних цінностей в натурі. Якщо їх неможливо повернути у натурі, то відшкодовується їх вартість у грошах. У міжнародному праві реституцією є повернення за мирним договором майна, неправомірно вилученого під час війни однією державою з території іншої держави. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. закони про реституцію було прийнято парламентами більшості країн Центрально-Східної Європи. Ними передбачалося повернення націоналізованого радянськими режимами у 1945 – 1949 рр. майна колишнім власникам та їх спадкоємцям.

Русифікація – комплекс політичних заходів, спрямованих на асиміляцію росіянами жителів певної території, а також сам процес переходу осіб неросійської національності на російську мову й російську культуру. Русифікацію зумовила державна політика російських режимів – спочатку царського, а згодом радянського, та обставини, що в них перебували, внаслідок своєї приналежності до Російської імперії чи Радянського Союзу, неросійські народи. У різних регіонах русифікація проходила по-різному і мала різні по глибині і тривалості наслідки. Найбільш відомими є в цілому нетривалі і невдалі спроби русифікації Польщі, Фінляндії, а також русифікація України. Аналогом русифікації в інших країнах в ХІХ – ХХІ ст. стали мадяризація слов'ян і румунів в Угорщині, онімечення чехів в Австрії та Німеччині тощо.

Рух неприєднання – міжнародне об'єднання країн світу, що визнають неприєднання до воєнних союзів великих держав одним з основних принципів своєї зовнішньої політики. Виникнення Руху є закономірним наслідком успішного розвитку національно-визвольного руху, ліквідації колоніальних імперій і утворення великої кількості нових держав. У Русі неприєднання відбивається прагнення народів, що звільнилися, до рівноправного співробітництва держав, визнання іншими їхніх законних прав та інтересів, усунення з міжнародного життя будь-яких виявів панування і диктату, претензій на гегемонію. Активну участь у русі неприєднання брала

Югославія та деякі інші країни Центрально-Східної Європи. Організаційно Рух неприєднання сформувався на Першій конференції голів держав і урядів (Белград, 1-6 вересня 1961 р.) у роботі якої взяли участь делегації 25 країн світу. Ініціаторами проведення Белградського саміту стали Індія, Єгипет, Індонезія, Гана та Югославія.

Рух Опору – поняття, що увійшло в політичну літературу під час Другої світової війни і вживається на означення підпільної і повстанської боротьби народів Європи проти окупації Німеччиною та її союзниками. Тоді діяли також комуністичне підпілля та радянські партизани. З початку 1960-х рр. під поняттям “рух опору” розуміється боротьба за національні, політичні та громадянські права народів, що були під контролем комуністичних режимів СРСР, країн Центрально-Східної Європи.

Самоврядний соціалізм – термін вперше оприлюднив Й. Тіто у липні 1950 р. у доповіді присвяченому закону “Про управління державними господарськими об’єднаннями з боку трудових колективів”. Згідно цього закону підприємства через робітничі ради передавалися в управління трудовим колективам та отримували господарську самостійність. Наступний закон “Про планове управління господарством” (прийнятий у грудні 1951 р.) розширив рамки терміну і сприяв посиленню ринкових відносин в економіці Югославії. Згідно цього закону обмежувалися завдання державного плану встановленням загальних пропорцій економічного розвитку, а трудові колективи одержували право самостійно складати виробничі плани і визначати асортимент продукції. У сільському господарстві ліквідовувалися машинно-тракторні станції, скасовувалися обов’язкові поставки сільськогосподарської продукції, селянам дозволялося виходити з кооперативів та займатися індивідуальним господарюванням, встановлювався максимум землеволодіння (10-15 га), дозволялися продаж і оренда землі, використання найманої робочої сили. Концепція “самоврядного соціалізму” знайшла продовження і в наступні роки. Її було закріплено у січні 1953 р. конституційним законом “Про основи суспільно-політичного устрою ФНРЮ та про союзні органи влади”. Вона спричинила конфлікт між Сталінім та Тіто. У 1960-х рр. Й. Тіто відійшов від політики “самоврядного соціалізму” і продовжив копіювання радянських політичної та економічної моделей розвитку.

Санация (режим санації) – назва політичного табору, що утримував владу в Польщі у 1926 – 1939 рр. Створений після травневого перевороту 1926 р. прибічниками Ю. Пілсудського. Висував гасла оздоровлення суспільного життя країни шляхом згортання демократичних інститутів, обмеження прав парламенту і зміцнення виконавчої влади (президента, уряду). Домігся прийняття квітневої конституції 1935 р., яка закріплювала в країні напівавторитарний режим. Сформував політичну програму, основу якої склали ідеї солідаризму, визнання пріоритету держави в суспільному житті; допускав можливість існування легальної політичної опозиції, водночас

поборював опозиційні партії та рухи, використовуючи при цьому і насильницькі методи боротьби з опонентами (“берестейські” вибори, створення концтабору Береза Картузька). Санація об’єднувала діячів, що походили з різних ідейно-політичних угруповань та середовищ. Провідну роль у таборі “Санації” відіграло найближче оточення Ю.Пілсудського – В. Славек, А. Пристор, Б. Медзінський, Ю. Бек, К. Світальський, А. Коц, І. Мосціцький, Т. Голувко, Є. Єнджеєвич та ін. Провідною політичною організацією “Санації” був Безпартійний блок співпраці з урядом (ББВР. який існував у 1928 – 1935 рр.), на зміну якому у 1937 р. прийшов Табір національної єдності (ОЗН). Після смерті Ю.Пілсудського в таборі “Санації” посилювалися фракційні тенденції. Наростало протистояння т. зв. “замкової групи” (лідери І. Мосціцький і Г. Квятковський), що стояла на консервативних позиціях, та групи Е. Ридза-Сміглого, що відстоювала ультранационалістичні, тоталітарні погляди. Частина ж колишніх співпрацівників Ю. Пілсудського – В. Славек, А. Пристор, К. Світальський – опинилася на узбіччі політичного життя.

Сейм – назва законодавчих органів у Великому Князівстві Литовському та першій Речі Посполитій, Карпатській Україні (1939 р.), Польщі (1945 – 1990 рр.), Литві та Латвії (після 1920 р.); нижча палата парламенту в Польщі у 1921 – 1939 рр. та після 1990 р.

Соціалізм – поняття, що має багатозначне визначення. Під ним розуміється в першу чергу: соціально-економічні ідеї, “вчення” та ідеології, чийм основним гаслом є “соціальна справедливість”; політичні рухи, різноманітні утворення та партії, що в Новітній час відносять до “лівого” політичного спектру; в переносному значенні в політичній лексиці – політика економічного перерозподілу національного продукту країни, спрямована на соціальний захист найслабших верств населення; підтримка бідних за рахунок багатих самоназва економічного, суспільного та політичного ладу в СРСР та країнах що в ХХ столітті були вільними або невільними сателітами СРСР.

Стагнація – депресія, застій, традиційна фаза економічного розвитку держав з ринковою економікою, для якої характерні певний спад ділової активності і кон’юнктури, незначний ріст безробіття та зниження цін.

Сталінізм – система державного управління і сукупність державної політичної системи й ідеології, що виникли в результаті розвитку політичної системи більшовиків, започаткованої у 1917 р., що одержала назву по імені Йосипа Сталіна. У сучасній історіографії визначилася тенденція максимально локалізувати усі злочини більшовизму, зв’язавши їх зі Сталінім. Тим часом, якщо, навпаки, розташувати епізоди терору у хронологічній послідовності, виявиться, що терор напряду впливає з марксистсько-ленінської ідеології і прямим попередником Сталіна був Ленін. Сталінізм характеризується пануванням авторитарно-бюрократичних методів управління державою і суспільством, злиттям партійних і державних органів влади, жорстким ідеологічним контролем над суспільством, застосуванням

репресивних методів примусу проти ворогів і опонентів існуючого ладу і правлячого режиму.

Східні креси – польська назва територій сьогоденної Західної України, Білорусії і Литви, що колись входили до складу Польщі; “східна країна”. Польські жителі цих територій, у тому числі репатрійовані до Польщі можуть називатися кресовянами, або зневажливо – забуголями. Поширенню терміну сприяло уявлення про особливу цивілізаторську місію поляків на цих землях (прометеїзм), і походження найбільших польських поетів – Адама Міцкевича та Юліуша Словацького з цих земель. Слово “Креси” вкоренилося в польській літературі і публіцистиці як означення територій на схід від Вільно і Львова, які до кінця XVIII ст. належали Речі Посполитій. У міжвоєнний період, офіційна назва “Східні Креси” стосувалося заселених українцями, білорусами і литовцями воєводств (Львівського, Тернопільського, Станіславського, Волинського, Поліського, Білостоцького, Віленського і Новоградського). У 1924 польським парламентом був прийнятий особливий “кресовий” закон, за яким з метою асиміляції місцевого населення на Західній Україні і в Західній Білорусії вводилося двомовна шкільна освіта.

Тоталітаризм – політичний режим, який прагне до повного (тотального) контролю держави за всіма сторонами життя суспільства. Тоталітарний режим існував у нацистській Німеччині, фашистській Італії та СРСР за часів Й. Сталіна.

Третій шлях – див. Аграризм.

Унітарна держава – форма державного устрою, яка базується на зверхності суверенітету (верховної влади) єдиної держави над адміністративно-територіальними або національно-територіальними одиницями, на які вона поділена.

Фашизм – ідеологія культу сильної особистості, агресивного шовінізму та расизму. Основою ідеології фашизму є крайній шовінізм і націоналізм, що переходять в ідею расової обраності, мілітаризм і вождизм. В точному значенні, фашизм – феномен політичного життя Італії 20-40-х рр. XX ст. З 30-х рр. поняття “фашизм” стало поширюватись і на інші режими: націонал-соціалістичний в Німеччині (нацизм), військово-фалангістський в Іспанії (Іспанська фаланга), військово-поліцейський в Португалії тощо. В будь яких своїх проявах фашизм протиставляє інститутам і цінностям демократії так званий “новий порядок” та жорсткі засоби його утвердження. Фашизм у владі опирається на масову тоталітарну політичну партію (приходячи до влади, вона стає монопольною), підконтрольні владі профспілки і незаперечний авторитет “вождя”, “дуче”, “каудільо”, а також на масовий ідеологічний і фізичний терор.

Федерація (з лат. “союз”, “об’єднання”) – форма державного устрою при

якій держава складається федеральних одиниць – членів і суб'єктів. Основною ознакою федеративної держави є поділ суверенітету між двома рівнями (федеральним і суб'єктів федерації), що передбачає, зокрема існування двох систем державної влади та управління, кожна з яких діє у визначених межах. Характерною рисою федеративної держави є те, що поряд з федеральною конституцією, органами влади та законодавством свої конституції, закони, свою систему законодавчих, виконавчих та судових органів мають суб'єкти федерації. У Центрально-Східній Європі у ХХ – на початку ХХІ ст. існувало кілька федерацій – Союз Радянських Соціалістичних Республік (1922 – 1991 рр.), Соціалістична Федеративна Республіка Югославія (1945 – 1992 рр.), Союзна Республіка Югославія (1992 – 2003 рр.), Чехословацька Соціалістична Республіка (1968 – 1990 рр.), Чесько-Словацька Федеративна Республіка (1990 – 1992 рр.), Чеська і Словацька Федеративна Республіка (1992 р.). На сьогодні існує “Федерація Боснії і Герцеговини”, яка разом із “Республікою Сербською” та “Округом Брчко” входить до конфедерації “Боснія і Герцеговина”.

Холодна війна – військово-політична конфронтація між СРСР та його союзниками, з однієї сторони, і США і їх союзниками, з іншої. Для неї були притаманні гонка озброєнь, організація двох протиборствуючи військово-політичних блоків, створення військово-стратегічних баз і плацдармів, широке використання економічних засобів тиску – ембарго, економічна блокада. Холодна війна виникла після завершення Другої світової війни і завершилася у 1989 – 1991 рр. у зв'язку з політичними та соціальними змінами в СРСР та інших країнах колишнього соцтабору.

Центрально-Східна Європа – у вузькому розумінні центрально-східна частина Європейського континенту. Першопочатково існували два терміни “Центральна Європа” та “Східна Європа”. До Другої світової війни кордон між Східною і Центральною Європою проводили по річці Ельба. Таким чином у Східній Європі проживали слов'яни разом із неслов'янським населенням – румунами, греками, угорцями, албанцями, молдаванами, литовцями, латишами, естонцями, а у Центральній проживали – виключно германці. Під час холодної війни до Східної Європи відносили всі соціалістичні країни Європи. Формування терміну Центрально-Східна Європа завершилося наприкінці ХХ ст. Ним позначають країни колишньої “народної демократії” та колишні радянські республіки, що вийшли зі складу СРСР – Албанію, Білорусію, Болгарію, Боснію і Герцеговину, Грецію, Естонію, Латвію, Литву, Македонію, Молдавію, Польщу, Румунію, Сербію, Словаччину, Словенію, Угорщину, Україну, Хорватію, Чехію.

Четники – учасники партизанського руху в Югославії некомуністичного спрямування. Боролися за незалежність Хорватії.

Чехословакізм – ідеологія, яка проголошувала, що на північних землях

Австро-Угорщини проживає єдиний народ “чехословаки”, а не два окремі народи чехів і словаків. Творцями ідеології і активним її реалізаторами були Томаш Масарик та Едуард Бенеш. Ця ідеологія стала основою для створення у 1918 р. Чехословаччини. Доктрина чехословакізму була закріплена у конституції цієї країни у 1920 р. Не всі жителі Чехословаччини підтримували цю ідеологію. Особливо багато незгодних було серед словаків, які у 1939 р. створили свою державу підконтрольну нацистській Німеччині. Після Другої світової війни Чехословаччина була знову возз’єднана, але ідеологія “єдиної нації” відновлена повністю не була. Зрештою у конституції 1968 р. Чехословаччина проголошувалася федерацією двох національних республік.

Шовінізм – пропагування національної переваги на чужих етнічних територіях (на територіях іншої етнічної спільноти) одним народом (нацією) — іншим народам (націям).

Шокова терапія – план швидкого переходу Польщі від комуністичної економіки, заснованої на державній власності та централізованому плануванні, до капіталістичної ринкової економіки. План був розроблений польським міністром і економістом Лешеком Бальцеровичем у 1989 р. Іноді Шокову терапію іще називають “планом Бальцеровича”. Під час втілення плану відбулось тимчасове падіння виробництва, зростання було досягнуто у 1992 році. Аналогічні реформи були здійснені в ряді інших країн.

Югославізм (ідея “єдиної югославської нації”) – комплекс ідей, суть яких полягала у виробленні принципу спільного походження і культурно-мовної єдності всіх південних слов’ян – сербів, хорватів, словенців, македонців, чорногорців та болгар.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К.: Критика, 2004. 462 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vandych_Potr/Tsina_svobody_Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_vid_Serednovichchia_do_sohodennia.pdf?
2. Дворнік Френсіс. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Dvornik_Frensis/Sloviany_v_ievropeiskii_istorii_ta_tsyvilizatsii/
3. Дейвіс Н. Європа. Історія. К., 2001.
https://chtyvo.org.ua/authors/Deivis_Norman/Yevropa_Istoriia/
4. Епплбом Енн. Залізна завіса. Приборкання Східної Європи. 1944-1956 / Пер. з англ. І. Гарніка. К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2017. 623 с.
5. Єлавіч Б. Історія Балкан XVIII і XIX століття. К.: Свенас, 2003. 512 с.
https://chtyvo.org.ua/authors/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XVIII-XIX_stolittia.pdf
6. Єлавіч Б. Історія Балкан. XX століття Пер. з англ. Р. А. Семків. К.: Свенас, 2004. 600 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Yelavich_Barbara/Istoriia_Balkan_XX_stolittia_Tom_2.pdf?
7. Зінько Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп І. І. Нариси історії Чехії. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 464 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Zinko_Yurii/Narysy_istorii_Chekhii.pdf?
8. Історія західних та південних слов'ян з давніх часів до XX ст. / За ред. проф. В. І. Ярового. К.: Либідь, 2001. С. 3 – 25. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001831
9. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. проф. Леоніда Зашкільняка. Львів, 2001. С. 7–23.
https://chtyvo.org.ua/authors/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy/
10. Крикун М., Зашкільняк Л. Історія Польщі. Львів, 2002. С. 5 – 36.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Istoriia_Polschi_Vid_naidavnishykh_chasiv_do_nashykh_dniv.pdf?
11. Криль М. Історія Словаччини. Львів, 2006. 264 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kril_Mykhailo/Istoriia_Slovachchyny.pdf?
12. Криль М. М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.): Навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 284 с.
13. Польща – нарис історії / за ред.: Владзімежа Менджецького та Єжи Брацісевича; пер. з пол. Івана Сварника. Варшава: Вид-во Ін-т нац. пам'яті,

2015. 365 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskyi_Vlodzimiezh/Polscha_-_narys_istorii/
14. Чирковић, Сима. Историја српског народа (6 књига). Београд 1981 – 1983. [https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D1%81%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0_\(%D0%BA%D1%9A%D0%B8%D0%B3%D0%B0\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D1%81%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0_(%D0%BA%D1%9A%D0%B8%D0%B3%D0%B0))
15. Чирковић, Сима. Срби међу европским народима. Б., 2009. https://inslav.ru/sites/default/files/editions/2009_chirkovich_istorija_serbov.djvu
16. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (доба Середньовіччя). Укладач О. М. Присяжнюк. Одеса: Університет Ушинського, 2020. 226 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Prysiazhniuk_Oleksii/Khrestomatiiia_z_istorii_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slovian_doba_Serednovichchia.pdf
17. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: давня доба, середньовіччя. Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Либідь, 2011. 416 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Yarovyi_Valerii/Khrestomatiiia_z_istorii_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slovian_Davnia_doba_Serednovichchia.pdf
18. Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007. 463 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Chornii_Volodymyr/Istoriia_Bolharii/
19. Яровий В.І. Історія західних і південних слов'ян у XX столітті. Курс лекцій. Київ, 1996.
20. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. 40-90-ті роки XX ст. Київ, 1997.
21. Яровий Я. І. Новітня історія Центральноєвропейських та балканських країн. XX століття. Київ, 2005.
22. Labuda Gerard. Pierwsze państwo polskie, Kraków, 1989. 80 s. <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/444968/edition/391743/content>
23. Pavlicevic Dragutin. Kratka politicka i kulturna povijest Hrvatske. Zagreb: Hrvatski informativni centar, 1998. <https://web.archive.org/web/20040630065858/http://www.hic.hr/books/pavlicev/>

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Болгарська цифрова бібліотека <https://zamunda.net/>

Національна бібліотека Болгарії <https://www.nationallibrary.bg/>
(<https://www.nationallibrary.bg/www/%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0/>) Матеріали про Болгарське відродження XIX століття, документи Другої світової війни.

Національна цифрова бібліотека Чехії <https://kramerius.nkp.cz/> (пропонує безкоштовний доступ до оцифрованих книг, періодичних видань, документів і карт із чеської історії XIX–XX століть, хрестоматії з історії Чехії, документи про Празьку весну 1968 року, архіви Першої Чехословацької Республіки)

Портал Національної та університетської бібліотеки Словенії з оцифрованими книгами, журналами та архівами <https://www.dlib.si/>
Документи про боротьбу за незалежність Словенії 1991 року, хрестоматії з історії XX століття.

Румунська торент-спільнота <https://filelist.io/> можна знайти румунські книги про історію Бессарабії, Другу світову війну чи революцію 1989 року.

Угорська електронна бібліотека Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) <https://mek.oszk.hu/hu/> Один із найбільших угорських ресурсів, створений Національною бібліотекою імені Сечені. Містить тисячі оцифрованих книг, зокрема історичні хрестоматії, документи та літературу. Матеріали про Угорську революцію 1848–1849 років, Тріанонський договір 1920 року, історію Угорщини в складі Австро-Угорщини.

Угорська торрент-спільнота <https://torrent-empire.me/> велика база книг і медіа. Можна знайти угорські книги про революцію 1956 року чи історію Трансільванії.

Угорський Цифровий науковий архів Digitális Tudománytár (DTT) <https://adt.arcanum.com/hu/> Платформа Угорської академії наук із доступом до наукових праць, історичних документів і журналів. Дослідження про угорське середньовіччя, архіви XX століття.

Цифрова бібліотека Македонії <http://www.nubsk.edu.mk/> Матеріали про Іллінденське повстання 1903 року, історія Македонії в складі Югославії.

Цифрова бібліотека Національної бібліотеки Молдови <http://moldavica.bnrm.md/> Матеріали про Бессарабію в складі Російської імперії, документи про незалежність 1991 року. Архіви про Молдовське князівство, історію Придністров'я.

Цифрова бібліотека Національної бібліотеки Польщі <https://polona.pl/> Одна з найбільших цифрових бібліотек у Європі, що пропонує доступ до історичних книг, документів і карт. Хрестоматії з історії Польщі XIX століття, документи про Польське повстання 1863 року, архіви “Солідарності”.

Цифрова бібліотека Національної бібліотеки Румунії Biblioteca Digitală a Bibliotecii Naționale a României <https://bibnat.ro/biblioteca-digitala-nationala/>
Документи про об'єднання Румунії 1918 року, хрестоматії з історії Трансільванії, архіви комуністичного періоду.

Цифрова бібліотека Національної бібліотеки Сербії <https://nb.rs/> містить тисячі оцифрованих книг, періодичних видань і документів, хрестоматії з історії Сербії, документи про Балканські війни, архіви Югославії (<https://digitalna.nb.rs/>).

Цифрова бібліотека Північної Македонії. Digital Library of North Macedonia <http://www.dlib.mk/> .

Цифрова бібліотека Словацької національної бібліотеки <https://slovakiana.sk> (історичні документи про Словацьке національне повстання 1944 року, хрестоматії з історії Словаччини XIX століття)

Цифрова бібліотека Центральної університетської бібліотеки в Клужі. <https://dspace.bcucuj.ro/> Університетський репозитарій.

Цифрові колекції Національної та університетської бібліотеки в Загребі <https://nsk.hr/> Документи про Хорватську весну 1971 року, хрестоматії з історії Незалежної Держави Хорватія (1941–1945) (<https://nsk.hr/fond/digitalne-zbirke/>).